

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Юридичні науки

Том 33 (72) № 3 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Міловська Надія Василівна – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Члени редакційної колегії:

Бортняк Катерина Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Бортняк Валерій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Губарєв Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Недяха Микола Петрович – доктор філософських наук, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Петков Сергій Валерійович – доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Федоренко Владислав Леонідович – доктор habilitation наук правничих, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Тімуш Ірина Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського, повітряного та космічного права Національного авіаційного університету

Шабалін Андрій Валерійович – кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

Шемчук Віктор Вікторович – кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

Сабіна Грабовська – доктор habilitation, професор кафедри державної теорії, права і політики Жешувського університету, Жешув, Польща

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

**Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 3 від 27.10.2022 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15713-4184Р від 28.09.2009 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі юридичних наук (спеціальності: 081. Право, 293. Міжнародне право, 262. Правоохоронна діяльність) відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2707-0581 (print)

ISSN 2707-059X (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Губарєв С.В., Лов'як О.О.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ..... 1

Гуйван П.Д.

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН
ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ. ПОРУКА..... 8

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Поляков Р.Б.

ФОРМУВАННЯ АКТИВУ ТА ПАСИВУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ – БОРЖНИКА У ПРОЦЕДУРІ
БАНКРУТСТВА (НЕСПРОМОЖНОСТІ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І НІМЕЧЧИНИ.....14

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Лупу Ю.Д., Петков С.В.

ВІДСТУП ВІД ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
СУДОЧИНСТВІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ...23

Терехов В.Ю.

ПРАВООХОРОННІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
(В КОНТЕКСТІ РОБОТИ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ).....29

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бугера О.І.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....34

Грищенко А.Л.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА
ЯК ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА..... 39

Ждан М.Д.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ
В МЕЖАХ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ..... 44

Шевченко Н.С.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВИМІРЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯМ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ.....49

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Кулинич М.-М.А.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИКОНАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ
ДЕТЕКТИВІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ..... 56

РЕЦЕНЗІЇ

Даніл'ян О.Г.

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ІНФОРМОЛОГІЇ..... 64

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....66

CONTENTS

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Hubariev S.V., Lovyak O.O.

CERTAIN ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF PERSONAL PRIVATE PROPERTY
IN FOREIGN COUNTRIES.....1

Guyvan P.D.

TO THE ISSUE OF TEMPORAL ASPECTS OF CIVIL RELATIONS
TO ENSURE THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS. SURETY.....8

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC-PROCEDURAL LAW

Polyakov R.B.

FORMATION OF ASSETS AND LIABILITIES OF A DEBTOR LEGAL ENTITY
IN THE BANKRUPTCY (INSOLVENCY) PROCEDURE ACCORDING TO THE LEGISLATION
OF UKRAINE AND GERMANY14

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Lupu Yu.D., Pietkov S.V.

THE DEVIATION FROM THE LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT
IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY AS A TOOL OF DEVELOPMENT
AND IMPROVEMENT OF JUDICIAL PRACTICE.....23

Terekhov V.Yu.

LAW ENFORCEMENT RELATIONS IN THE FIELD OF ECONOMIC SECURITY
(WITH THE PARTICIPATION OF ECONOMIC SECURITY BUREAU OF UKRAINE).....29

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL ENFORCEMENT LAW

Bugera O.I.

ENSURING THE SAFETY OF TOURISM IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION:
A CRIMINOLOGICAL ASPECT34

Gryshchenko A.L.

PROBLEM ISSUES OF CLASSIFICATION OF ECONOMIC VIOLENCE
AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE39

Zhdan M.D.

INFORMATIONAL SUPPORT OF LABOR RELATIONS MANAGEMENT
WITHIN THE LIMITS OF CRIMINOLOGY SCIENCE.....44

Shevchenko N.S.

CRIMINOLOGICAL INDICATORS OF MEASURING CRIMINAL
OFFENSES RELATED TO AIR POLLUTION49

CRIMINAL PROCEEDINGS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY

Kulynych M.-M.A.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PASSING AND EXECUTING DETECTIVES' PROCEDURAL
DECISIONS IN ELECTRONIC FORM.....56

REVIEWS

Danilian O.H.

BOOK REVIEW: ENCYCLOPEDIA SOCIO-HUMANITARIAN INFORMATICS.....64

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....66

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.626

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/01>

Губарєв С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Лов'як О.О.

ДУ «Центр пробації» у м. Києві та Київській області

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Досліджено особливості правового регулювання особистої приватної власності дружини та чоловіка в зарубіжних країнах. Розглянуто дослідження вчених щодо особистих прав подружжя та членів сім'ї, а також проведено аналіз ряду особливостей притаманних регулюванню особистих відносин подружжя. Встановлено, що у зарубіжних країнах діє три види режиму майна подружжя: режим спільності подружнього майна, режим роздільності подружнього майна, режим «умовної спільності» (іноді також вживається режим відкладеної спільності). З'ясовано, що всі режими об'єднує одна особливість, а саме майно, яке належало подружжю до шлюбу або одержане в шлюбі в якості дарунку чи в якості спадку вважається особистою приватною власністю дружини та чоловіка.

Підтверджено тезу про те, що правовідносини, які виникають між подружжям, прийнято поділяти на особисті і майнові. При цьому основне місце як у законодавстві зарубіжних країн так і в законодавстві України приділяється регулюванню майнових відносин, які складаються із правовідносин з приводу майна в родині (правовий режим майна подружжя у шлюбі та порядок управління ним), а також з приводу утримання. Окремо акцентовано увагу на інституті шлюбного договору. Додатково з'ясовано, що у договорі встановлюються положення щодо права власності на майно чоловіка і дружини, яке належало їм до шлюбу, нажите в шлюбі, а також іноді передбачаються майнові санкції на випадок розірвання шлюбу. При виникненні спору між подружжям суд буде виходити не з приписів закону, а з положень шлюбного договору. Встановлено, що у законодавстві зарубіжних країн передбачаються досить жорсткі вимоги щодо форми та порядку укладення шлюбного договору, не дотримання яких тягне недійсність договору. Загалом, ціннісні показники наукової статті полягають у спробі аналізу інституту права приватної власності дружини та чоловіка в цивільному та сімейному праві зарубіжних країн та розробці на цій основі рекомендацій щодо усунення прогалин та протиріч у чинному законодавстві, зміні діючих та прийнятті нових правових норм.

Ключові слова: сімейні відносини, спільна власність дружини та чоловіка, право власності подружжя, сімейне право.

Постановка проблеми. Зміни, що обумовлені переходом до ринкової економіки, істотно розширили як підстави набуття спільного майна подружжям, так і склад майна, яке може належати подружжю на праві особистої приватної власності. Якщо раніше джерелом матеріальних благ у родині виступала переважно праця її членів, а конкретніше – винагорода, що отримується за

роботу, то в даний час чималу роль в накопиченні матеріальних активів став відігравати капітал, що і знайшло певне відображення в нормах як цивільного так і сімейного зарубіжного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки до вивчення правового регулювання правовідносин подружжям у внутрішньому праві активно долучилися О.А. Андрєєва, Р.М. Достдар, О.М. Калітенко,

А.Н. Льовушкін, О.В. Мишутинська, Е.П. Титаренко, Л.А. Тищенко, О.О. Ульяненко, Д.С. Шулєпін.

Значним науковим надбанням виступають є праці М.Х. Бабаєва, М.М. Богуславського, Л.А. Лунца, А.Н. Макарова, Г.К. Матвєєва, І.С. Перетерського, С.І. Раєвича, зарубіжних вчених: М. Іссада, П. Норта, Дж. Чешира. І врешті на сьогодні проводяться ґрунтовні наукові розробки як вже відомими, досвідченими вченими (А.С. Довгерт, В.І. Кисіль, О.О. Мережко, А.А. Рубанов та ін.), так і молодими науковцями (Н.Ю. Єрпілева, Г.В. Галущенко.)

Між тим практика останнього десятиліття виявила суттєві недоліки та прогалини у правовому регулюванні майнових відносин між подружжям.

Формулювання цілей статті. *Метою* наукової статті є аналіз інституту права приватної власності дружини та чоловіка в цивільному та сімейному праві зарубіжних країн та розробці на цій основі рекомендацій щодо усунення прогалин та протиріч у чинному законодавстві, зміні діючих та прийнятті нових правових норм.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу інституту особистої приватної власності дружини та чоловіка в Україні, на нашу думку, потрібно звернути свою увагу на основні способи правового регулювання цього інституту в зарубіжних країнах.

Законодавство розвинених зарубіжних країн визнає, що тільки належно оформлений шлюб породжує подружні права і обов'язки.

Правовідносини, які виникають між подружжям, прийнято поділяти на особисті і майнові. При цьому основне місце в законодавстві приділяється регулюванню майнових відносин, які складаються із правовідносин з приводу майна в родині (правовий режим майна подружжя у шлюбі та порядок управління ним), а також з приводу утримання.

У законодавстві різних держав, насамперед, сформульовані основні обов'язки подружжя. Подружжя зобов'язане бути вірним, допомагати одне одному, підтримувати одне одного. Подружжя разом забезпечує моральний і матеріальний розвиток сім'ї, допомагає дітям отримати освіту і забезпечує їх майбутнє (ст. 212-213 Французького цивільного кодексу) [1, с. 234-264]. У Німеччині законодавець виходить з того, що шлюб укладається на все життя і подружжя повинне вести спільне сімейне життя і нести відповідальність один за одного (§ 1353 Німецького цивільного уложення) [2].

В Англії і США подружжя, вступаючи в шлюб, зобов'язані створити подружню спільність

життя – консорціум (consortium). Хоча точного і вичерпного визначення консорціуму ні в законодавстві, ні в судовій практиці не існує, консорціум розуміється як спільність столу, вогнища і ложа [3, с. 534].

Подружні права і обов'язки за своєю природою досить різноманітні – одна їх частина носить особистий, а інша – майновий характер. Сімейне право докладно регулює, насамперед, три основні сфери майнових відносин між подружжям: правовий режим майна подружжя в шлюбі, порядок управління майном та відносини подружжя з приводу утримання.

У законодавстві більшості зарубіжних країн розрізняються договірний і легальний режими майна подружжя.

Договірний режим виникає в силу укладення подружжям шлюбного договору, тобто подружжю надається можливість урегулювати майнові відносини на свій розсуд. Лише в деяких країнах, де законодавство не передбачає легального режиму майна подружжя, шлюбний договір укладається в обов'язковому порядку (наприклад, Мексика [4, с. 96]).

Інститут шлюбного договору надає досить широкі можливості відступу від того режиму подружнього майна, який передбачений у праві конкретної країни і який автоматично починає діяти з моменту укладання шлюбу. У більшості випадків подружжя вільне у виборі варіанта підпорядкування своїх майнових відносин. Вони мають право вносити будь-які, що не суперечать закону зміни в законний режим майна. Так, наприклад, в країнах, де в якості легального, встановлений режим спільності подружнього майна, подружжя може обрати режим роздільності або встановити різний режим (роздільності та спільності) на різні види майна.

Подружжя може у шлюбному договорі встановити правила щодо управління подружнім майном. Наприклад, закріпити в договорі, що спільним майном подружжя будуть керувати спільно, або визначити види майна, яким вони керують спільно або роздільно. В договорі можна визначити, чи будуть розділені речі, що належали одному з подружжя до шлюбу, порядок поділу майна, набутого в процесі сімейного життя, на випадок розлучення і т.д.

У договорі встановлюються положення щодо права власності на майно чоловіка і дружини, яке належало їм до шлюбу, нажите в шлюбі, а також іноді передбачаються майнові санкції на випадок розірвання шлюбу. При виникненні спору

між подружжям суд буде виходити не з приписів закону, а з положень шлюбного договору.

Договір між подружжям, покликаний урегулювати відносини між ними та може бути укладений до одруження, у момент укладення шлюбу або в процесі спільного життя.

Сучасне законодавство зарубіжних країн йде шляхом докладного регулювання умов шлюбного договору [5, с. 7]. У самих нормах законодавства містяться варіанти регулювання найбільш істотних умов, які вправі вибрати сторони договору. Особливе місце займають питання, пов'язані з правовим режимом майна. У відповідності зі ст. 1497 Французького цивільного кодексу подружжя в їх шлюбному договорі можуть передбачити такі правові режими:

- а) спільність всього майна подружжя;
- б) спільність майна, яка поширюється лише на рухомі речі та на майно, набуте кожним з подружжя після укладення шлюбу;
- в) визначення нерівних прав подружжя в спільному майні;
- г) визначення, що у разі розірвання шлюбу один із подружжя буде мати право вибору певної частки із спільного майна [1, с. 297].

Крім цього Французький цивільний кодекс визначає і загальні питання, пов'язані з управлінням майном подружжя. Існують, наприклад, такі варіанти:

- спільне управління спільним майном (за взаємною згодою);
- кожен з подружжя має право діяти від імені та за рахунок іншого з подружжя;
- комбіноване управління майном (роздільне управління певним майном і спільне управління іншим певним майном) [1, с. 297-298].

Між тим свобода шлюбного договору має певні межі. В тому чи іншому вигляді законодавство більшості зарубіжних країн закріплює правило, згідно з яким положення шлюбного договору не можуть суперечити «добрим звичаям», не можуть порушувати норми цивільного і сімейного права. Наприклад, не допускається будь-яке обмеження прав та обов'язків подружжя, які впливають із шлюбу, батьківських прав і обов'язків по вихованню та утриманню дітей. Положення шлюбного договору не можуть порушувати рівності подружжя у вирішенні сімейних питань, обмежувати свободу кожного з них у виборі професії і роду занять.

Наприклад, Французький цивільний кодекс передбачає ряд обмежень свободи шлюбного договору. Так, договір не може передбачати

умов, що порушують рівноправність подружжя (зокрема, він не повинен містити умов про обмеження права кожного з подружжя на вибір професії або певного роду своїх занять) [1, с. 297].

Аналогічні норми містяться і в нормативно-правових актах низки європейських країн, згідно з якими положення шлюбного договору не повинні порушувати рівноправності подружжя, скасовувати обов'язки взаємної вірності, допомоги і підтримки, обмежувати їх особисті права і обов'язки по вихованню та утриманню дітей (Німеччина [2], Польща [6], Австрія [7]).

В законодавстві зарубіжних країн передбачаються досить жорсткі вимоги щодо форми та порядку укладення шлюбного договору, не дотримання яких тягне недійсність договору:

а) договір укладається у письмовій формі – передбачена у всіх країнах, зазвичай реалізується шляхом підписання спеціального акта або документа;

б) договір укладається в присутності обох сторін (подружжя), однак в деяких країнах можливе підписання шлюбного договору через законних представників;

в) в деяких країнах існують особливості, пов'язані з реєстрацією договору. Так, у Франції договір повинен бути зареєстрований нотаріально. Законодавство Італії передбачає обов'язкову реєстрацію в місцевих органах влади. При цьому, якщо в договорі містяться умови про нерухоме майно, реєстрація повинна бути проведена в органі, що проводить реєстрацію операцій з нерухомістю.

В Ізраїлі угода між подружжям вимагає обов'язкового підтвердження судом (у цьому випадку воно має силу рішення суду), а якщо договір укладається до вчинення шлюбної церемонії, то достатньо його нотаріального посвідчення [8, с. 34].

В американському праві значне поширення одержали так звані «дошлюбні угоди» осіб, що вступають у шлюб, які повинні будуватися на принципах розумності та справедливості. У них можуть бути врегульовані майнові відносини, так і відносини, пов'язані з вихованням та утриманням дітей [9, с. 176].

У багатьох зарубіжних країнах забезпечено вільний доступ зацікавлених осіб з метою ознайомлення зі змістом шлюбного договору. Це правило забезпечує, в першу чергу, інтереси кредиторів подружжя. Воно важливо, головним чином, для відносин у сфері підприємництва.

Більшість громадян, вступаючи в шлюб, не укладає шлюбного договору і тим самим під-

порядковує свої майнові відносини приписам закону, тобто встановлюється легальний режим майна подружжя.

Залежно від правового режиму, що існує в конкретній країні, виділяються наступні види легального режиму майна подружжя.

1) режим спільності подружнього майна. Цей режим діє у Франції, Швейцарії, Іспанії, Нідерландах, ряді держав Латинської Америки, восьми штатах США [10].

Використовуючи режим спільності майна, подружжя мають спільне право власності на майно, нажите в шлюбі, на кошти від доходів від їх майна та професійної діяльності, зберігаючи у своїй власності майно, яке належало їм до шлюбу або одержане в шлюбі в дар або спадок.

Режим спільності був встановлений і найбільш повно регламентований у праві Франції, однак зміни французького законодавства в останні роки були відзначені деяким відходом від традиційного регулювання [11, с. 427].

Так, в правове регулювання спільності майна були внесені елементи роздільності за рахунок звуження переліку майна, що входить у спільність, в яку, згідно ст. 1401 Французького цивільного кодексу у редакції 1965 року, включається майно, придбане кожним з подружжя за рахунок власного заробітку і доходів від роздільної власності. Такий режим отримав назву «спільність придбань». Принцип спільності придбань закріплюється і в законодавстві, що приймається пізніше. Так, Законом 1967 року було встановлено, що якщо один із подружжя одержує в дарунок або у спадщину грошову суму, то він стає власником тільки грошової суми, а майно, придбане на ці гроші, переходить у спільну власність подружжя [12, с. 362].

До роздільної власності подружжя належить майно, яке кожен з них мав на момент укладення шлюбу, а також майно, одержане ними під час шлюбу в дар або в спадок. Подібним чином це питання вирішено в ряді штатів США з тією лише різницею, що в одних штатах (наприклад, Техас, Луїзіана, Айдахо) доходи від роздільної власності включаються у «спільність», а в інших немає [13, с. 749].

У Нідерландах з моменту укладення шлюбу все майно підкоряється режиму «спільності», який поширюється на всі готівкові кошти і речі, які будуть придбані подружжям у майбутньому. У спільне майно включаються борги подружжя, а також пенсія по старості. Чоловік самостійно здійснює управління майном, що перебуває в його особистій власності, при цьому дружина зберігає право користування таким майном [14, с. 144].

Законодавство, незважаючи на проведені реформи, в цілому зберігає привілейоване становище чоловіка в питанні управління подружнім майном. У більшості країн зберігається положення, згідно з яким «спільністю» управляє тільки чоловік, згода дружини при цьому не вимагається (Іспанія, Бразилія, Аргентина) [15, с. 422].

У Франції передбачається, що більшість угод здійснюються чоловіком, але тільки за згодою дружини (наприклад, відчуження нерухомості тощо). При цьому у складі «спільності» законом виділяється так звана резервна частина майна, яка складається з майна, набутого дружиною на доходи від своєї професійної діяльності. Цією частиною майна дружина керує самостійно і має право вільно нею розпоряджатися [16, с. 319].

В інших країнах чоловік не вправі одноосібно керувати спільним майном, хоча подружжя має рівні права в питанні управління «спільністю».

Так, в США законодавством окремих штатів передбачається необхідність отримання згоди іншого з подружжя на здійснення деяких операцій (найчастіше це стосується угод з нерухомістю) в інших штатах будь-яка угода, по розпорядженню «спільністю» повинна здійснюватися подружжям спільно [13, с. 750].

В Італії законним є режим майна (сумісної власності без виділу часток). Управління спільним майном здійснюють обоє. У разі якщо один з подружжя відмовляється дати згоду на вчинення правочину, інший із подружжя має право отримати його через суд [17, с. 14].

В Швейцарії цивільним кодексом передбачається режим спільності майна подружжя, який не діє у разі оголошення конкурсу щодо майна одного з подружжя. З набранням чинності Законом 1984 року, було завершено реформу сімейного права, яка передбачила, що в разі відсутності шлюбного договору законним є звичайний режим майна з правом отримання рівних часток у спільно нажитому майні. Такий режим включає доходи подружжя і особисте майно кожного з них. Розпорядження спільною власністю вимагає згоди дружини в разі, якщо чоловік не домовилися про інше. До набрання чинності Законом 1984 року діяв звичайний режим спільності майна, що включає спільне майно подружжя і особисте майно кожного з них. Загальне майно є неподільним і належить обом Жоден з них не має права розпоряджатися своєю часткою у спільному майні [15, с. 263].

Французький цивільний кодекс установлює, що подружжя має право тільки за взаємною згодою проводити операції з безоплатного

відчуження спільного майна, а також по здачі його в найм, заставу. Іншим спільним майном кожен із подружжя має право самостійно управляти за умови, що він буде нести відповідальність за допущені ним помилки. Правочини, вчинені щодо розпорядження спільним майном без обману іншого подружжя, не породжують для останнього юридичних наслідків. Проявляючи турботу про загальне житло родини, Французький цивільний кодекс у ст. 215 встановив, що один з подружжя не може без згоди іншого розпоряджатися правами, що відносяться до житла родини і до предметів його обстановки. Той з подружжя, який не дав своєї згоди на вчинення такого правочину, вправі вимагати її анулювання [18, с. 21].

В інших зарубіжних країнах чоловік позбавлений права одноосібного управління майном, і найбільш важливі операції повинні відбуватися за взаємною згодою подружжя, хоча обоє з подружжя мають рівні права на управління майном. Зокрема, прикладом деякого обмеження по розпорядженню всім майном одного із подружжя може служити законодавство Німеччини [15, с. 511].

2) режим роздільності подружнього майна. Діє в Англії, більшості штатів США, Австралії, Новій Зеландії, тобто країни які відносяться до правової системи загального права.

Для режиму роздільності майна характерним є те, що кожному з подружжя окремо належить не тільки майно, власником якого він був до шлюбу, а й майно, набуте ним у шлюбі на власні кошти.

Все дошлюбне майно подружжя, майно, нажите під час шлюбу, але отримане в порядку дарування чи в якості спадщини, а також доходи отримані від спадщини вважаються роздільною власністю подружжя і управляються самостійно чоловіком або дружиною. Для забезпечення поточних витрат подружжя використовують свої доходи або заощадження, об'єднуючи частину свого майна, яким користуються і управляють спільно.

Таким чином, якщо жінка не працює, а займається веденням домашнього господарства, то за час подружнього життя вона нічого не купує, тобто режим роздільності подружнього майна не захищає інтересів заміжньої жінки.

У результаті проведених реформ режим роздільності практично у всіх країнах був істотно переглянутий. Так, в законодавстві Англії і США був встановлений режим «спільності» на деякі види майна, що перебуває у спільному користуванні обох подружжя (насамперед це стосується будинку, в якому проживає подружжя), закріплено положення, згідно з яким суд може визнати право

подружжя на частку у майні, що належить на праві власності іншому з подружжя.

Успіхи жіночого руху за рівноправність, тенденції в розвитку сімейного права в бік демократизації знайшли своє відображення і в регулюванні майнових відносин. У традиційний режим роздільності в Англії і США внесені дуже важливі елементи спільності: за чоловіком, якому не належить по праву власності конкретне майно, судом може бути визнано право на частку в майні; режим спільності, встановлений на найбільш важливі види майна, наприклад житлові будинки та приміщення [3, с. 536].

Цікаво відзначити, що законний режим майна у США має два варіанти. У першому варіанті виділяється роздільне майно кожного з подружжя та майно, що перебуває у спільній сумісній власності. При цьому цікавим моментом є те обставина, що в законі встановлюється такий порядок задоволення вимог кредиторів, де стягнення за боргами, що виникли за зобов'язаннями, що забезпечує інтереси сім'ї, звертаються в першу чергу на загальне майно, а в другу – на роздільне майно подружжя.

Другий варіант майна подружжя існує в штатах, закони яких сприйняли норми загального права. Виділяється режим спільності майна після укладення шлюбу. Все майно, яке було у подружжя на законних підставах, і набуте ними в період шлюбу, включаючи успадкування і дарування, є спільною власністю, яка не успадковується, а переходить у повну власність того з подружжя який залишився живим.

3) режим «умовної спільності» (іноді також вживається режим відкладеної спільності).

Такий режим встановлений в Німеччині, скандинавських країнах, провінціях Онтаріо і Квебек у Канаді.

Даний режим найменшою мірою було порушено реформами. Більш того, ряд країн, реформуєючи своє сімейне законодавство, відмовилися від режиму роздільності майна подружжя на користь режиму «умовної спільності» [15, с. 625].

Вперше режим «умовної спільності» був закріплений в законодавстві скандинавських країн і згодом сприйнятий Німеччиною.

У скандинавських країнах все майно подружжя протягом шлюбу, є їхньою роздільною власністю. Коли шлюб припиняється, та майно, що є в наявності, а також грошові кошти об'єднуються і діляться на рівні частини.

Законодавством встановлено певні гарантії дотримання інтересів подружжя при управлінні

майном. Так, на вчинення особливо великих угод одним з подружжя, йому необхідно отримання згоди іншого подружжя. Якщо один з подружжя протягом шлюбу зловживав своїм правом розпорядження належним йому майном, ігнорував майновий інтерес іншого подружжя, йому ставиться в обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду.

У Німеччині розглянутий режим отримав назву «спільності приросту». У відповідності з чинним законодавством майно подружжя протягом шлюбу, є їхньою роздільною власністю. При розірванні шлюбу визначається приріст або вигода, яку отримав кожен із подружжя протягом шлюбу. Якщо приріст вартості майна одного з подружжя перевищує приріст вартості майна іншого, то перший зобов'язаний сплатити іншому різницю. При цьому не береться до уваги той факт, що один із подружжя не працював або його заробіток був значно менше іншого [15, с. 625].

Також слід зазначити, що згідно § 1363 Цивільного уложення Німеччини майно чоловіка і майно дружини не стає спільним майном подружжя. Це правило діє і щодо майна, яке один з подружжя набуває після укладення шлюбу. § 1360 Цивільного уложення Німеччини встановлено, що подружжя зобов'язані своїм майном і працею утримувати сім'ю. Подружжя зобов'язані надавати кошти, необхідні для утримання сім'ї, заздалегідь, на відповідний строк. Однак, щодо найбільш важливих об'єктів – житлові будинки, квартири та інше майно – закон встановлює режим спільності.

Висновки. Завершуючи можемо зазначити, що у зарубіжних країнах діє три види режиму майна подружжя:

1. Режим спільності подружнього майна. Цей режим діє у Франції, Швейцарії, Іспанії, Нідерландах, ряді держав Латинської Америки, восьми штатах США. Використовуючи режим спільності майна, подружжя мають спільне право власності на майно, нажите в шлюбі, на кошти від доходів від їх майна та професійної діяльності, зберігаючи у своїй власності майно, яке належало їм до шлюбу або одержане в шлюбі в якості дарунку або спадку.

2. Режим роздільності подружнього майна. Діє в Англії, більшості штатів США, Австралії, Новій Зеландії, тобто країни які відносяться до правової системи загального права. Для режиму роздільності майна характерним є те, що кожному з подружжя окремо належить не тільки майно, власником якого він був до шлюбу, а й майно, набуто ним у шлюбі на власні кошти.

3. Режим «умовної спільності» (іноді також вживається режим відкладеної спільності). Вказаний режим передбачає, що все майно подружжя протягом шлюбу, є їхньою роздільною власністю. Коли шлюб припиняється, та майно, що є в наявності, а також грошові кошти об'єднуються і діляться на рівні частини.

Всі режими об'єднує одна особливість, а саме майно, яке належало подружжю до шлюбу або одержане в шлюбі в якості дарунку чи в якості спадку вважається особистою приватною власністю дружини та чоловіка.

Список літератури:

1. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Каф. междунар. частного и таможенного права Ин-та междунар. отношений Киев. нац. ун-та им. Т. Шевченко; Пер., коммен. и справ. аппарат В. Захватаева; [Предисл. А. Довгерт, В. Захватаев]. – К.: Истина, 2006. – 1007 с.
2. Германское право: Пер. с нем. / Исслед. центр част. права. Герм. фонд междунар. прав. сотрудничества. – М.: Междунар. центр фин.-экон. развития, 1996. Ч. 1. – Современное зарубежное и международное частное право Гражданское уложение / Науч. ред. В.В.Залесский; Авт. введ.: В. Бергман, Е.А. Суханов; Пер. с нем. А.А. Лизунова и др., 1996. – 550 с.
3. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд, перераб и доп. В 2-х т.-Том II.-М.: Междунар. отношения, 2006. – 834 с.
4. Гражданские кодексы стран латинской Америки: Сборник нормативных актов / Под ред. В.В. Безбаха. – М.: УДН, 1988. – 219 с.
5. Реутов С.И. Практические вопросы заключения брачного договора / С.И. Реутов // Нотариус, № 5, 2003. – С. 6-11.
6. Гражданский кодекс Польской Народной Республики. Перевод с польского / Под ред.: Вишневский Е.; Пер.: Виктор Ю.А.; Вступ. ст.: Васильковский Я. – Варшава: Wydawnictwo Prawnicze, 1996. – 344 с.
7. Всеобщий гражданский кодекс Австрии Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch / Пер. с нем. С. С. Маслов. – Науч. изд. -М.: Инфотропик Медиа, 2011. – 264 с.
8. Zamir E. Private Law Codification in a Mixed Legal System – The Israeli Successful Experience // The Scope and Structure of Civil Codes / J.C. Rivera (ed.). Springer. 2013. – P. 34
9. Мозолин В.П. Гражданское и семейное право в США; История и общие концепции / В. П. Мозолин, Е. А. Фарнсворт; Отв. ред. В. П. Мозолин; АН СССР, Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1988. – 308 с.
10. Зенин И.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учеб. пособие / И. А. Зенин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт: ИД Юрайт, 2011. – 247 с.

11. Гражданское и торговое право зарубежных государств : В 2 т. – М. : Междунар. отношения, 2004-. Т. 1. – 4-е изд., перераб. и доп. – Культура России. Федеральная целевая программа. (Подпрограмма «Поддержка полиграфии и книгоиздания России») [Г.Н Буднева, Е.А. Васильев, А.В. Грибанов и др.]; Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров, 2004. – 556 с.
12. Курс гражданского права. В 3-х томах. Т. 1 / Победоносцев К.П.; Под ред., с предисл.: Томсинов В.А. – М.: Зерцало, 2003. – 768 с.
13. Правовая система США. Вып. 3 / Бернам У.; Науч. ред.: Власихин В.А. – М.: Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
14. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х томах. Т. 1 / Мартенс Ф.Ф.; Под ред.: Томсинов В.А. – М.: Зерцало, 2008. – 368 с.
15. Гражданское и торговое право зарубежных стран. Учебное пособие / Безбах В.В., Герреро Перес Б.А., Ермакова Е.П., Залесский В.В., и др.; Под общ. ред.: Безбах В.В., Пучинский В.К. – М.: МЦФЭР, 2004. – 896 с.
16. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход. Перевод с французского / Леже Р. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 584 с.
17. Гражданское право Италии: основные институты. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Игнатова М.А. – М., 2002. – 23 с.
18. Даниелян С.А. Право собственности по ГК Франции 1804 г.: достоинства и слабости // Современные проблемы правоведения. Сборник научных трудов. – Краснодар: Изд-во Кубан. ун-та, 1998. – С. 19-24.

Hubariev S.V., Lovyak O.O. CERTAIN ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF PERSONAL PRIVATE PROPERTY IN FOREIGN COUNTRIES

Peculiarities of legal regulation of the personal private property of the wife and husband in foreign countries have been studied. The study of scientists regarding the personal rights of spouses and family members was considered, as well as an analysis of a number of features inherent in the regulation of personal relations of spouses. It has been established that there are three types of matrimonial property regimes in force in foreign countries: the regime of joint marital property, the regime of separation of marital property, the regime of "conditional community" (sometimes the regime of deferred community is also used). It was found that all regimes have one feature in common, namely, the property that belonged to the spouses before the marriage or received during the marriage as a gift or as an inheritance is considered the personal private property of the wife and husband. The thesis that legal relations that arise between spouses are usually divided into personal and property is confirmed. At the same time, the main place both in the legislation of foreign countries and in the legislation of Ukraine is given to the regulation of property relations, which consist of legal relations regarding property in the family (the legal regime of property of spouses in marriage and the procedure for managing it), as well as regarding maintenance. Particular attention is paid to the institution of the marriage contract. Additionally, it was found out that the contract establishes provisions regarding the right of ownership of the property of the husband and wife, which belonged to them before the marriage, acquired during the marriage, and also sometimes provides for property sanctions in case of divorce. In the event of a dispute between the spouses, the court will proceed not from the prescriptions of the law, but from the provisions of the marriage contract. It has been established that the legislation of foreign countries provides for rather strict requirements regarding the form and procedure of concluding a marriage contract, failure to comply with which entails the invalidity of the contract. In general, the valuable indicators of the scientific article consist in an attempt to analyze the institution of the right of private property of the wife and husband in the civil and family law of foreign countries and, on this basis, to develop recommendations for eliminating gaps and contradictions in the current legislation, changing the current ones and adopting new legal norms.

Key words: family relations, the joint property of husband and wife, ownership of spouses, family law.

Гуйван П.Д.

Полтавський інститут бізнесу

ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ. ПОРУКА

Дана наукова стаття присвячена дослідженню актуального питання про часові координати належної поведінки учасників відносин при поруці. Даний вид взаємин має договірну природу, причому вони розвиваються поетапно: спочатку визначається розмір основного зобов'язання і наслідки його порушення боржником для поручителя (це відбувається на момент укладення акцесорної угоди), але механізм поруки «спрацьовує» пізніше – від часу правопорушення основного зобов'язання. Тож, підставою для поручителя відшкодувати негативні майнові наслідки, що настали для кредитора з огляду на вчинене боржником правопорушення в обсязі, вказаному у договорі поруки, є юридичний склад, який включає: договір поруки та настання фактичного діяння - порушення зобов'язання, виконання якого забезпечено порукою. Допоки основне зобов'язання перебуває у регулятивному (не порушеному боржником) стані обумовлені договором поруки зобов'язання не починаються, більше того, вони взагалі можуть ніколи не настати. Це буде тоді, коли боржник не порушить основного договору. У такому разі поручитель не матиме жодних регулятивних обов'язків перед кредитором ні за основним, ні за додатковим правочинами. Таким чином, можна вести мову про умовний характер подібного зобов'язального відношення: права та обов'язки його учасників виникнуть від часу настання певного явища в майбутньому (у даному разі – правопорушення боржника за основним договором), стосовно якого невідомо, настане воно, чи ні (ст. 212 ЦКУ). Також в роботі детально проаналізовано порядку вчинення дій з матеріальної поруки після прострочення виконання боржником. Визначено, який має бути механізм вступу поручителя до основного зобов'язання, коли кредитор пред'явить йому вимогу після спливу строку на належне виконання за основним договором. Поручитель, отримавши вимогу кредитора після порушення боржником основного зобов'язання, стає зобов'язаною особою за цим зобов'язанням. Вимога кредитора носить регулятивний характер, таких же характер має і наступне своєчасне виконання обов'язку поручителем. І лише після прострочення регулятивного обов'язку з'являється охоронне зобов'язання і право на позов.

Ключові слова: прострочення боржника, вимога до поручителя, строк поруки.

Постановка проблеми. Одними з визначальних для належного здійснення суб'єктивного права є відносини із гарантування належного здійснення цивільного зобов'язання. Вони в цивілістичній науці та законодавстві дістали назву забезпечувальних. Способи забезпечення охоплюють низку стадій руху зобов'язання: його виникнення, зміну, виконання та припинення. Виконання охоронного зобов'язання теж може бути забезпечене заставою, порукою, неустойкою та іншими способами, передбаченими законом чи договором. Особливим видом забезпечення виконання зобов'язань, внаслідок якого кредитор набуває права пред'явити вимогу до третьої особи у разі не виконання боржником зобов'язання, є порука. Він є найбільш цікавим, як з точки зору змісту взаємин, що при цьому виникають, так і з позиції темпорального аналізу. Порука – це один з най-

давніших правових інструментів [1, с. 4-5], вона була відомою ще римським правникам. Зокрема в Інституціях Гая було прописане праввідношення поруки – *adpromissio* як договір, яким встановлювалася додаткова (акцесорна) відповідальність третьої особи – поручителя за виконання боржником основного зобов'язання [2, с. 160]. Згідно з ст. 553 чинного Цивільного кодексу за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Він також відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначеності сутнісних та темпоральних критеріїв поведінки контрагентів при застосуванні поруки досліджувались багатьма українськими та зарубіжними цивілістами. Серед них такі вчені, як Анненков К.М., Азімов Ч.Н., Харитонов Є.О.,

Васильченко В.В., Підпригора О.А., Пучковська І.Й., Михальнюк О.В., Гриджук Д. М., та інші. При цьому в окремих аспектах оцінок поруки як цивільно-правового явища погляди науковців серйозно відрізняються. Тоді як більшість з них притримується класичної позиції, викладеної у Цивільному кодексі, що існує певний невиключний перелік засобів забезпечення, серед якого в якості рівноправного перебуває і порука, окремі дослідники вказують, що деякі види не можуть належати до інституту забезпечення виконання зобов'язання. Наприклад, І.Пучковська вважає, що такою є правова конструкція гарантії, неустойки та завдатку [3, с. 125-126], вони є способами відповідальності. За такого підходу з шести видів забезпечення виконання зобов'язання, перелічених у ч.1 ст.546 ЦК, залишився би один – порука. Певною мірою (щодо неналежного віднесення неустойки до способів забезпечення) дану тезу підтримує і автор цієї праці [4, с. 94-95]. Належний аналіз відповідних доктринальних напрацювань та з'ясування правового змісту поруки як явища є **метою** цієї праці.

Виклад основного матеріалу. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Коментований спосіб забезпечення в якості обов'язкового характерного елементу має залучення додаткового боржника [5, с. 14]. Він визначається на час укладення акцесорної угоди, але механізм поруки «спрацьовує» пізніше – від часу правопорушення основного зобов'язання. Якраз з огляду на таку юридичну конструкцію і має оцінюватися підставність звернення кредитора з вимогою до поручителя. Вона не повинна зводитися виключно до чинників, вказаних у договорі поруки, а, безумовно, має розглядатися у тісному взаємозв'язку між основним зобов'язанням і додатковим. При цьому обов'язково мусить враховувати ключовий фактор основного договору – його порушення боржником, за дії якого відповідає поручитель. Відтак, підставою поручителя відшкодувати негативні майнові наслідки, що настали для кредитора з огляду на вчинене боржником правопорушення в обсязі, вказаному у договорі поруки, є юридичний склад, який включає: договір поруки та порушення зобов'язання, виконання якого забезпечено порукою.

Цивільне законодавство України не вирішує питання щодо наявності чи відсутності у поручителя якихось обов'язків по відношенню до кредитора у період, доки основне зобов'язання перебуває у регулятивному (не порушеному боржником) стані. Окремі науковці з цього приводу роблять висновок, що договір поруки від часу

його укладення породжує регулятивне правовідношення, а від моменту правопорушення основного (забезпеченого) зобов'язання виникає охоронне зобов'язання поручителя, у рамках якого реалізується право кредитора вимагати виконання обов'язку поручителем [6, с. 122-123]. Дійсно, реалізація поруки можлива лише після невиконання в установленний строк основного обов'язку боржника перед кредитором [7, с. 5]. То безспірно.

Але чомусь наукова думка зовсім не приділяє уваги розвитку правовідносин між учасниками договору поруки – кредитором та поручителем до моменту правопорушення, вчиненого боржником. Якщо пристати до тези, що регулятивне зобов'язання за порукою виникло від часу укладення цього договору, то до його змісту має входити, як мінімум, одне зобов'язання. Оскільки порука за загальним сприйняттям є одностороннім договором, за яким одна із сторін має лише права, тоді як інша – тільки обов'язки, мусимо прийти до висновку, що в регулятивному режимі кредитор вправі вимагати від поручителя виконання обов'язку боржника за основним договором, а поручитель зобов'язаний виконати такий обов'язок. Але ж то прямо суперечить змістові ст. 554 ЦКУ, котра чітко вказує, що солідарність боржника та поручителя виникає лише після правопорушення за основним зобов'язанням.

У правовідносинах, що можуть забезпечуватися порукою, боржник самостійно повинен виконувати свої зобов'язання на умовах, встановлених основним зобов'язанням. Кредитор основного боржника може пред'явити свої вимоги до поручителя тоді, коли основний боржник порушить свої зобов'язання. Пред'явлення вимоги до поручителя є правом кредитора. Тільки при пред'явленні вимоги до поручителя останній зобов'язаний виконати зобов'язання основного боржника перед кредитором [8, с. 205]. Як бачимо, порушення може вчинити лише зобов'язана за основним договором особа, а ніяк не поручитель. Отже, позаяк стороною, котра в регулятивному правовідношенні повинна виконати певний обов'язок, а, не виконавши його, вчиняє правопорушення, є боржник, а не поручитель, останній не має жодних регулятивних обов'язків перед кредитором ні за основним, ні за додатковим правочинами до моменту правопорушення, здійсненого боржником. Відтак, поручитель, будучи учасником договору поруки від часу його укладення, не набуває регулятивного обов'язку його виконання, тобто договір поруки до порушення залишається беззмістовним.

Таким чином, мусимо прийти до обґрунтованого висновку, згідно з яким, оскільки від моменту укладення договору поруки до факту правопорушення відсутні якісь зобов'язальні відносини між кредитором та поручителем, дане зобов'язання є таким, що укладене з відкладальною умовою: права та обов'язки його учасників виникнуть від часу настання певного явища в майбутньому (у даному разі – правопорушення боржника за основним договором), стосовно якого невідомо, настане воно, чи ні (ст. 212 ЦКУ). До порушення забезпеченого зобов'язання, як то слідує з загального правила, поручитель лише присутній у договорі як особа, чії обов'язки виникнуть та підлягатимуть здійсненню лише після настання відкладальної обставини – порушення боржником основного зобов'язання. Саме після цього за змістом ст. 555 ЦКУ поручитель відповідає перед кредитором. Після одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову – подати клопотання про залучення боржника до участі у справі. Поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг.

Отже, після настання такої обставини – правопорушення боржника – виникають обумовлені у договорі поруки права та обов'язки його сторін: у кредитора з'являється право вимоги до поручителя щодо виконання неналежно виконаного чи невиконаного обов'язку боржника за основним зобов'язанням, а поручитель стає зобов'язаний виконати таку вимогу. У цьому сенсі цікавим виглядає ще одне питання, не вирішене наразі ні на теоретичному, ні на законодавчому рівні. Воно стосується порядку вчинення дій з матеріальної поруки після прострочення виконання боржником. Інакше кажучи, який має бути механізм вступу поручителя до основного зобов'язання, коли кредитор пред'явить йому вимогу після спливу строку на належне виконання за основним договором? Закон про це мовчить. Спробуємо дати відповіді на поставлені питання, провівши сутнісне дослідження даних конкретних забезпечувальних взаємин. Продовжуючи розвиток коментованої нами концепції про секундарний характер суб'єктивних повноважень кредитора після правопорушення протягом строку договору поруки, розвинемо її у даному напрямку. Ска-

жімо, кредитор виявив бажання покласти виконання зобов'язання на поручителя після того, як основний боржник його порушить. Головне, щоб відповідна вимога була спрямована поручителю впродовж чинності забезпечувального договору. Але, яка сутність того зобов'язання, котре мусить після такої вимоги виконувати поручитель?

На наше переконання, глибоко помилковим є популярне в літературі твердження, що від моменту правопорушення виникає охоронне правовідношення, за яким кредитор вправі пред'явити позов до поручителя про виконання свого охоронного обов'язку і саме від цього часу починається перебіг позовної давності за відповідними вимогами. Як ми вже неодноразово заявляли у цій та інших працях, зобов'язання ніколи не може виникнути у охоронному стані (у тому числі в стані права на позов), для цього необхідно, щоб особа, до якої звернуті охоронно-правові вимоги, порушила регулятивне право кредитора. Скажімо, охоронне зобов'язання щодо відшкодування шкоди виникає від часу її нанесення у зв'язку з порушенням, наприклад, речового чи особистого немайнового права потерпілого. Повертаючись до договору поруки, так само неправомірно застосовувати санкції в межах охоронного відношення до поручителя, який не спричинив порушення прав кредитора. Якщо ми пристанемо до позиції про негайний вступ поручителя до правовідношення у охоронному стані разом з боржником, неодмінно отримаємо абсолютно позаправову картину. Поручитель ще не тільки не порушив регулятивного зобов'язання, а й навіть не отримав строку для початку його виконання, а його дії вже кваліфікуються як правопорушення, внаслідок якого до нього застосовується в судовому порядку санкція – примусове виконання обов'язку в натурі. Нісенітниця? Звичайно.

Насправді, правило ч. 1 ст. 555 ЦКУ слід розуміти у тому сенсі, що поручитель, отримавши вимогу кредитора після порушення боржником основного зобов'язання, стає зобов'язаною особою за цим зобов'язанням. Вимога кредитора носить регулятивний характер, таких же характер має і наступне своєчасне виконання обов'язку поручителем. Відтак, на відміну від боржника, який від часу правопорушення є учасником охоронного правовідношення по лінії кредитор – боржник, поручитель від отримання вимоги стає учасником регулятивного зобов'язання того ж змісту, як і основне. При цьому кредитор може вказати строк, протягом якого поручитель мусить виконати обов'язок боржника в регулятивному

режимі, якщо такий строк не буде зазначено у вимозі, поручитель повинен виконати обов'язок упродовж розумного періоду. І лише після невиконання вже свого регулятивного обов'язку у вказаний строк, він стає фігурантом охоронного зобов'язання по горизонталі кредитор – поручитель, де вимоги кредитора отримують позовне забезпечення. І саме від цього моменту почнеться перебіг позовної давності за його вимогами.

У ч. 4 статті 559 ЦКУ вказується, що порука припиняється після спливу строку, встановленого у договорі поруки. Чи є цей період строком дії даного забезпечувального правочину. Аналіз даного питання показує, що ні [9, с. 101]. Принаймні початковий момент даних періодів (тривалості поруки та строку, вказаному у договорі поруки) аж ніяк не може співпадати, виходячи із суті взаємин. Почнемо з того, що припинити можна лише те явище, котре вже колись розпочалося і триває. Виявимо зараз, коли в такому разі почалися забезпечувальні зобов'язальні взаємини за порукою. У більшості випадків постулюється, що порука виникає від укладення відповідного договору, який, зазвичай, укладається разом з основним договором. Але, насправді, то не так. Тож розглянемо питання про строк договору поруки. За загальним правилом, договір набирає чинності з моменту його укладення, протягом строку його дії сторони можуть здійснити свої права і обов'язки (ст. 631 ЦКУ). Утім, якщо контрагенти обумовили настання відповідних прав та обов'язків обставиною, стосовно якої невідомо, настане вона чи ні, зобов'язання виникне саме із настанням цієї обставини (ч. 1 ст. 212 ЦКУ). У коментованому випадку саме такий характер носить договір поруки: він вступає у дію від моменту порушення свого обов'язку боржником, якщо таке порушення відбудеться.

Як ми щойно встановили, поручитель стає зобов'язаним за обов'язками боржника, лише після порушення останнім умов основного договору (ч. 1 ст. 553 ЦКУ). Отже, строк поруки за ідеєю, мав би обчислюватися від дати, наступної за порушенням регулятивного основного зобов'язання до моменту, вказаного у забезпечувальному договорі. Але слід також враховувати, що обов'язок поручителя виконати зобов'язання виникає у разі звернення до нього з вимогою кредитора (ст. 555 ЦКУ). Отже, цілком очевидно, що відносини з поруки починаються від звернення кредитора з вимогою до поручителя після порушення боржником зобов'язання, встановленого у основному договорі. І таку дію кредитор може

вчинити упродовж часу від порушення до закінчення строку, вказаного у забезпечувальному договорі (тобто, у якості кінцевого терміну такого періоду приймається дата закінчення договору поруки).

Якщо порука розпочалася за наявності перелічених вище чинників – порушення основного зобов'язання боржником та пред'явлення після цього до спливу встановленого періоду вимоги кредитором до поручителя, припинитися вона, у разі виникнення забезпечувальних матеріальних взаємин, може за різних обставин, у тому числі й таких, що носять темпоральні прояви, про що вказано у ч. 4 ст. 559 ЦКУ. Натомість, не звернення кредитора з вимогою упродовж часу від порушення боржником свого основного обов'язку до закінчення строку, вказаного у договорі поруки, припиняє право кредитора на таке звернення і порука взагалі не виникає. Припинення нереалізованого права на односторонні дії – то характерний наслідок бездіяльності носія упродовж присічного строку.

Та й у цивілістиці вже давно науковці з приводу сутності строку договору поруки притримуються думки про присічний його характер як періоду для пред'явлення вимог кредитора до поручителя [10, с. 598]. Непред'явлення своєчасної вимоги позбавляє кредитора отримати задоволення вимог за основним зобов'язанням від поручителя. З викладеного вище випливає очевидний висновок: не вчинення дій щодо пред'явлення вимог кредитора до поручителя після настання прострочення основного зобов'язання боржником і до спливу встановлених у договорі чи законі строків не може припинити поруку, бо вона взагалі не починалася. Тож, закон має бути відкоригований, у ньому має йтися не про припинення того явища, котре не розпочалося, а про його виникнення за наявності встановлених у законі чинників темпорального характеру. Натомість, якщо ж віритель своєчасно звернеться до поручителя, виникає охоронне відношення по лінії – кредитор – поручитель. Невиконання охоронного обов'язку боржника поручителем тягне відповідальність останнього, позовна давність у цьому випадку почнеться від порушення та триватиме впродовж строків, встановлених у главі 19 ЦКУ [9, с. 100].

З урахуванням сказаного мусимо виказати критичні зауваження на адресу тих дослідників, котрі зазначають, що виконання свого обов'язку поручителем повинно відбутися лише протягом дії строку відповідного забезпечувального договору, період чинності якого встановлений сторонами. Вчи-

нення ж дій щодо його виконання після закінчення договору поруки, мовляв, призведе до безпідставного збагачення, бо правова підстава вже відпала [11, с. 293-294]. Не важко помітити хибність подібного висновку, але разом з тим, його появі певною мірою сприяє і нечіткість та непослідовність законодавства у досліджуваній царині. Річ у тім, що попри очевидні зовнішні ознаки присічності у строковій договорі поруки, законодавець не визначив змісту тієї активної поведінки кредитора, котру той має вчинити для виникнення зобов'язального правовідношення по лінії кредитор - поручитель (за боржника). Цілком очевидно, що коли строк чинності договору поруки є присічним, то він визначає темпоральні межі для можливого залучення поручителя до виконання обов'язку боржника. Це, як підкреслювалося вище, має бути зроблено шляхом пред'явлення регулятивної вимоги до поручителя після правопорушення, і така вимога має пред'являтися упродовж часу чинності договору. За даною односторонньою дією обов'язком останнього є пасивна поведінка, він повинен прийняти таку вимогу. Із її пред'явленням строк договору поруки достроково припиняється з огляду на вичерпаність обмеженого ним суб'єктивного права. Натомість виникає зобов'язальне відношення, за яким поручитель фактично стає учасником основного договору.

Висновки. Юридичну природу відносин при поруці можна встановити при детальному дослідженні змісту відповідного договору. При цьому бачимо, що період для залучення поручителя починається від моменту порушення боржником свого регулятивного обов'язку. Якщо строк дії відповідного регулятивного зобов'язання за основним договором встановлений, порука може початися, якщо кредитор пред'явить вимогу до поручителя з дня, наступного за останньою датою для належного виконання. Відтак, при укладенні договору поруки слід зважати на те, щоб його тривалість була більшою, ніж тривалість основного регулятивного зобов'язання. Коли ж час виконання основного обов'язку не вказаний, кредитор, аби залучити до охоронного зобов'язального відношення поручителя, мусить потурбуватися про те, щоб своєчасно пред'явити вимогу до основного боржника і таким чином встановити період виконання регулятивного обов'язку. Лише після прострочення боржником виконання впродовж зазначеного строку зобов'язання вважається порушеним, і кредитор вправі звернутися з вимогою до поручителя. Важливо, щоб дане звернення перебувало в межах дії договору поруки (строку, встановленого у договорі поруки), якщо такий строк визначено сторонами, чи одного року від моменту укладення забезпечувального договору, якщо такий строк не встановлено.

Список літератури:

1. Азімов Ч.Н. Забезпечення виконання зобов'язань: навчальний посібник. Харків, 1995. 49 с.
2. Новицький І.Б. Римское право. 7-е изд. М.: Теис, 2002. 310 с.
3. Пучковська І. Щодо визначення характерних ознак і функцій видів забезпечення виконання зобов'язання. Вісник Академії правових наук. 2006. № 4(47). С. 118-126
4. Гуйван П.Д. Темпоральні характеристики зобов'язального права. Монографія у 2-х томах. Т. 2. Темпоральне регулювання окремих відносин у зобов'язальному праві. Харків: Право. 600 с.
5. Нигматулина, Л.Б. Поручительство как способ обеспечения исполнения кредитных обязательств. Банковское право. 2000. № 3. С. 13-18.
6. Титов Н.Д. Некоторые особенности правоотношения, порождаемого договором поручительства. Вестник Томского государственного университета. Право. 2015. № 1(15). С. 119-125.
7. Бобушок И. Сущность поручительства в гражданском праве Украины. LEGEA SI VIATA. 2014. № 1/3 (265). С. 3-5.
8. Карасава О.П. Порука як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти. Економічна теорія та право. 2015. № 3(22). С. 202-217.
9. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під ред. А.Г. Яреми, В.Г. Ротаня. К.: Реферат, 2005. 336 с.
10. Договірне право України. Загальна частина : навчальний посібник / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова [та ін.] ; [за ред. проф. О.В. Дзери]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
11. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. В 4-х т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карabanь, В.В.Кривенко, В.Г. Ротань. – Т. 2. К.: А.С.К., 2004. – С. 293-294. (863 с.)

Guyvan P.D. TO THE ISSUE OF TEMPORAL ASPECTS OF CIVIL RELATIONS TO ENSURE THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS. SURETY

This scientific article is devoted to the study of the topical issue of the time coordinates of the proper behavior of the participants in the relationship during the suretyship. This type of relationship has a contractual nature,

and they develop in stages: first, the size of the main obligation and the consequences of its violation by the debtor for the guarantor are determined (this happens at the time of concluding the accessory agreement), but the surety mechanism "activates" later - from the time of the violation of the main obligation knitting Therefore, the basis for the guarantor to compensate the negative property consequences incurred by the creditor in view of the offense committed by the debtor in the amount specified in the surety agreement is the legal structure, which includes: the surety agreement and the occurrence of an actual act - breach of an obligation, the fulfillment of which is ensured surety As long as the main obligation is in a regulatory (not violated by the debtor) state, the surety obligations stipulated by the contract do not begin, moreover, they may never occur at all. This will happen when the debtor does not violate the main contract. In this case, the guarantor will not have any regulatory obligations to the creditor, neither for the main nor for additional transactions. Thus, it is possible to talk about the conditional nature of such an obligation relationship: the rights and obligations of its participants will arise from the time of the occurrence of a certain phenomenon in the future (in this case – the debtor's offense under the main contract), regarding which it is not known whether it will occur or no (Article 212 of the Civil Code). The work also analyzes in detail the procedure for taking actions on the material surety after the delay in performance by the debtor. It has been determined what should be the mechanism for the guarantor to enter into the main obligation, when the creditor makes a claim to him after the expiration of the period for proper performance under the main contract. The guarantor, having received the creditor's demand after the debtor's breach of the main obligation, becomes the obligated person under this obligation. The creditor's requirement is of a regulatory nature, as is the subsequent timely performance of the obligation by the guarantor. And only after the expiration of the regulatory obligation does the protective obligation and the right to sue appear.

Key words: default of the debtor, requirement to the guarantor, term of suretyship.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.736

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/03>

Поляков Р.Б.

Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ АКТИВУ ТА ПАСИВУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ – БОРЖНИКА У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА (НЕСПРОМОЖНОСТІ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І НІМЕЧЧИНИ

Стаття присвячена комплексному порівняльно-правовому дослідженню формування активу та пасиву юридичної особи – боржника у процедурі банкрутства (неспроможності) за законодавством України і Німеччини. Встановлено, що формування активу та пасиву юридичної особи – боржника, окрім процедури розпорядження майном, також має місце на інших стадіях справи про банкрутство, зокрема: відкриття справи про банкрутство, санації та ліквідації.

Обґрунтовано, що у процедурі розпорядження майном пасив боржника не формується повністю, оскільки встановлюються винятково грошові вимоги кредиторів, які виникли до відкриття справи про банкрутство.

Наголошено, що в процедурі санації, розглядаючи звіт керуючого санацією та думку зборів кредиторів, суд повинен чітко встановити нові цифри активу та пасиву боржника і тільки після їх аналізу вирішувати, чи затверджувати звіт керуючого санацією, чи ні, а вже потім визначати подальшу долю боржника.

Аргументовано, що в ліквідаційній процедурі має місце фактичне встановлення активу боржника. Констатовано, що пасив, який формується в ліквідаційній процедурі, не можна назвати повним, адже в нього не включаються витрати, що мали місце в самій процедурі, які можна назвати витратами ліквідаційної маси.

З'ясовано, що в Німеччині формування активу та пасиву боржника починається до відкриття провадження у справі про неспроможність завдяки інституту тимчасового керуючого, який здійснює перевірку майнового стану боржника до відкриття провадження у справі, що дає змогу уникнути безпідставного відкриття провадження і завдання шкоди діловій репутації боржника.

Встановлено, що строк заявлення вимог кредиторів у Німеччині положеннями Insolvenzordnung чітко не визначений і становить від двох тижнів до трьох місяців, а на кредиторів, які заявили свої вимоги з його пропуском, покладаються витрати на додаткове засідання суду, на якому ці вимоги розглядаються.

Виявлено, що за німецьким законодавством вимоги кредитора, який невчасно їх заявив, є прийнятними, якщо інші кредитори або конкурсний керуючий не висунули заперечень щодо цього або не зняли їх під час перевірконого засідання, причому заперечення боржника до уваги не беруться.

Ключові слова: банкрутство, боржник, кредитор, неспроможність, тимчасовий конкурсний керуючий, формування активу та пасиву.

Постановка проблеми. Процес переходу із кандидатів у повноправні члени Європейського Союзу обумовлює адаптацію національного законодавства держави-кандидата до вимог Союзу. У цьому аспекті потрібну допомогу нашій країні цілком може надати правотворчий досвід такої економічно розвинутої країни, як Німеччина. Не

є винятком і питання конкурсного процесу, у яких на відміну від України в Німеччині накопичено колосальний досвід. Тут особливе місце займає інститут формування активу та пасиву боржника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика здійснення провадження у справі про банкрутство (неспроможність) щодо

юридичних осіб, застосування судових процедур до боржника та задоволення вимог кредиторів ставала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема таких, як: І. Бутирська, Л. Грабован, А. Данілов, Х. Мордхорст, Б. Поляков, П. Пригуза, Ю. Твердохліб, А. Шлюк-Аманд та ін. Проте інституту формування активу і пасиву боржника – юридичної особи у справі про банкрутство (неспроможність) у науці приділено недостатньо уваги, що актуалізує потребу його комплексного порівняльно-правового дослідження за законодавством України та Німеччини і надасть змогу виявити проблемні аспекти в його застосуванні, а також запропонувати шляхи удосконалення.

Метою статті є комплексне порівняльно-правове дослідження формування активу та пасиву юридичної особи – боржника у процедурі банкрутства (неспроможності) за законодавством України і Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Формування активу та пасиву боржника є одним із найважливіших або ж ключових етапів конкурсного процесу. Завдяки цьому етапу створюється чітка картина стану справ у боржника і надалі, відповідно, обирається судова процедура, що застосовується до нього.

Незважаючи на те, що в Україні питання формування активу та пасиву юридичної особи – боржника регулюються розділом 11 Книги третьої Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КзПБ) [1] і стосуються процедури розпорядження майном, зазначений етап має місце і на інших стадіях справи про банкрутство. Це стадії: відкриття справи про банкрутство (ст. 39 КзПБ), санації (ст. 57 КзПБ) та ліквідації (ст.ст. 60–62 КзПБ). Розглянемо їх детальніше.

Відкриття справи про банкрутство. При ініціюванні справи про банкрутство боржником останній до своєї заяви додає бухгалтерський баланс; список майна, яке знаходиться на його балансі; перелік кредиторів, вимоги яких визнаються боржником, тощо (ч. 4 ст. 34 КзПБ).

Якщо заяву про відкриття справи про банкрутство подає кредитор, то у своєму відзиві боржник вказує: загальну суму заборгованості перед кредиторами; відомості про наявність майна (ч. 3 ст. 36 КзПБ).

У підготовчому судовому засіданні, де вирішується питання про відкриття справи про банкрутство, надається попередня оцінка можливості боржника погасити вимоги ініціюючого кредитора.

Коли ж справа про банкрутство ініціюється боржником, то перевіряються такі підстави, як неплатоспроможність або її загроза (ч.ч. 2, 3 ст. 8, ч.ч. 1, 3 ст. 39 КзПБ).

Підсумком підготовчого засідання, окрім відкриття справи про банкрутство та інших організаційних питань, є визнання грошових вимог ініціюючого кредитора або відмова, наприклад, у випадку їх погашення (ч.ч. 5–8 ст. 39 КзПБ).

Якщо до дня підготовчого засідання до суду надійшло декілька заяв ініціюючих кредиторів, то судом визнаються вимоги того кредитора, який першим подав свою заяву. Що стосується інших ініціюючих кредиторів, то, на думку Верховного Суду, їхні вимоги повинні розглядатися в попередньому судовому засіданні разом із вимогами вимушених кредиторів у порядку ст.ст. 45–47 КзПБ [2].

Слід погодитися з позицією П. Д. Пригузи, що такий підхід Верховного Суду суперечить ч. 4 ст. 39 КзПБ, оскільки законодавець зобов'язує суд приєднати всі заяви ініціюючих кредиторів та одночасно їх розглянути виключно в підготовчому засіданні суду. В іншому випадку ми маємо проблему з поверненням таким кредиторам судового збору та авансових платежів за послуги арбітражного керуючого [3].

Отже, можна дійти висновку, що на етапі підготовчого засідання:

- по-перше, суд отримує перші загальні відомості про актив і пасив боржника;
- по-друге, на підставі вказаних відомостей судом встановлюється неплатоспроможність або її загроза при ініціюванні справи боржником;
- по-третє, встановлюються перші дані пасиву шляхом визнання безспірних грошових вимог ініціюючого кредитора та можливість їх погашення за рахунок активів боржника до відкриття справи про банкрутство.

Процедура розпорядження майном. Це основна процедура, у якій має місце формування активу та пасиву боржника.

Б. М. Поляков вдало відзначає, що завдання процедури розпорядження майном полягають у такому: 1) виявленні та збереженні майнових активів боржника; 2) виявленні кредиторів; 3) складенні та затвердженні реєстру грошових вимог кредиторів (формування пасиву); 4) формуванні представницьких органів кредиторів (збори та комітет кредиторів); 5) прийнятті рішення про перехід на наступну стадію процедури банкрутства [4, с. 290].

Як убачається зі ст. 1 КзПБ, розпорядником майна є арбітражний керуючий. І. А. Бутирська

вказує: «У своїй діяльності розпорядник майна тісно співпрацює із керівником боржника, і тут дуже важливою є їхня взаємна підтримка, незважаючи на певний конфлікт інтересів. ... Якщо ж все-таки керівник боржника здійснить неправомірне відчуження майна боржника або необґрунтовано укладе інший правочин, який може зменшити майнові активи боржника, то розпорядник майна має право звернутися до господарського суду з позовом про визнання таких правочинів (договорів) недійсними, а також щодо визнання недійсними актів, прийнятих у процедурі розпорядження майном стосовно зміни організаційно-правової форми» [5, с. 291–292].

Процедура розпорядження майном вводиться до 170 днів, про що постановляється ухвала (ст. 44 КзПБ).

Слушно зазначає Ю. В. Твердохліб: «... виокремлюючи єдину мету процедури розпорядження майном, слід наголошувати не на забезпеченні майнових інтересів кредиторів через ефективне використання активів, а на забезпеченні захисту майна боржника, виявленні такого майна, складенні активу і пасиву боржника, налагодженні діалогу з комітетом кредиторів тощо» [6, с. 398].

Обов'язки розпорядника майна закріплені у ч. 3 ст. 44 КзПБ. Із-поміж іншого, до них належать такі: розгляд заяв кредиторів із грошовими вимогами, які надійшли у передбачений законодавцем строк, ведення реєстру вимог кредиторів, повідомлення кредиторів про результати розгляду їхніх вимог, проведення аналізу фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника, розкриття кредиторам інформації про фінансовий стан боржника, проведення інвентаризації майна боржника і визначення його вартості [1].

Отже, сама по собі процедура формування активу та пасиву боржника збігається з процедурою розпорядження майном боржника. Зазначене пояснюється тим, що для забезпечення ефективного аналізу майнового стану боржника необхідним є доступ до його внутрішніх документів. Без цього дізнатися про реальний та об'єктивний фінансовий стан боржника – неможливо.

Законодавець забезпечує надання такого доступу розпорядникові майна. У частині 12 ст. 44 КзПБ зазначається, що перешкоджання керівником боржника діяльності розпорядника майна є підставою для його відсторонення.

Крім того, як відмічає А. І. Данілов, варто взяти до уваги, що склад та вартість майнових

активів боржника протягом процедури розпорядження майном перебувають у постійній динаміці, оскільки господарська діяльність боржника не припиняється із відкриттям провадження у справі про банкрутство [7, с. 74].

На відміну від формування активу боржника для формування пасиву одного лише доступу до внутрішніх документів недостатньо. Для об'єктивного формування пасиву необхідно розуміти реальну кількість кредиторів боржника. Для зручності розшуку кредиторів (а їх може бути чимало) законодавець застосовує інститут, який зародився ще за часів Стародавнього Риму та еволюціонував у середньовічній Італії. Мова йде про виклик кредиторів та строк для висунення кредиторами власних вимог.

Відповідно до ст. 45 КзПБ у конкурсних кредиторів є 30 днів для пред'явлення грошових вимог до боржника з дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство. Причому такі вимоги мають виникнути до відкриття провадження у справі про банкрутство, а кредитори повинні подати письмові заяви та документи, що підтверджують їхні вимоги, до суду. Окрім конкурсних кредиторів, про свої додаткові вимоги має право заявити ініціюючий кредитор, а забезпечені кредитори мають заявити про вимоги, які не забезпечені заставою, або в разі відмови від забезпечення. Щодо привілейованих кредиторів (тобто таких, чиї грошові вимоги пов'язані з аліментами, заробітною платою, авторською винагородою тощо), то на них поширюється те саме правило, що й на конкурсних.

Якщо кредитор не встигає заявити власні вимоги у законодавчо визначений строк, то для нього настають негативні наслідки. Зокрема, всі дії, які були вчинені у справі, для нього є обов'язковими. Однак через своє спізнання такий кредитор не зміг на них вплинути. Також згідно із ч. 4 ст. 45 КзПБ конкурсні кредитори, які спізнилися, не матимуть права вирішального голосу в представницьких органах кредиторів.

Незважаючи на такі негативні наслідки, вимоги кредиторів, що спізнилися, підлягають виконанню відповідно до черговості, яка передбачена КзПБ. Проте якщо кредитор заявив власні вимоги після розрахунку з іншими кредиторами, то сплачені кредиторам кошти не повертаються (ч. 4 ст. 45 КзПБ).

Вважаємо за необхідне підтримати позицію Л. І. Грабован, яка, досліджуючи права кредиторів, що подали заяву із пропущенням строку, зазначає: «Однак варто зауважити, що, за загальними

положеннями, недотримання правила, визначеного процесуальними нормами, має наслідки у вигляді обмежень для особи, яка пропустила відповідний строк. У цьому випадку такі наслідки фактично відсутні, що нівелює мету встановлення строку. Крім того, з практичного погляду необхідність внесення змін до реєстру вимог кредиторів на підставі цих заяв може викликати нестабільність такого реєстру та неможливість проведення судових процедур у визначені строки» [8, с. 37].

Згідно зі ст. 46 КзПБ заяви кредиторів перевіряються судом на відповідність вимогам КзПБ, у разі їх порушення суд може надати кредитору час для усунення недоліків. Якщо недоліки усунуті не будуть, то суд відмовляє у прийнятті заяви.

Після висування вимог кредиторами боржник має можливість визнати повністю або частково певну вимогу чи відхилити її. Втім, робити він це може не самостійно, а разом із розпорядником майна, і не пізніше десяти днів із дня закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами (ч. 5 ст. 45 КзПБ).

Варто зазначити, що визнання або відхилення грошової вимоги має бути обґрунтованим. Також дуже важливим елементом є те, що, крім боржника, вимоги кредиторів можуть оспорювати й інші кредитори. Таким чином, законодавець забезпечує безпосередню участь кредиторів у процедурі банкрутства.

Однак останнє слово залишається за судом. Відповідно до положень ч. 2 ст. 47 КзПБ суд розглядає всі вимоги кредиторів, які надійшли у передбачений законодавцем строк, зокрема й ті вимоги, щодо яких були заперечення з боку боржника або інших кредиторів.

При цьому, як влучно підкреслив Верховний Суд, «... завданням господарського суду у попередньому засіданні є перевірка заявлених до боржника грошових вимог конкурсних кредиторів, які можуть підтверджуватися первинними документами (угодами, накладними, рахунками, актами виконаних робіт тощо), що свідчать про цивільно-правові відносини сторін та підтверджують заборгованість боржника перед кредитором, та/або рішенням юрисдикційного органу, до компетенції якого віднесено вирішення такого спору» [9].

До того ж на попередньому засіданні формується повний перелік визнаних та невизнаних судом вимог. Визнані вимоги заносяться розпорядником майна до Реєстру вимог кредиторів.

Необхідно зазначити, що в процедурі розпорядження майном пасив боржника не формується повністю. У цій процедурі встановлюються

виключно грошові вимоги кредиторів, які виникли до відкриття справи про банкрутство.

Що ж стосується поточних кредиторів, чії вимоги виникли після відкриття справи, то борги за ними встановлюються в наступних судових процедурах.

Процедура санації. Процедура санації вводиться одночасно із затвердженням плану санації (ч. 3 ст. 49 КзПБ). При цьому в плані санації якраз і зосереджені відомості про актив та пасив боржника, які були встановлені у процедурі розпорядження майном, а також заходи реалізації самого плану.

План санації – це свого роду програма дій із відновлення платоспроможності боржника, зокрема шляхом відчуження його майна та погашення у зв'язку із цим вимог кредиторів. Однак у плані санації немає точного пасиву. Справа в тому, що в ньому відсутні вимоги поточних кредиторів, які виникли після відкриття процедури банкрутства. Такі вимоги погашаються поза чергою.

У процедурі санації може виникнути ситуація, коли вимоги поточних кредиторів будуть переважувати над вимогами конкурсних. Тоді необхідно припиняти процедуру санації та вводити процедуру ліквідації.

Тому підсумок процедури санації досліджується судом при розгляді звіту керуючого санацією та відповідного рішення зборів кредиторів.

Слід зазначити, що після закінчення санації має місце зміна попередньо встановлених активу та пасиву боржника. Ці зміни якраз і відображаються у звіті керуючого санацією (ч. 2 ст. 57 КзПБ). Тому в засіданні суд дає оцінку як здійсненим заходам, зокрема, це продаж активів боржника, так і доказам задоволення вимог кредиторів.

Таким чином, розглядаючи звіт керуючого санацією та думку зборів кредиторів, суд повинен чітко встановити нові цифри активу та пасиву боржника і тільки після їх аналізу вирішувати, чи затверджувати звіт керуючого санацією, чи ні, а потім визначати подальшу долю боржника. Наприклад, якщо борги погашено повністю, то закривати справу про банкрутство. А якщо не погашені, то за наявності майна у боржника і можливості погасити борги – продовжувати процедуру санації із затвердженням змін до плану або вводити процедуру ліквідації (ч.ч. 6–12 ст. 57 КзПБ).

Процедура ліквідації. Визнання боржника банкрутом і введення процедури ліквідації, зокрема, тягне за собою здійснення всіх необхідних заходів зі встановлення чітких і повних активу та пасиву боржника.

Щодо активу законодавець називає такі заходи, як формування ліквідаційної маси. Якщо у процедурі розпорядження майном арбітражний керуючий тільки перевіряє бухгалтерські документи та на їх підставі проводить аналіз фінансово-господарської діяльності, то у процедурі ліквідації має місце зовсім інша картина. Там ліквідатор вже проводить інвентаризацію, оцінку наявного активу боржника, а в деяких випадках навіть повертає в ліквідаційну масу майно, яке знаходиться у третіх осіб (ч. 1 ст. 61 КзПБ). Іншими словами, в ліквідаційній процедурі має місце фактичне встановлення активу боржника.

Верховний Суд у одній зі своїх постанов вказав: «Обов'язком ліквідатора є здійснення всієї повноти заходів, спрямованих на виявлення активів боржника, при цьому ні у кого не повинен виникати обґрунтований сумнів щодо їх належного виконання (принцип безсумнівної повноти дій ліквідатора в ліквідаційній процедурі)» (п. 28) [10].

Що ж стосується пасиву, то тут суд встановлює вже грошові вимоги поточних кредиторів. Строк подачі ними заяв збігається із тривалістю самої процедури (ч. 4 ст. 60 КзПБ).

Водночас пасив, який формується в ліквідаційній процедурі, також не можна назвати повним. Проблема полягає у тому, що в нього не включаються витрати, що мали місце в самій процедурі, які можна назвати витратами ліквідаційної маси. Це стосується таких витрат: на виплату заробітної плати працівникам боржника, яких звільняють; на збереження та реалізацію майна; на оплату винагороди арбітражного керуючого тощо (ч. 1 ст. 59, ч.ч. 1, 3 ст. 61 КзПБ).

На практиці непоодинокими є випадки, коли витрати ліквідаційної маси перевищують встановлений судом пасив у вигляді вимог конкурсних і поточних кредиторів. При цьому законодавець не надає право ані кредиторам, ані суду на початковому етапі встановлювати приблизний розрахунок таких витрат. Це призводить до зловживань серед ліквідаторів, утиску прав кредиторів у вигляді їх законних очікувань щодо задоволення вимог, а також до затягування строків розгляду справи.

Вихід із ситуації, яка склалася, вбачається у закріпленні законодавцем правила про обов'язкове затвердження судом погодженого з кредиторами плану ліквідації, у якому якраз і повинні бути зазначені точні цифри витрат ліквідаційної маси.

Що стосується Німеччини, то там наявний інститут тимчасового конкурсного керуючого.

У параграфі 22 Insolvenzordnung (надалі – Статут) вказано, що тимчасовий конкурсний керуючий перевіряє, чи покриє майно боржника вимоги кредиторів, а також, на вимогу суду, як експерт оцінює необхідність відкриття провадження у справі про неспроможність [11].

Для виконання таких функцій боржник надає доступ тимчасовому конкурсному керуючому до власної бухгалтерії. Отже, формування пасиву та активу боржника в Німеччині починається ще до відкриття провадження у справі про неспроможність, що, на нашу думку, є вкрай позитивним явищем, адже в такому випадку унеможливується безпідставне відкриття провадження у справі про банкрутство зі всіма наступними негативними наслідками для ділової репутації боржника.

Доктор Х. Мордхорст відмічає цікавий аспект призначення тимчасового конкурсного керуючого в німецькій процедурі неспроможності. Зокрема, вказаний науковець зазначає про існування двох типів тимчасових конкурсних керуючих – «слабкого» (нім. “schwacher”) та «сильного» (нім. “starker”). Причому у випадку призначення «слабкого» конкурсного керуючого «... керівництво (компанії, – прим. авт.) продовжує приймати рішення та діє поза компанією, але має тісно координуватись із тимчасовим керуючим у справі про банкрутство, оскільки він має затверджувати рішення керівництва. Лише у виняткових випадках призначається так званий “сильний” тимчасовий конкурсний керуючий, повноваження якого аналогічні повноваженням конкурсного керуючого» [12].

Беручи до уваги наведену вище позицію, безумовно, слід дійти висновку про існування деталізованого та копіткого підходу німецького законодавця, який прагне створити найсприятливіші умови для формування активу та пасиву в кожній конкретній ситуації.

На цьому етапі формування пасиву та активу боржника не завершується. У параграфі 28 Статуту зазначено про необхідність заявлення кредиторами власних майнових вимог до боржника в певний строк. Причому він є чітко визначений законодавцем і становить від двох тижнів до трьох місяців. Варто наголосити й на тому, що кредитори мають попередити конкурсного керуючого про наявність забезпечення їхніх вимог.

Саме заявлення майнових вимог кредиторами регулюється § 174 Статуту. Кредитори подають їх у письмовому вигляді конкурсному керуючому. Конкурсний керуючий має внести такі вимоги до таблиці вимог, яка передається до суду

(§ 175 Статуту). Після подання таблиці до суду призначається перевірочне засідання, на якому будуть розглянуті ці вимоги, а вимоги, щодо яких є заперечення кредиторів, конкурсного керуючого чи боржника, розглядаються окремо (§ 176 Статуту).

Так само у Статуті приділено увагу кредиторам, які невчасно заявили власні вимоги. Німецький законодавець не позбавляє їх такої можливості, однак передбачає певні негативні наслідки. Відповідно до п. 1 § 177 Статуту, якщо вимоги подані після перевірконого засідання або щодо них існують заперечення, то суд зобов'язаний призначити нове перевірочне засідання або провести його в письмовій формі. У такому випадку витрати на проведення цього засідання покладаються на кредитора, що спізнився.

Зрештою, на практиці такі витрати мають здебільшого декларативний характер. Зокрема, А. Шлюк-Аманд зазначає: «Після наказу про відкриття суд у справах про неспроможність регулярно видає наказ, в якому встановлює дату звітності та розгляду, і просить кредиторів зареєструвати свої вимоги до цієї дати. Навіть після закінчення цього строку претензії все ще можуть бути подані протягом усього процесу або доти, доки не спливе строк позовної давності. Однак додаткова плата за витрати на судовий розгляд, яка зараз становить 20,00 євро, регулярно сплачується для так званих наступних позовів» [13].

На нашу думку, такий стан речей можна вважати вдалим лише відносно, адже, незважаючи на можливість настання негативних наслідків, сама їхня сутність є символічною та призначена швидше для призову до дисципліни. З другого боку, у Німеччині наявна модель неплатоспроможності, протилежна українській, адже боржник наприкінці процедури не звільняється від виконання власних зобов'язань. Таким чином, питання своєчасності заявлення кредиторських вимог не є настільки гострим, як в Україні.

Доволі цікавим є той факт, що вимоги кредитора, заявлені із запізненням, є прийнятними, якщо інші кредитори або конкурсний керуючий не висунули заперечень щодо цього або не зняли їх під час перевірконого засідання (письмового провадження), причому заперечення боржника не беруться до уваги (§ 178 Статуту). Таким чином, у Німеччині законодавець передбачає більш негативні наслідки, хоч і наділені декларативним характером, для кредиторів, що спізнилися, адже саме на них покладаються витрати на додаткове засідання.

Щодо розгляду заперечень із приводу майнових вимог кредиторів у Статуті передбачається особлива процедура. Так, якщо були висунуті заперечення, то відповідно до п. 1 § 179 Статуту продовження визначення вимог відбувається на розсуд самого кредитора. Однак згідно з наступним пунктом згаданого параграфа в разі, якщо вимога кредитора ґрунтується на рішенні суду чи виконавчому акті, то наступні витрати, пов'язані з визначенням такої вимоги, будуть покладені на скаржника [11]. Якщо все-таки кредитор подає позов про визначення вимог, то таке питання має вирішуватися в окремому провадженні. Причому в § 180в Статуту зазначається про виключну підсудність такого спору місцевому суду, де існує процедура неспроможності.

Що стосується оскарження майнових вимог кредиторів боржником, то така процедура є дещо подібною до описаної вище. У пункті 1 § 184 Статуту закріплено, що при оспорюванні майнової вимоги позов до суду задля її визначення подається винятково з ініціативи самого кредитора. Однак на відміну від оскаржень з ініціативи кредиторів чи конкурсного керуючого оскарження з ініціативи боржника у випадку наявності законного судового рішення чи виконавчого акта з приводу оспорюваної вимоги має бути заявлене не пізніше одного місяця із дня проведення перевірконого засідання.

Аналізуючи описані вище процедури встановлення активів і пасиву боржника в Україні та Німеччині, можемо дійти висновку, що за своєю суттю ці інститути є доволі подібними. Причинами їхньої схожості вважаємо саме спільне історичне коріння та спільну мету.

Втім, у Німеччині на відміну від України наявний такий інститут, як тимчасовий конкурсний керуючий. Однією з його функцій є перевірка майнового стану боржника ще до відкриття провадження у справі про неспроможність. Таким чином, існує можливість отримання інформації про активи та пасив боржника вже на самому початку. Більше того, завдяки цій інформації буде можливо закінчити процедуру неспроможності в разі безпідставного звернення кредитора. Отже, шкода діловій репутації боржника буде значно мінімізована.

Враховуючи зарубіжний досвід, можемо підсумувати, що для України є доволі доречним запозичення такого інституту, як тимчасовий конкурсний керуючий.

Так само українському законодавцю слід звернути увагу на негативні наслідки для кредиторів,

які запізнались із заявленням власних майнових вимог до боржника. Якщо в Німеччині такі кредитори понесуть реальні негативні наслідки (хоч і відверто символічні), оскільки будуть змушені оплачувати судові витрати, пов'язані із проведенням додаткового засідання, то в Україні таких негативних наслідків не передбачено. Безумовно, у КзПБ закріплено, що такі кредитори не матимуть права вирішального голосу в представницьких органах, а також що попередні рішення таких органів для них є обов'язковими. На нашу думку, через малозначність подібних наслідків кредитори можуть зловживати своїм правом на звернення та порушувати відведені строки. Більше того, законодавець передбачає строк для пред'явлення майнових вимог кредиторами не випадково. Він має пришвидшувати процедуру банкрутства, а також полегшувати формування пасиву боржника. З огляду на це вважаємо за доречне введення більш відчутних негативних наслідків для кредиторів, що спізнались.

Висновки. На підставі проведеного комплексного порівняльно-правового дослідження формування активу та пасиву юридичної особи – боржника у процедурі банкрутства (неспроможності) за законодавством України і Німеччини слушно вказати про такі висновки.

1. Наголошено, що формування активу і пасиву боржника є одним із найважливіших або ж ключових етапів конкурсного процесу, завдяки якому створюється чітка картина стану справ у боржника і надалі, відповідно, обирається судова процедура, що застосовується до нього.

2. Встановлено, що хоча формування активу та пасиву юридичної особи – боржника регулюється розділом 11 Книги третьої КзПБ і стосується процедури розпорядження майном, проте зазначений етап має місце навіть на інших стадіях справи про банкрутство, зокрема: відкриття справи про банкрутство, санації та ліквідації.

3. Аргументовано, що на етапі відкриття справи про банкрутство у підготовчому засіданні суд отримує перші загальні відомості про актив і пасив боржника; на підставі вказаних відомостей судом встановлюється неплатоспроможність або її загроза при ініціюванні справи боржником; встановлюються перші дані пасиву шляхом визнання безспірних грошових вимог ініціюючого кредитора та можливість їх погашення за рахунок активів боржника до відкриття справи про банкрутство.

4. З'ясовано, що формування активу та пасиву боржника збігається із процедурою розпорядження майном, що обумовлено необхідністю доступу до

внутрішніх документів боржника з метою ефективного аналізу його майнового стану.

5. Виявлено, що для зручності розшуку кредиторів законодавець використовує інститут, який зародився ще за часів Стародавнього Риму та еволюціонував у середньовічній Італії, зокрема, виклик кредиторів та строк пред'явлення ними вимог.

6. Наголошено, що, крім боржника, вимоги кредиторів можуть оспорювати й інші кредитори, що відображає забезпечення законодавцем безпосередньої участі кредиторів у процедурі банкрутства.

7. Обґрунтовано, що в процедурі розпорядження майном пасив боржника не формується повністю. У цій процедурі встановлюються виключно грошові вимоги кредиторів, які виникли до відкриття справи про банкрутство. Борги за вимогами поточних кредиторів встановлюються у наступних судових процедурах.

8. Наголошено, що у процедурі санації, розглядаючи звіт керуючого санацією та думку зборів кредиторів, суд повинен чітко встановити нові цифри активу та пасиву боржника і тільки після їх аналізу вирішувати, чи затверджувати звіт керуючого санацією, чи ні, а потім визначати подальшу долю боржника.

9. Аргументовано, що в ліквідаційній процедурі має місце фактичне встановлення активу боржника. Констатовано, що пасив, який формується в ліквідаційній процедурі, не можна назвати повним, оскільки в нього не включаються витрати, що мають місце у самій процедурі, які можна назвати витратами ліквідаційної маси. Це, зокрема, витрати: на виплату заробітної плати працівникам боржника, яких звільняють; на збереження та реалізацію майна; на оплату винагороди арбітражного керуючого тощо.

10. Запропоновано закріпити правило про обов'язкове затвердження судом погодженого з кредиторами плану ліквідації, в якому якраз і повинні бути зазначені точні цифри витрат ліквідаційної маси.

11. Встановлено, що в Німеччині на відміну від України формування активу та пасиву боржника починається до відкриття провадження у справі про неспроможність завдяки інституту тимчасового керуючого, який здійснює перевірку майнового стану боржника до відкриття провадження у справі, що дає змогу уникнути безпідставного відкриття провадження і завдання шкоди діловій репутації боржника.

12. Виявлено, що строк заявлення вимог кредиторів у Німеччині положеннями *Insolvenzordnung* чітко не визначений та становить від двох тижнів до трьох місяців, а на кредиторів, які заявили

свої вимоги із його пропущенням, покладаються витрати на додаткове засідання суду, на якому ці вимоги розглядаються.

13. Встановлено, що за німецьким законодавством вимоги кредитора, який невчасно їх заявив,

є прийнятними, якщо інші кредитори або конкурсний керуючий не висунули заперечень щодо цього або не зняли їх під час перевірконого засідання, причому заперечення боржника до уваги не беруться.

Список літератури:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Постанова Верховного Суду від 6 липня 2022 р. у справі № 913/288/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105458876> (дата звернення: 10.09.2022).
3. Пригуза П. Проблеми приєднаних кредиторів у судовій практиці КГС, 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/247591-problemi-priyednanih-kreditoriv-u-sudovi-yu-praktitsi-kgs> (дата звернення: 10.09.2022).
4. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2011. 560 с.
5. Бутирська І. А. Особливості правового становища арбітражного керуючого на стадії розпорядження майном боржника у справі про банкрутство. *Санация та банкрутство*. 2013. № 1–2. С. 287–292.
6. Твердохліб Ю. В. Здійснення арбітражного управління у процедурі розпорядження майном боржника. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку* : зб. наук. пр. XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 березня 2012 р.) / Київський ун-т права НАН України. Київ, 2012. С. 394–400.
7. Данілов А. І. Правове регулювання діяльності арбітражного керуючого в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 260 с.
8. Грабован Л. Правовий статус кредиторів у Кодексі України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства* : зб. наук. ст. / за заг. ред. д-ра юрид. наук судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ : Алерта, 2019. С. 34–45.
9. Постанова Верховного Суду від 3 серпня 2022 р. у справі № 904/5314/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637014> (дата звернення: 10.09.2022).
10. Постанова Верховного Суду від 8 червня 2021 р. у справі № 910/20346/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97770867> (дата звернення: 10.09.2022).
11. Insolvenzordnung: vom 5. Oktober 1994 (BGBl. I S. 2866). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html#BJNR286600994BJNG000100000> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Mordhorst H. Welche Befugnisse und Aufgaben hat der vorläufige Insolvenzverwalter? URL: <https://inso.whitecase.com/regelverwaltung/welche-befugnisse-und-aufgaben-hat-der-vorlaeufige-insolvenzverwalter> (дата звернення: 10.09.2022).
13. Schluck-Amend A., Kreuzmann N. Forderungsanmeldung im Insolvenzverfahren – (k)ein Kinderspiel? URL: <https://www.cms-hs-bloggt.de/insolvenzrecht/forderungsanmeldung-insolvenzverfahren/> (дата звернення: 10.09.2022).

Polyakov R.B. FORMATION OF ASSETS AND LIABILITIES OF A DEBTOR LEGAL ENTITY IN THE BANKRUPTCY (INSOLVENCY) PROCEDURE ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE AND GERMANY

The article is devoted to a comprehensive comparative legal study of the formation of assets and liabilities of a debtor legal entity in the bankruptcy (insolvency) procedure under the legislation of Ukraine and Germany. It has been established that the formation of assets and liabilities of the debtor legal entity, in addition to the property disposal procedure, also takes place at other stages of the bankruptcy case, in particular: the opening of the bankruptcy case, sanitation, and liquidation.

It is substantiated that in the property disposal procedure, the debtor's liability is not fully formed, since only the monetary claims of creditors that arose before the opening of the bankruptcy case are established.

It is emphasized that in the sanitation procedure, considering the report of the sanitation manager and the opinion of the creditor's assembly, the court must clearly establish the new figures of the debtor's assets and liabilities in its decision and only after their analysis decide whether to approve the report of the rehabilitation manager or not, and then determine further the fate of the debtor.

It is argued that the liquidation procedure involves the actual establishment of the debtor's assets. It was established that the liability that is formed in the liquidation procedure cannot be called complete either, since it does not include the costs that take place in the procedure itself, which can be called the costs of the liquidation mass.

It has been established that in Germany, the formation of the debtor's assets and liabilities begins before the opening of insolvency proceedings thanks to the institution of a temporary administrator, who checks the debtor's property status before the opening of proceedings in the case, which makes it possible to avoid groundless opening of proceedings and damage to the debtor's business reputation.

It was found that the deadline for filing creditors' claims in Germany is not clearly defined by the provisions of the Insolvenzordnung and ranges from two weeks to three months, and creditors who filed their claims without it are charged with the costs of an additional court session at which these claims are considered.

It is established that, under the German law, the claims of a creditor who has made an untimely claim are admissible if the other creditors or the receiver have not objected to it or have not withdrawn it during the review hearing, and the debtor's objections are not taken into account.

Key words: *bankruptcy, debtor, creditor, insolvency, temporary competitive manager, formation of assets and liabilities.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/04>

Лулу Ю.Д.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Петков С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ВІДСТУП ВІД ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Статтю присвячено висвітленню теоретико-правових та практичних питань відступу від правових позицій Верховного Суду в адміністративному судочинстві. Визначено сутність та характерні ознаки інституту відступу від правових позицій Верховного Суду, досліджено правові засади його регулювання. Аргументовано, що необхідність відступу від правових позицій Верховного Суду у деяких випадках обумовлена потребою у динамічному розвитку та удосконаленні судової практики у спорах, що виникають із публічно-правових відносин.

Автором обґрунтовано, що відступ від правових позицій Верховного Суду пов'язаний з доктриною динамічного тлумачення права, яка передбачає, що розуміння правової норми залежить від конкретних умов, в яких відбувається застосування останньої. Доведено, що для забезпечення єдності судової практики відступ від правових позицій Верховного Суду має здійснюватися лише з наведенням чіткого обґрунтування, за наявності визначених підстав. Встановлено, що однією з підстав для відступу від правових позицій Верховного Суду є вади тлумачення та застосування судом відповідної правової норми (зокрема, його неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість) або зміна соціального контексту.

Аргументовано, що важливість інституту відступу від правової позиції Верховного Суду обумовлено необхідністю розвитку судової практики, можливістю судів виправляти власні, раніше допущені помилки або неточності під час тлумачення та застосування правової норми. Автором встановлено, що розвиток судової практики за допомогою такого інструмента як відступ від правової позиції Верховного Суду може бути обумовлений також розширенням тлумачення Європейським судом з прав людини деяких принципів, визначених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: відступ, правова позиція, Верховний Суд, адміністративне судочинство, динамічне тлумачення, розвиток судової практики.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 129 Конституція України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права [1]. При цьому одним із елементів принципу верховенства права є правова визначеність, яка, крім іншого, вимагає передбачуваності та єдності судової практики.

Вимога щодо врахування судами та іншими суб'єктами владних повноважень правових

висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду, міститься у ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [2], ч. ч. 5 та 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Така вимога обумовлена тим, що суттєве та тривале розходження у судовій практиці призводить до порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

(Конвенція), а також підриває довіру та авторитет судової влади, про що неодноразово наголошував у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [4; 5].

Водночас необхідно зауважити, що єдність судової практики не може бути абсолютною, оскільки, по-перше, це б означало неможливість виправляти судами раніше допущені помилки під час тлумачення та застосування правової норми, а, по-друге, це свідчило б про відсутність динамічного розвитку суспільних відносин, неврахування зміни соціального контексту тлумачення правової норми, тобто фактично статичність такого тлумачення.

Отже, дослідження інституту відступу від правових позицій Верховного Суду як інструменту розвитку та удосконалення судової практики спрямоване на вирішення важливого наукового та практичного завдання, яке полягає у визначенні чітких підстав та мотивів застосування цього інституту, зокрема, у разі розвитку суспільних відносин, виявленні неефективності попереднього правозастосування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання розвитку судової практики, а також підстави та умови відступу від правових позицій Верховного Суду розглядали у своїх роботах такі науковці, як Я.О. Берназюк, М.О. Борисенко, В.В. Гончаров, О.В. Легка, Н.Я. Лепіш, Д.Д. Луспенник та ін. Разом з тим, у правовій науці недостатньо актуальних наукових досліджень, присвячених інституту відступу від правових позицій Верховного Суду в контексті розуміння цього інституту як інструменту розвитку та удосконалення судової практики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування, що одним із інструментів розвитку та удосконалення судової практики є інститут відступу від правових позицій Верховного Суду. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) визначити поняття та основні положення доктрини динамічного тлумачення права та його співвідношення з розвитком судової практики; 2) з'ясувати підстави та умови відступу від правових позицій Верховного Суду в аспекті розвитку та удосконалення судової практики; 3) навести приклади із практики ЄСПЛ та вітчизняної судової практики, які демонструють, що відступ від раніше сформульованих правових позицій за визначених обставин є дієвим інструментом розвитку та удосконалення судової практики.

Виклад основного матеріалу. Єдність судової практики є складовою принципу верховен-

ства права, у зв'язку з чим відповідно до сталої практики ЄСПЛ держави-учасниці Конвенції зобов'язані організовувати судову систему таким чином, щоб запобігти ухваленню суперечливих рішень і вирішити будь-які серйозні розбіжності відповідними процесуальними способами [6, с. 148].

Незважаючи на те, що Україна не відноситься до держав, в яких діє прецедентне право, проте судовою практикою відіграє важливу роль для визначення способу застосування відповідної норми права під час судового вирішення спорів в подібних правовідносинах. Більше того, висновки Верховного Суду щодо застосування відповідної норми права є обов'язковими для врахування державними службовцями під час прийняття ними рішень, на що вказує п. 15 ч. 2 ст. 65 Закону України «Про державну службу» [7], відповідно до якого неврахування таких висновків вважається дисциплінарним проступком у разі, якщо Верховним Судом щодо такого державного службовця винесено окрему ухвалу.

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень з цього приводу зазначається, що у країнах загального права рішення вищих судів, що вирішують певне правове питання, є прецедентами і мають обов'язковий характер при вирішенні ідентичних спорів у подальшому. У країнах континентального права судові рішення не мають такого ефекту, але можуть бути цінними дороговказами для інших суддів, які стикаються з вирішенням схожої справи, коли йдеться про справи, в яких піднімаються широкі соціальні або вагомні юридичні питання [8].

Разом з тим, як вірно зазначає Я.О. Берназюк, принцип єдності судової практики не є абсолютним, оскільки в протилежному випадку це означало б неможливість виправити судом своєї власної помилки, викликаной неоднаковим тлумаченням правової норми у зв'язку з неякістю закону, або виключало б можливість динамічного розвитку права та суспільних правовідносин [9, с. 78].

У законодавстві України урегульований порядок відступу від правових позицій Верховного Суду. Зокрема, згідно з положеннями ст. ст. 37 та 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] Велика Палата Верховного Суду забезпечує у визначених законом випадках здійснення перегляду судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового

застосування судами норм права. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 356 КАС України [10] у постанові Великої Палати Верховного Суду має міститися вказівка про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася палата, що передала справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Отже, лише дотримання відповідного порядку відступу від раніше сформульованих правових позицій Верховного Суду є сумісним з принципом єдності судової практики, а відтак, і з принципом верховенства права. Причому не менш важливе значення для такої сумісності має наявність та обґрунтованість підстав для відступу.

Однією з підстав для відступу від правових позицій Верховного Суду є необхідність розвитку та удосконалення судової практики, якщо, зокрема, раніше сформульований висновок щодо застосування правової норми більше не відповідає засадам ефективності, контексту суспільних відносин. У цьому зв'язку необхідно звернутися до доктрини динамічного тлумачення правових норм.

У науковій літературі з цього приводу зазначається, що при динамічному підході до тлумачення правової норми інтерпретатор прагне максимально наблизити закон до життя, пристосовуючи його до нових соціальних умов [11, с. 38].

У своїй монографії «Динамічне тлумачення юридичних норм» В.В. Гончаров у якості прикладу наводить підстави динамічного тлумачення у практиці Верховного Суду США, якими є: вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту (зміни в суспільному житті країни, розвиток законодавства штатів, розвиток світового законодавства) [12, с. 181-182].

На важливість динамічного юридичного тлумачення вказує також й практика ЄСПЛ, адже юридичні приписи не завжди встигають за розвитком суспільних відносин, особливо коли йдеться про нормативні акти чи договори, які були прийняті більше ніж 50 років тому. На це, зокрема, звертає увагу О. Легка, яка зауважує, що для України актуальність цього виду тлумачення посилюється тим, що норми Конституції є нормами прямої дії [13, с. 127].

О. Кібенко також вказує на те, що відступи суду від попередніх прецедентів зумовлюються швидкими змінами в суспільстві, оскільки суди змушені швидко реагувати на ці зміни, зазвичай швидше, аніж законодавець. Суд має постійно адаптувати право до потреб реального життя,

наповнювати норми новим змістом, а тому відступ суду від існуючих правових позицій конче потрібен для розвитку права, але він порушує правову визначеність, адже учасники правовідносин поклалися на раніше встановлене судом правило [14].

З цього приводу доцільно згадати рішення ЄСПЛ у справі «Серков проти України» від 7 липня 2011 року, заява № 39766/05, в якій Суд визнав, що, дійсно, можуть існувати переконливі причини для перегляду тлумачення законодавства, яким слід керуватися. Сам Суд, застосовуючи динамічний та еволюційний підходи в тлумаченні Конвенції, у разі необхідності може відходити від своїх попередніх тлумачень, тим самим забезпечуючи ефективність та актуальність Конвенції [15].

Як зазначив ЄСПЛ ще у рішенні від 25 квітня 1978 р. у справі «Tyner v. the United Kingdom» (заява № 5856/72) Конвенція – це живий інструмент і вона має тлумачитися в світлі умов сучасності [16].

Про необхідність застосування динамічного тлумачення правових норм вказується й у ряді інших рішень ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні від 27 вересня 1990 р. у справі «Cossey v. the United Kingdom» (заява № 10843/84) ЄСПЛ зазначив, що хоча він формально не зв'язаний своїми попередніми рішеннями, відступ від них може бути, наприклад, виправданий з метою забезпечення того, що тлумачення Конвенції відображає соціальні зміни та відповідає умовам сьогодення [17].

При цьому у рішенні від 18 січня 2002 р. у справі «Chapman v. the United Kingdom» (заява № 27238/95) міститься вказівка про імпліцитне, тобто не зазначене безпосередньо в тексті ЄСПЛ, повноваження суду відступити від принципу правової визначеності з наведенням обґрунтованих мотивів [4].

В якості прикладу відступу ЄСПЛ від своєї попередньої позиції з підстави зміни суспільного контексту можна назвати рішення від 22 березня 2012 р. у справі «Konstantin Markin v. Russia» (заява № 30078/06). У цій справі розглядалось питання про порушення ст. 14 Конвенції у зв'язку з виключенням військовослужбовців-чоловіків з числа осіб, які мають право на відпустку по догляду за дитиною, тоді як військовослужбовці-жінки мали право на таку відпустку.

Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ зазначив, що суспільство просунулося у напрямку рівнішого розподілу між чоловіками та жінками відповідальності за виховання їхніх дітей, і що роль чоловіків у догляді за дітьми отримала визнання.

У зв'язку з цим, ЄСПЛ відступив від свого підходу до тлумачення ст. 14 Конвенції, раніше сформульованого у рішенні у справі «Petrovitz v. Austria» від 14 червня 1989 р. (заява № 20458/92). У цій справі державі-відповідачу була надана широка свобода розсуду внаслідок значних розбіжностей, які існували в 1980-х роках між правовими системами. ЄСПЛ вважав, що він не може ігнорувати широко поширені та такі, що постійно розвиваються, погляди і пов'язані з ними правові зміни у національному законодавстві договірних держав із зазначеного питання [5].

У якості підстави для відступу від попередньої правової позиції Верховного Суду, яка може вказувати на зміну соціального контексту тлумачення правової норми, часто виступають принципи, які у зв'язку зі змінами, що відбулися у суспільному чи державному розвитку, набувають більш широкого змісту.

Зокрема, В. Перепелюк з цього приводу зазначає, що на роль доктринального може претендувати таке теоретичне положення: питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, є питання про те, яким є зміст принципу (принципів) права, необхідний для формулювання судом нового положення, призначеного подолати прогалину у нормативному регулюванні чи колізію між нормами права [18, с. 158].

Аналізуючи практику Великої Палати Верховного Суду, В. Пирогов звернув увагу на постанову від 4 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 [19], в якій Суд пов'язує можливість відкидання своєї попередньої практики з двома основними підставами: 1) вади ухваленого раніше рішення або ж групи рішень; 2) зміна суспільного контексту [20].

У цій справі Велика Палата Верховного Суду відступила від висновків, викладених у постановях від 4 квітня 2018 року у справах № 817/567/16 та № 826/9928/15, від 10 квітня 2018 року у справі № 808/8972/15, від 16 травня 2018 року у справі № 826/4460/17, від 23 травня 2018 року у справі № 815/4618/16, від 5 червня 2018 року у справі № 804/20728/14, від 12 червня 2018 року у справі № 823/378/16, від 13 червня 2018 року у справах № 820/2675/17 та № 803/1125/17 щодо належності до юрисдикції адміністративних судів спорів за позовами осіб, які не були заявниками вчинення реєстраційних дій, до державного реєстратора про скасування його рішень чи записів у державному реєстрі стосовно державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [19].

Притім, аналізуючи положення КАС України та Закону України «Про судоустрій і статус судів», варто зауважити, що відступ від правової позиції Верховного Суду, зокрема, в адміністративному судочинстві, характеризується тим, що: 1) правова позиція, від якої здійснюється відступ, має бути висловлена у подібних правовідносинах Верховним Судом України, Верховним Судом у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати), іншим судом касаційної інстанції, Великою Палатою Верховного Суду; 2) така правова позиція має міститись у судовому рішенні, ухваленому останнім у часі; 3) з ініціативою про відступ від правової позиції може звернутися Верховний Суд у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати); 4) мають існувати фундаментальні підстави для відступу від правової позиції; 5) виключними повноваженнями щодо відступу від правової позиції наділена Велика Палата Верховного Суду, об'єднана палата або палата Верховного Суду.

Виходячи з наведених ознак, необхідно вказати на ще один недолік правового регулювання інституту відступу, зокрема, те, що суди першої та апеляційної інстанцій не наділені правом порушувати питання перед Великою Палатою Верховного Суду або перед Верховним Судом у разі, якщо вони вбачають необхідність у такому відступі. Можливо, надання такого права судам першої та апеляційної інстанцій було б доцільним з огляду на те, що суддя є незалежним та керується верховенством права (ст. 129 Конституції України). Крім того, доцільно розглянути питання про доповнення КАС України положенням про необхідність належного обґрунтування Верховним Судом в ухвалях про відступ від правової позиції підстав такого відступу.

Висновки. Отже, проведене у цій статті дослідження дозволяє дійти таких висновків.

1. Інститут відступу від правової позиції Верховного Суду в адміністративному судочинстві є дієвим інструментом розвитку та удосконалення судової практики. Проте, таким інструментом інститут відступу стає та може вважатися сумісним з принципом верховенства права лише за одночасного дотримання таких умов: 1) якщо відступ від попередньої правової позиції є недоцільним, а здійснюється з урахуванням встановленої КАС України процедури, зокрема, відповідним повноваженням наділена Велика Палата Верховного Суду, об'єднана палата або палата Верховного Суду; 2) якщо наявні чітко визначені підстави для відступу, зокрема, виявлення неефективності

попереднього правозастосування (наприклад, якщо попереднє тлумачення правової норми Верховним Судом є неефективним внаслідок того, що застосування такого тлумачення спричиняє невиконання основних завдань адміністративного судочинства, що визначені у ст. 2 КАС України), зміна соціального контексту (може бути пов'язано з); 3) якщо відповідні підстави для відступу є обґрунтованими, пропорційними та передбачуваними та не порушують засаду правової визначеності.

2. З метою удосконалення правового регулювання відступу від правових позицій Верховного

Суду в адміністративному судочинстві необхідно у КАС України наділити адміністративні суди усіх інстанцій правом звертатися до Верховного Суду або Великої Палати Верховного Суду з питанням про доцільність відступу від правової позиції Верховного Суду або відповідно, Великої Палати Верховного Суду шляхом подання належним чином обґрунтованої ухвали. Крім того доцільно доповнити КАС України положенням про необхідність належного обґрунтування Верховним Судом в ухвалях про відступ від правової позиції підстав такого відступу.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Case of Chapman v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 18.01.2001, № 27238/95. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Chapman%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
5. Case of Konstantin Markin v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 22.03.2012, № 30078/06. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Konstantin%20Markin%20v.%20Russia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
6. Борисенко М.О. Вплив практики Європейського суду з прав людини на єдність правозастосування в судовій системі України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 142-151.
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
8. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
9. Берназюк Я.О. Особливості забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2 (90). С. 77-89.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 квітня 2018 року у справі № 910/12294/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73335676>.
11. Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики: монографія. Львів: Сполом, 2018. 250 с.
12. Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 27. Львів: СПОЛОМ, 2013. 252 с.
13. Легка О. Динамічне юридичне тлумачення: практика Європейського Суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 124-128.
14. Кібенко О. Перспективна дія правового висновку (позиції) Верховного Суду: чи доцільно запровадити в Україні? Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/162411-perspektivna-diya-pravovogo-visnovku-pozitsiyi-verkhovnogo-sudu-chi-dotsilno-zaprovaditi-v-ukrayini>.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серков проти України» від 7 липня 2011 року, заява № 39766/05. URL : <http://cons.parus.ua/map/doc/087859C3D7/>.
16. Case of Tyrer v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 25.04.1978, № 5856/72. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Tyrer%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
17. Case of Cossey v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 27.09.1990, № 10843/84. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Cossey%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.

18. Перепелюк В. Вплив принципів права на формування єдиної правозастосовчої практики. Публічне право. 2019. № 4 (36). С. 153-161.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року в справі № 823/2042/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515>.

20. Пирогов В. Підстави відступлення Великої Палати Верховного Суду від власних правових позицій і запитання щодо таких підстав. Юрліга 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/183692_pdstavi-vdstuplennya-veliko-palati-verkhovnogo-sudu-vd-vlasnikh-pravovikh-pozitsiy--zapitannya-shchodo-takikh-pdstav.

Lupu Yu.D., Pietkov S.V. THE DEVIATION FROM THE LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY AS A TOOL OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF JUDICIAL PRACTICE

The article is devoted to the coverage of theoretical, legal and practical issues of deviation from the legal positions of the Supreme Court in administrative proceedings. The essence and characteristic features of the institution of deviation from the legal positions of the Supreme Court are determined, the legal bases of its regulation are investigated.

It is argued that the need to deviate from the legal positions of the Supreme Court in some cases due to the need for dynamic development and improvement of judicial practice in disputes arising from public law relations.

The author substantiates that the deviation from the legal positions of the Supreme Court is connected with the doctrine of dynamic interpretation of law, which stipulates that the understanding of a legal norm depends on the specific conditions in which the latter is applied. It is proved that in order to ensure the unity of judicial practice, deviation from the legal positions of the Supreme Court should be carried out only with a clear justification, if there are certain grounds. It has been established that one of the grounds for deviating from the legal positions of the Supreme Court is defects in the interpretation and application of the relevant legal norm by the court (in particular, its inefficiency, ambiguity, inconsistency, unfoundedness, imbalance, erroneousness) or change of social context.

It is argued that the importance of the institution of deviation from the legal position of the Supreme Court is due to the need to develop case law, the ability of courts to correct their own, previously made errors or inaccuracies in the interpretation and application of the law. The author finds that the development of case law through such an instrument as a departure from the legal position of the Supreme Court may also be due to the expanded interpretation of the European Court of Human Rights of some principles set out in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: retreat, legal position, Supreme Court, administrative proceedings, dynamic interpretation, development of judicial practice.

Терехов В.Ю.

адвокат

ПРАВООХОРОННІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (В КОНТЕКСТІ РОБОТИ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ)

У статті проаналізовано роль Бюро економічної безпеки України у забезпеченні національної економічної безпеки. Констатується, що створення Бюро економічної безпеки України – це спроба породити єдність у досягненні завдань державної політики, а також забезпечити прозорість та громадський контроль правоохоронної діяльності у сфері економічних відносин.

Правоохоронні відносини у сфері економічної безпеки – це вид правової взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування, наділеними правоохоронними повноваженнями та іншими невладними особами, що виникла в результаті вчинення правопорушення, яке посягає на економічні інтереси держави (в тому числі, за її межами), суб'єктів господарювання, погіршує фінансово-інвестиційний клімат та спрямоване на відновлення порушеного права і притягнення винних до юридичної відповідальності.

Правоохорона економічних відносин в межах поняття «економічна безпека» повинна визначатись не з позиції сфер, а, в першу чергу, метою – добробут, процвітання держави та суспільства загалом. Універсальним еквівалентом останнього є рівень ВВП. Таке формулювання має найбільш чітко відображати сенс роботи правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки.

Компетенційна складова інституції Бюро економічної безпеки України має важливе значення для розуміння меж їх правоохоронного впливу на безпеку економіки. Варто розглянути адміністративну та кримінально-процесуальну складову.

Як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі робота Бюро економічної безпеки України має передбачати широке використання аналітичних процесів та аналітичної діяльності для виявлення ризиків та загроз без втручання в операційні бізнес-процеси.

Принципово важливим для досягнення ефекту урегулювання правоохоронної діяльності для захисту економіки є не тільки правильність ідентифікації економічних правопорушень, а й чітке дотримання положень процесуального закону щодо розмежування повноважень між Бюро економічної безпеки України та іншими правоохоронними органами.

Ключові слова: Бюро економічної безпеки України, правоохоронна діяльність, економічні інтереси, фінансова безпека, прозорість, законність, кримінальний аналіз.

Постановка проблеми. Економічна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України. Її захист має конституційно-правову природу, тому що є основою добробуту держави та громадян. Статтею 17 Конституції України встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [4], які покладаються на правоохоронні органи. Відповідно до п.6 Стратегії національної безпеки України, реалізація пріоритетів національної безпеки забезпечується завдяки сталому розвитку національної економіки та її інтеграції в європейський економічний простір [10]. Отже, організація та управління правоохоронними відносинами у сфері економічної безпеки забезпечується ефективною роботою інституцій правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на нещодавні зміни в державній правоохоронній політиці у сфері економічної безпеки, тематика роботи Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) набуває актуальності. Серед вчених, які долучилися до вивчення правового статусу, повноважень БЕБ, слід виокремити наступних: Резнік О.М., Рубель А.М., Стеблянко А.В., Лісов Д.А., Пузирна Н.С., Аркуша Л.І., Карелін В.В. та ін. Натомість, питання ролі БЕБ у відносинах правоохорони у сфері економічної безпеки, як засаднича проблема, майже не розглядалось.

Постановка завдання. Становлення нового органу супроводжується стрімко-розвиваючим нормативним забезпеченням. Тому, на початковому етапі роботи БЕБ важливо ідентифікувати та мінімізувати ризики, які детермінують низку

організаційно-правових проблем правоохорони у сфері економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті актуальних змін, Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-IX принципово змінив підхід до державної політики щодо захисту економіки. Вперше з років незалежності на рівні окремого закону врегульовується діяльність спеціального правоохоронного органу БЕБ – інституції з протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. (ст. 1 Закону). Причинами утворення нового відомства, як відмічається в пояснювальній записці до Закону, стали децентралізація функцій кримінального розслідування економічних злочинів, яку здійснювали податкова міліція, Служба безпеки України, Національна поліція України одночасно та відсутність ефекту від розслідування фактів ухилень від сплати податків. Наводиться статистика Офісу Генерального прокурора, що у 2019 році було зареєстровано 1287 кримінальних проваджень за ухилення від сплати податків, з яких наявні всього 18 вироків, а саме: 10 обвинувальних вироків, із яких 3 – на підставі угод про визнання винуватості та 8 виправдувальних вироків [7]. Незважаючи на помилковість аргументів щодо кількості обвинувальних актів, як єдиних якісних показників розслідування економічних злочинів, загалом констатується, що діяльність правоохоронних органів була дійсно позбавлена єдності, узгодженості та послідовності.

Повертаючись до основ філософії захисту економіки, необхідно відмітити, що забезпечення ефективної протидії загрозам є комплексом правових норм, заходів та рішень, що у своїй сукупності здатні ліквідувати небезпеки, мінімізувати ризики та створити сприятливий інвестиційний клімат, що і є метою регуляторного впливу. При цьому, очевидно, що для досягнення таких завдань не панацеєю є питання компетенції виключно одного органу. Наприклад, Резнік О.М. стверджує, що до правоохоронних органів, які є суб'єктами забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, слід віднести органи Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури, підрозділи податкової міліції Державної фіскальної служби України та Національне антикорупційне бюро України [12, с. 419-420]. Річ в тім, що заполітизований та надмірний інтерес до розслідування економічних злочинів (який історично склався в Україні), породив дублювання функцій, бюрократичні конфлікти між правоохоронними

органами та постійне «перетягування канатів» у намаганні здійснити контроль або тиск на бізнес-структури. Створення БЕБ – це спроба породити єдність у досягненні завдань державної політики, а також забезпечити прозорість та громадський контроль правоохоронної діяльності у сфері економічних відносин.

У першу чергу, ключовою проблемою, яка залишилась невирішеною навіть із створенням БЕБ, є поняття, межі та сутності економічної безпеки як засадничого правового феномену.

Перше незрозуміле нормативне бачення місця БЕБ в системі економічної безпеки міститься в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. Згідно з п. 21.1. Стратегії, одним із завдань у сфері фінансової безпеки є розбудова ефективної моделі боротьби зі злочинами в економічній сфері шляхом забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України [9]. На наш погляд, нормотворець не вірно провів співвідношення об'єктів відносин: економічна безпека є ширшою категорією і охоплює фінансову.

Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», незважаючи на те, що містить спеціальний підхід до змісту терміну, на кшталт, орган «...на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [8]», не визначив ні сутність, ні межі категорії «економічна безпека» навіть для цілей функціонування БЕБ.

У правовій літературі досить рідко коректно дають визначення *економічній безпеці*, як правило, використовуючи метод «поняття через поняття». Під забезпеченням національної економічної безпеки України Стеблянюк А.В. та Лісов Д.А. розуміють цілеспрямовану діяльність державних і суспільних інститутів, громадян щодо виявлення та попередження загроз економічній безпеці особи, суспільства і держави, а також протидію цим загрозам як обов'язкову і неодмінну умову захисту національних економічних інтересів [15, с. 189]. В. Мунтіян економічну безпеку також пропонує розглядати як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави [6].

Погоджуємось із Ю. В. Гарустом у тому, що економічна безпека являє собою складну поліструктурну систему, а тому законодавчо визначений перелік функцій є обмеженим і в повному обсязі не охоплює всі напрями діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки

держави [1, с. 38-39]. О.В. Скорук також приходить до висновку, що серед учених-економістів немає єдиної думки щодо визначення сутності та складових елементів економічної безпеки [14, с. 42]. Автор пропонує економічну безпеку характеризувати з позиції економічних процесів інвестиційного, фінансового, зовнішньо-економічного, продовольчого та енергетичного характеру [14, с. 42]. На наш погляд, правоохорона економічних відносин в межах поняття *економічна безпека* повинна визначатись не з позиції сфер, а, в першу чергу, метою – добробут, процвітання держави та суспільства загалом. Універсальним еквівалентом останнього є рівень ВВП. Таке формулювання має найбільш чітко відображати сенс роботи правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки.

На наш погляд, правоохоронні відносини у сфері економічної безпеки – це вид правової взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування, наділеними правоохоронними повноваженнями та іншими невіддільними особами, що виникла в результаті вчинення правопорушення, яке посягає на економічні інтереси держави (в тому числі, за її межами), суб'єктів господарювання, погіршує фінансово-інвестиційний клімат та спрямоване на відновлення порушеного права і притягнення винних до юридичної відповідальності.

Між тим, компетенційна складова інституції БЕБ має важливе значення для розуміння меж їх правоохоронного впливу на безпеку економіки. З цього приводу варто розглянути *адміністративну та кримінально-процесуальну складову*.

А. М. Рубель характеризує правовий статус Бюро економічної безпеки України як такий, що відповідає тенденціям формування правоохоронних структур європейських країн: відокремлення служб економічних розслідувань від системи МВС та органів національної безпеки, зосередження функцій протидії економічній злочинності в одному державному органі чи його підрозділі, наявність, окрім суто правоохоронних функцій, аналітичних та інформаційних повноважень [13, с. 15].

Відповідно до п. 5 Постанови КМУ «Деякі питання організації діяльності Бюро економічної безпеки України», БЕБ виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції [2].

Ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України закріплює за детективами БЕБ повноваження із розслідування правопорушень, предметом яких є злочинне посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Із формального-

логічного підходу Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Кримінального кодексу України не може охоплювати весь спектр відносин у сфері економічної безпеки, адже останнє є набагато ширшим, а склади інших злочинів, зокрема, ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) або злочини з використанням службового становища можуть чинити значно більшу загрозу економічним інтересам.

Про домінування повноважень БЕБ у захисті економіки від кримінально-правових посягань свідчить закріплення за ними фактично усіх статей Розділу VII Кримінального кодексу України. Підслідними БЕБ є статті: 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 Кримінального кодексу України [5]. В окремих випадках, згідно з пп. 2-3 ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України БЕБ надано повноваження із розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 210, 211, 192, 358, 366, 369 Кримінального кодексу України [5].

Тому, констатуємо, що БЕБ не є виключним суб'єктом, який реалізує правоохоронний вплив на захист економіки держави. За таких обставин дискусія щодо суміжних назв органу (типу «бюро фінансової безпеки», «економічна поліція» і т.д.) за наявної функціональної моделі не потребує особливої уваги.

У кримінально-правовій доктрині як правило, вважають, що злочини у сфері економіки не потребують фіксованої конкретизації та чіткої прив'язки до розділів Кримінального кодексу України, адже мають динамічний характер і можуть набувати або втрачати ступінь небезпеки у відповідності до суспільної обстановки. В окремих випадках вчені намагаються визначити коло економічних процесів, яке необхідно охороняти за будь-яких умов. Наприклад, під кримінально-правову заборону, на думку, В.Д. Пчолкіна необхідно віднести суспільно небезпечні діяння, вчинені на підприємствах будь-якої форми власності, що посягають на суспільні економічні відносини, засновані на принципах свободи економічної діяльності, здійснення її на законних підставах, сумлінної конкуренції її суб'єктів, їх добросовісності й заборони завідомо кримінальних форм їхнього поведіння [11, с. 107].

Підвідомчість справ, у яких посадові особи БЕБ мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, носять більш забезпечувальний характер, адже передбачають накладання

санкцій у частині незаконного використання найменування та ознак належності до БЕБ та невиконання законних вимог посадових осіб [3].

Для досягнення стратегічного ефекту правоохорони економіки необхідно розуміти предмет захисту.

Як короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі робота БЕБ має передбачати широке використання аналітичних процесів та аналітичної діяльності для виявлення ризиків та загроз без втручання в операційні бізнес-процеси. Простий та збитки підприємництва в результаті невинуватених процесуальних дій – недосплачені податки та обов'язкові платежі до бюджету. Особливої цінності набувають форми камерального аудиту. На відміну від інших правоохоронних органів, БЕБ має повноваження щодо проведення кримінального аналізу, а саме інформаційно-аналітичної діяльності, спрямованої на встановлення взаємозв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання та інтерпретацію, прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання для виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави [8]. Згідно зі ст. 22 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», результатом роботи інформаційно-аналітичних підрозділів Бюро економічної безпеки України є аналітичні продукти, як результати аналітичних досліджень, складені у письмовій формі, з використанням інформації, що міститься в інформаційних систе-

мах БЕБ та інших джерелах, у тому числі інформації, що міститься в заявах або повідомленнях про вчинення кримінального правопорушення [8].

На наш погляд, принципово важливим для досягнення ефекту урегулювання правоохоронної діяльності для захисту економіки є не тільки правильність ідентифікації економічних правопорушень, а й чітке дотримання положень процесуального закону щодо розмежування повноважень між БЕБ та іншими правоохоронними органами. На практиці, це залишається формальним, оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не забороняє прокурору визначити підслідність економічного злочину за правоохоронним органом, який виявив його ознаки в ході розслідування суміжного правопорушення.

Отже, утворення БЕБ – це об'єктивно-обумовлений та правильний напрямок удосконалення державної правоохоронної політики забезпечення економічної безпеки України. Натомість, як на стратегічному рівні, так і у відомчому правовому полі не міститься повноцінної конкретизації впливу БЕБ на забезпечення національної економічної безпеки, а саме: відсутнє системуюче поняття «економічна безпека» в діючому законодавчому полі; не працює формула перешкоди у розслідуванні економічних злочинів іншими правоохоронними органами, що нівелює намагання централізувати правоохоронний захист економічних інтересів; не виокремлені форми взаємодії БЕБ з іншими суб'єктами забезпечення економічної безпеки та ін.

Список літератури:

1. Гаруст Ю.В., Мельник В.І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. – 256 с.
2. Деякі питання організації діяльності Бюро економічної безпеки України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Умови, Схема від 06.10.2021 № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1068-2021-%D0%BF> (дата звернення 01.08.2022).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213 - 330) : Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80732-10> (дата звернення 01.08.2022).
4. Конституція України : Конституція України; *Верховна Рада України* від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.08.2022).
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 01.08.2022).
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: посібник. – Київ: КВІШ, 1998. – 462 с.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 02.07.2020 : відомості ВРУ. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3087-%D0%B4&skl=10 (дата звернення 01.08.2022).
8. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1150-20> (дата звернення 01.08.2022).
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" : Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/347/2021> (дата звернення 01.08.2022).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020> (дата звернення 01.08.2022).

11. Пчолкін В. Д. Проблеми визначення поняття та класифікації злочинів у сфері економіки. *Право і безпека*. 2005. вип. № 4. С:104-107.

12. Резнік О.М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.07 / Суми: СумДУ, 2019. 509 с.

13. Рубель А.М. Правовий статус та роль Бюро економічної безпеки України у сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Економічна безпека держави в контексті національних інтересів : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2021. – 174 с.

14. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 2016, №6 (3). С. 39-42.

15. Стеблянюк А.В., Лісов Д.А.. Бюро економічної безпеки як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. *Нове українське право*. 2021. Вип. №6. С.187-191.

Terekhov V.Yu. LAW ENFORCEMENT RELATIONS IN THE FIELD OF ECONOMIC SECURITY (WITH THE PARTICIPATION OF ECONOMIC SECURITY BUREAU OF UKRAINE)

In this article is analyzed the role of the Economic Security Bureau of Ukraine (ESBU) in ensuring national economic security. It is noted that the creation of the ESBU is an attempt to create unity in achieving the goals of state policy, as well as to ensure transparency and public control of law enforcement activities in the field of economic relations.

Law enforcement relations in the field of economic security are a type of legal interaction between subjects of public administration endowed with law enforcement powers and other non-authoritative persons who arose as a result of committing an offense, encroaching on the economic interests of the state (including outside its borders), subjects management, worsen the financial and investment climate and are aimed at restoring the violated right and bringing the guilty to legal responsibility.

Law enforcement of economic relations within the concept of economic security should be determined not from the standpoint of spheres, but, first of all, by the goal - well-being, prosperity of the state and society in general. The universal equivalent of the latter is the level of GDP. This wording should most clearly reflect the meaning of law enforcement activities in the field of economic security.

The competence of the ESBU is important for understanding the limits of their law enforcement influence on the security of the economy. It is worth considering the administrative and criminal-procedural component.

In the short-term, as well as in the long-term, the work of the ESBU should involve the extensive use of analytical processes and analytical activities to identify risks and threats without interfering with operational business processes.

It is fundamentally important to achieve the effect of regulating law enforcement activities to protect the economy, not only the correct identification of economic offenses, but also the clear observance of the provisions of the procedural law regarding the separation of powers between the ESBU and other law enforcement agencies.

Key words: *Economic Security Bureau of Ukraine, law enforcement activity, economic interests, financial security, transparency, legality, criminal analysis.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/06>

Бугера О.І.

Національний транспортний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено сутність забезпечення безпеки туристичної діяльності в умовах цифровізації та розроблено відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавства з цього питання. Наголошено, що безпека в галузі туризму – це сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих, зокрема, на: забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю; інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування; заборонення використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян. Доведено, що запобігання злочинності у сфері туризму з кримінологічної точки зору доцільно розглядати як важливу складову забезпечення безпеки туристичної діяльності. Насамперед, це стосується забезпечення безпеки туристів шляхом підвищення безпеки і якості туристичних послуг з використанням можливостей цифровізації. Зокрема, світова практика свідчить про доцільність використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення безпеки туристів безпосередньо під час подорожей. Шляхами практичного використання інформаційно-комунікаційних технологій з цього питання є картографування кримінологічної інформації та QR-кодування. Встановлено, що подальший розвиток туристичної галузі може бути ускладнений без подальшого підвищення рівня безпеки туристів в умовах цифровізації, і зокрема, забезпечення їх можливістю отримання необхідної інформації з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій щодо забезпечення власної безпеки при плануванні індивідуальних подорожей та ін. Для удосконалення законодавчого забезпечення туристичної діяльності доцільним є розроблення та прийняття Концепції забезпечення безпеки туризму в умовах цифровізації.

Ключові слова: туризм, туристи, безпека, цифровізація, законодавство.

Постановка проблеми. Сфера туризму є вагомим складником соціальної стратегії держави, спрямованої на формування освітнього та культурного рівня життя населення, а також забезпечення відновлення життєвих сил людини та раціонального використання вільного часу. Туризм нині є одним із найбільш динамічно розвиваючих напрямів у міжнародній торгівлі послугами. Майже всі країни входять у міжнародний туристичний ринок, але розподіл туристичних потоків проходить нерівномірно в зв'язку з різним рівнем соціально-економічного розвитку країн і, як наслідок цього, різним рівнем безпеки туризму.

Розвитку туризму сприяють різні фактори. До них можна віднести конкуренцію, інформаційні технології, авіаперевезення, туроператорські послуги, політичні і соціальні обставини в країні, а також загалом підвищення рівня безпеки [1, с. 11].

При цьому на тлі стрімкого зростання числа подорожей громадян, зростання ролі та значення туризму збільшується кількість внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці, які стають все більш руйнівними та менш передбачуваними. Небезпека природного та техногенного характеру, включаючи надзвичайні екологічні ситуації, безперервно супроводжує туристів під час їх

подорожей. Сфера туризму України, як і світова система туризму в цілому, все частіше стає об'єктом зазіхань з боку національної і міжнародної організованої злочинності, в тому числі з метою розкрадання майна туристів, вчинення насильницьких дій щодо їх, здійснення терористичної та екстремістської діяльності [2, с. 162]. Тому актуальним є питання забезпечення рівня необхідної безпеки туристичної діяльності з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти безпеки туризму та окремі питання запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу розглядаються у працях таких вчених, як: Р. Т. Алоян, С. М. Алфьоров, А. В. Андрушко, В. І. Гостюк, І. А. Нестерова, С. П. Фокін, Н. В. Чорненька та ін. Однак, підвищення рівня використання інформаційних технологій в різних сферах економіки, збільшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності в галузі туристичної діяльності та власне туристів, потребує подальших криминологічних досліджень щодо забезпечення безпеки туризму в умовах цифровізації.

Метою статті є криминологічні дослідження сутності забезпечення безпеки туристичної діяльності в умовах цифровізації та розроблення відповідних пропозицій щодо удосконалення законодавства з цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про туризм» безпека в галузі туризму – сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих, зокрема, на: забезпечення особистої безпеки туристів, збереження їх майна, незавдання шкоди довкіллю; інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування; заборонення використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян. З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані: інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в міс-

цях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо [3].

Відмінною особливістю туристичного бізнесу в умовах цифровізації є особлива важливість інформаційної складової, велика кількість і різноманітність інформаційних потоків, що супроводжуються необхідністю постійної актуалізації, високою швидкістю обмінних інформаційних операцій між усіма суб'єктами бізнесу. Інформаційні взаємозв'язки існують між усіма учасниками туристичного ринку. Особливе місце займає інформація, призначена для кінцевих користувачів (туристів), так як саме цей компонент інформаційного супроводу туристичної діяльності відіграє ключову роль при визначенні туристичної привабливості і виборі туристів. При цьому використання інформаційних технологій підвищує безпеку і якість туристичних послуг, так як організація, управління і контроль за авіаперевезеннями реалізуються за допомогою електронних систем, що допомагають спланувати маршрут і розклад, здійснювати контроль і аналіз проходження польотів, управляти персоналом [4].

Слід звернути увагу і на новий тренд у розвитку індустрії туризму – Smart-туризм. Напрямок Smart-туризму містить планування туризму на території, впровадження технологій у туристичні враження та надання послуг, ефективне управління ресурсами та здатність реагувати на потреби та особливості поведінки туристів. Smart-туризм є інноваційним простором, забезпеченим передовими технологіями, який є доступним для всіх бажаючих. Він об'єктивно сприяє сталому розвитку території, спрощує взаємодію та інтеграцію середовища та туриста, підвищує якість послуг під час відвідування тієї чи іншої дестинації. Технології Smart-туризму включають: Інтернет; соціальні мережі; мобільний зв'язок; глобальні дистрибутивні системи; програмне забезпечення інфраструктури туризму; Інтернет маркетинг; розумні технології у туризмі (Інтернет речей, смарт-карти, нейро-маркетинг, цифрові сервіси, геолокація) [5].

Однак з підвищенням рівня цифровізації туристичної діяльності також збільшуються ризики збільшення кількості кримінальних правопорушень у цій сфері. На думку І. А. Нестерової, злочинність у сфері туристичного бізнесу може бути пов'язана з кримінально караними діяннями, що стосуються як процесу надання туристичних послуг, так і встановленого порядку ведення туристичного бізнесу. Внаслідок вчинення відпо-

відних діянь шкода може заподіюватись як туристам (здебільшого), так і суб'єктам туристичної діяльності (туроператорам, турагентам тощо), страховим компаніям, а також державі (наприклад, в разі ухилення суб'єктом туристичної діяльності від сплати податків). Таким чином, злочинність у сфері туристичного бізнесу – негативне соціальне явище, що представляє собою сукупність суспільно небезпечних кримінально караних діянь корисливої спрямованості, які посягають на відносини, пов'язані з наданням туристичних послуг та із встановленим порядком ведення туристичного бізнесу [6, с. 314, 316]. Запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу – це багаторівнева система державних та громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин та умов указаної злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях [7, с. 162].

При цьому запобігання злочинності у сфері туризму з кримінологічної точки зору доцільно також розглядати як важливу складову забезпечення безпеки туристичної діяльності. Насамперед, це стосується забезпечення безпеки туристів шляхом підвищення безпеки і якості туристичних послуг з використанням можливостей цифровізації. Зокрема, світова практика свідчить про доцільність використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення безпеки туристів безпосередньо під час подорожей. Одним з прикладів практичного використання інформаційно-комунікаційних технологій з цього питання є картографування кримінологічної інформації.

Для картографування кримінологічної інформації з подальшим її розміщенням в мережі Інтернет використовується геоінформаційна система – сучасна комп'ютерна технологія, що дозволяє поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аеро-зображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо). Також, під геоінформаційною системою розуміють систему управління просторовими даними та асоційованими з ними атрибутами. Тобто, це комп'ютерна система, що забезпечує можливість використання, збереження, редагування, аналізу та відображення географічних даних [8].

Необхідно зазначити, що картографування кримінологічної інформації є поширеною практикою в багатьох країнах. Суттєвий практичний досвід з цього питання, зокрема, напрацьований у США. Так, балтіморська компанія SpotCrime.

com безпосередньо займається картографуванням інформації про злочини, які пов'язані з нападами, крадіжками, незаконним використанням зброї, вандалізмом та ін. Інформація має відкритий характер та базується на даних, що надаються відповідними правоохоронними органами та надходять із засобів масової інформації. Будь-хто може отримати доступ до цих карт і мати можливість зареєструватися для отримання безкоштовних попереджень про злочини. У 2012 році SpotCrime.com запровадила власну службу підтримки інформування щодо вчинених злочинів – Crimetip.us, яка дозволяє користувачам анонімно повідомляти інформацію про злочини безпосередньо у місцевості, де вони проживають [9]. Фактично SpotCrime – це агрегатор даних про злочини. Інформація про злочини наноситься на карти Google та надсилаються відповідні сповіщення через електронну пошту, Facebook, Twitter, SMS, RSS та безліч інших платформ. Тобто мета діяльності SpotCrime – надати громадськості найточнішу та своєчасну геокодовану інформацію про злочини [10]. Важливим є використання можливостей інтернет-картографування кримінологічної інформації для забезпечення безпеки туристів. Інформація що надходить у вигляді різноманітних повідомлень про стан злочинності у визначених районах суттєво підвищує обізнаність туристів при плануванні індивідуальних подорожей.

Йще одним напрямом використання можливостей цифровізації для підвищення рівня безпеки туристів є QR-кодування. Загалом технологія QR-коду – матричного коду (двовимірного штрих-коду), розроблена і представлена японською компанією «Denso-Wave» у 1994 році. Основна перевага QR-кодування – це легке розпізнавання сканувальним обладнанням (у тому числі й фотокамерою мобільного телефону). QR-коди найрозповсюдженіші в Японії. В цій країні штрих-коди користувалися такою великою популярністю, що обсяг інформації, зашифрованої в коді, швидко перестав влаштовувати індустрію. Були розпочаті дослідження з новими способами кодування невеликих обсягів інформації в графічному зображенні. QR-код також поширений у країнах Азії, Китаї та поступово розвивається в Європі та Північній Америці. Найбільше визнання він отримав серед користувачів мобільного зв'язку – встановивши програму-розпізнавач, абонент може ментально заносити в свій телефон текстову інформацію, додавати контакти в адресну книгу, переходити по web-посиланнях, відправляти SMS-повідомлення тощо. Загалом QR-коди

застосовуються також для пошуку інформації, обміну контактами, авторизації та реєстрації в сервісах, для підключення до WiFi в публічних місцях, тобто для будь-яких дій, що мають на увазі інтерактив з власником смартфона [11].

Для підвищення рівня безпеки туристів найбільш поширеними є такі шляхи використання QR-кодів: розміщення QR-кодів безпосередньо в салоні транспортного засобу у тому числі в таксі, громадському транспорті – при скануванні QR-коду можливим є отримання інформації щодо прізвища водія, реєстраційного номера транспортного засобу для передачі інформації, в разі потреби, до правоохоронних органів; розміщення QR-кодів на туристичних маршрутах у так званих «поліцейських боксах» – сканування QR-кодів дозволяє мати інформацію щодо схеми туристичного маршруту, необхідності дотримання умов безпеки, адреси поліцейських відділків та ін. [12].

Отже, сфера туризму є тим видом бізнесу, який найбільше відчуває на собі вплив глобальної цифровізації і є тією ланкою, яка доводить її тренди до кінцевого споживача і водночас виконує функцію навчання споживача щодо користування продуктами цифровізації та налагодження цифрової комунікації. Цифрову (діджитал) комунікацію можна трактувати як онлайн-діалог між учасниками бізнес-процесу в соціально-економічній системі, які до певного моменту не знали про існування одне одного. Тож бізнес-структурі потрібно фокусуватися на автоматизації процесів за результатами використання цифрових технологій і бути націленою на цифровізацію всіх процесів та моделей ведення бізнесу, зокрема туристичного. Головне завдання цифрових комунікацій полягає в розвитку середовища цифрової трансформації та налагодженні інфраструктури між

зацікавленими учасниками бізнес-середовища туризму, вимагає зміщення акцентів на споживачів і підвищення гнучкості центрів опрацювання даних, які повинні підтримувати споживачів [13].

Цифрова трансформація в туристичній галузі повністю змінює спосіб сприйняття людьми інформації та послуг. Завдяки розвитку Інтернету та розробці програмного забезпечення для подорожей усунуто географічну проблему, дозволивши компаніям звертатися до своїх клієнтів через інформаційні системи. Безсумнівно, стрімко змінювані технології викликають незліченні тенденції, які постійно змінюються залежно від кожної категорії. Туристична сфера зазнає вплив цифрової трансформації більше, ніж будь-яка інша, оскільки пропонує не фізичний продукт, а послуги, на які суттєво впливає цифровий спосіб життя [14]. При цьому важливим є забезпечення безпеки туристів з використанням можливостей сучасних цифрових технологій.

Висновки. Досвід розвинених країн, які досягли позитивних результатів у цифровізації сфери туризму, показує, що для реалізації туристичного потенціалу країни та регіонів за сучасних умов необхідно сформувати і налагодити функціонування узагальненої цифрової платформи туристичної галузі [15]. При цьому подальший розвиток сфери туризму може бути ускладнений без подальшого підвищення рівня безпеки туристів в умовах цифровізації, і зокрема, забезпечення їх можливістю отримання необхідної інформації з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій щодо забезпечення власної безпеки при плануванні індивідуальних подорожей та ін. Для удосконалення законодавчого забезпечення туристичної діяльності доцільним є розроблення та прийняття Концепції забезпечення безпеки туризму в умовах цифровізації.

Список літератури:

1. Фокін С. П. Безпека у туризмі як чинник сталого розвитку туризму. *Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції* (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 11–13. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11077/1/Fokin%20S.%20P.pdf> (дата звернення: 22.09.2022).
2. Гостюк В. І. Проблеми правового регулювання безпеки туризму. *Європейські перспективи*. 2014. № 6. С. 162–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_6_27 (дата звернення: 22.09.2022).
3. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.09.2022).
4. Садова Н. В. Вплив цифровізації на розвиток туристичної індустрії. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7267> (дата звернення: 22.09.2022).
5. Козловський С. В., Яцюк І. Стратегічні напрями розвитку світової туристичної галузі в умовах цифрової економіки. *Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції-фестивалю* (м. Київ, 19–20 травня 2022 р.). К.: Вид. центр КНУКіМ, 2022. 298 с. С. 230–233. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kozlovsky4.htm (дата звернення: 22.09.2022).

6. Нестерова І. А. Доцільність кримінологічного дослідження злочинності в сфері туристичного бізнесу. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 307–317. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/60_2017/33.pdf. (дата звернення: 22.09.2022).
7. Андрушко А. В. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / А. В. Андрушко, І. А. Нестерова. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2016. 220 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12056/1/29.pdf> (дата звернення: 22.09.2022).
8. Геоінформаційна система. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Геоінформаційна_система/ (дата звернення: 22.09.2022).
9. SpotCrime.com. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/SpotCrime.com> (дата звернення: 22.09.2022).
10. SpotCrime. URL: <https://spotcrime.com/about> (дата звернення: 22.09.2022).
11. QR-код. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/QR> (дата звернення: 22.09.2022).
12. How Police Are Using QR Codes: Seven Diverse Use Cases. URL: <https://scanova.io/blog/how-police-use-qr-codes/> (дата звернення: 22.09.2022).
13. Баран Р. Я., Романчукевич М. Й. Підходи до поняття цифровізації підприємств туризму. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–29 жовтня 2021 р.). Львів: ЛТЕУ, 2021. 202 с. С. 115–118. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/baran.htm (дата звернення: 22.09.2022).
14. Грабар М., Хижняк К. Цифрова трансформація туризму. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід*: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 9 жовтня 2020 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 458 с. С. 94–97. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/grabar2.htm (дата звернення: 22.09.2022).
15. Карюк В. І. Вплив цифровізації економіки на розвиток регіонального туризму. *Регіональний туризм: сучасний стан та шляхи оптимізації*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 квітня 2021 р.). К.: КРОК, 2021. С.26–28. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/karjuk.htm (дата звернення: 22.09.2022).

Bugera O.I. ENSURING THE SAFETY OF TOURISM IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: A CRIMINOLOGICAL ASPECT

The article examines the essence of ensuring the safety of tourist activities in the conditions of digitalization and develops relevant proposals for improving the legislation on this issue. It is emphasized that security in the field of tourism is a set of factors that characterize the social, economic, legal and other conditions of ensuring the rights and legitimate interests of citizens, legal entities and the state in the field of tourism. State authorities and local self-government bodies, their officials, within the limits of their powers, take measures aimed, in particular, at: ensuring the personal safety of tourists, the preservation of their property, not harming the environment; informing the subjects of tourist activity about the threat to the safety of tourists in the country (place) of temporary stay; prohibition of the use of tourism for the purpose of illegal migration, sexual, labor and other types of exploitation of citizens. It has been proven that the prevention of crime in the field of tourism from a criminological point of view should be considered as an important component of ensuring the safety of tourist activities. First of all, this concerns ensuring the safety of tourists by improving the safety and quality of tourist services using the possibilities of digitalization. In particular, world practice shows the expediency of using modern information and communication technologies to ensure the safety of tourists directly during travel. In particular, the ways of practical use of information and communication technologies in this matter are the mapping of criminological information and QR-coding. It was established that the further development of the tourism industry can be complicated without further increasing the level of security of tourists in the conditions of digitalization, and in particular, ensuring their ability to obtain the necessary information using modern information and communication technologies. In order to improve the legislative provision of tourism activity, it is expedient to develop and adopt the Concept of ensuring the security of tourism in conditions of digitalization.

Key words: tourism, tourists, security, digitalization, legislation.

Грищенко А.Л.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Існують теми про які зазвичай не розмовляють та не привертають до них увагу. Домашнє насильство, як прийнято вважати в суспільстві, пов'язане виключно із застосуванням фізичної сили. Однак, насправді люди набагато частіше стають жертвами економічного насильства в сім'ї.

Найважливішою із особливостей економічного насильства як однієї із форм домашнього насильства є те, що воно відбувається в колі близьких людей, подружжям, щодо дітей та батьків або вже між колишнім подружжям, які перебували у близьких стосунках, подружньому, спільному житті. Як правило, економічне насильство відбувається поза увагою, тому свідків насильства взагалі немає, або свідками є члени сім'ї, які зазвичай замовчують дані факти.

Економічне насильство є найбільш прихованою із форм домашнього насильства. Наприклад, побої наслідки фізичного насильства можна відразу виявити на тілі, а виявити приниження, заборону працювати або навчатись, контролюванні кожного кроку, заборону в придбанні речей, забиранні грошей, недоїданні особи у зв'язку з позбавлення її їжі, а також встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями кривдника (як зазначено в законі – прим. автора) та наслідками дуже важко.

Постійний фінансовий тиск не залишається непоміченим для психіки і з часом може спричинити багато супутніх проблем.

Дану статтю присвячено проблемним питанням притягнення до кримінальної відповідальності за економічне насильство як однієї із форм домашнього насильства. Проаналізовано норми чинного кримінального законодавства, щодо проблеми кримінальної відповідальності за економічне насильство, проаналізовано його розмежування від інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Доведено, що внесенні зміни в чинне законодавство України, не вирішили деякі проблеми врегулювання кримінальної відповідальності за економічне насильство, як форми домашнього насильства, які раніше існували, а з іншої сторони, ускладнили питання розмежування цього діяння з використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, ухилення від сплати аліментів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого, кримінально протиправні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї, порушення недоторканості житла та інше.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, насильство, сім'я.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства, зокрема економічного насильства, є актуальна у багатьох країнах. Проте особливо гостро ця проблема виникає в країнах, що розвиваються, до яких належить і Україна. Після підписання Стамбульської конвенції у 2011 році до чинного законодавства України було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесено зміни до Кримінального кодексу України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Збільшення кількості випадків домашнього насильства, у тому числі економічного насиль-

ства статтею 126¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України) спричинило необхідність розмежування домашнього насильства в сім'ї як кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення, розгляд форм домашнього насильства. Таким чином, стаття присвячена розгляду економічного насильства як однієї з форм домашнього насильства та проблемам його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням економічного насильства, як однією із форм домашнього насильства, займалися, серед інших, такі вчені А. М. Волошук, К. В. Катеринчук, О. В. Ковальова, Н. С. Сушик, О. В. Харитонові, Х. П. Ярмачі, Е. М. Яхязеде.

Постановка завдання. Завданням статті є з'ясування на підставі проаналізованих нормативно-правових актів і позиції науковців ознак економічного насильства як однієї із форм домашнього насильства як правопорушення передбаченого ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ст. 126¹ КК України та п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», та визначити певні висновки щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України стосовно притягнення до кримінальної відповідальності за економічне насильство, як форми домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домашнє насильство наразі знаходиться в центрі уваги не лише правоохоронних органів, а й науковців, психологів, які намагаються розібратися в причинах цих дій та розробити методи запобігання та протидії домашньому насильству. Здебільшого люди негативно ставляться до домашнього насильства, але більшість людей сприймають домашнє насильство вдома, як належне. Проте, проблема домашнього насильства над жінками, батьками похилого віку та дітьми часто ігнорується, як самими жертвами, так і правоохоронними органами.

З моменту незалежності України діє концепція “держава існує для людини”, тобто здійснюються активні кроки до забезпечення охорони природних прав людини – життя та здоров’я [1].

Відповідно до статті 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності [2].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» (далі – Закону) домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

На мою думку, питання економічного насильства, як однієї із форм домашнього насильства є серйозною проблемою, якої необхідно як найшвидше позбутися в нашій державі.

Економічне насильство характеризується схожістю з психологічним насильством і являє собою

вчинки, які спрямовані на керування поведінкою потерпілого чи обмеження його економічних свобод. Воно включає в себе заборону працювати або примушення до праці, відібрання заробітної плати, а також виключне право розпоряджатися фінансовими ресурсами на одного з партнерів тощо [4, с. 52-53].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону, дано визначення поняття економічного насильства, як форми домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Під проявами економічного насильства, що визначене в вище згаданому Законі розуміється, позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші, відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім’ї всупереч його бажанню та працевдатності або навпаки примушувати члена сім’ї виконувати тяжку, непосильну роботу, пошкодження, псування особистого майна, шантаж щодо сплати аліментів, залишення без догляду чи піклування, примушування до жебрацтва та інше.

Таке насильство є небезпечним, оскільки умисне захоплення чи ненадання одним членом сім’ї майна та коштів, на які інший член сім’ї має право за законом, може призвести до смерті або спричинити фізичну чи психічну шкоду.

Як зазначає Т. Марценюк, економічне насильство в сім’ї, це явище, коли один член родини навмисно позбавляє іншого певних матеріальних статків, зокрема, житла, їжі, одягу, коштів тощо з метою повного контролю над його життям. Причому це не залежить від рівня економічного благополуччя родини. Такі вчинки здійснюють шкоду фізичному чи психічному здоров’ю або навіть здатні призвести до загибелі потерпілого [5].

На думку О. В. Харитонової, економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацевдатних членів сім’ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера [6, с. 43].

З даними визначеннями науковців Т. Марценюк та О. В. Харитонової можна погодитись, тобто економічне насильство – це повний контроль одного з партнерів за використанням коштів іншим.

З 2003 року за домашнє насильство передбачено адміністративне правопорушення відповідно до статті 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Згідно вказаної статті вчинення домашнього насильства, за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення [7].

Однак, слід звернути увагу, що в даній статті йде мова про застосування всіх форм насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо. Хоча Законом України визначено, що економічне насильство включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів та інше.

Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав. Більше того, зарахування економічного насильства до категорії кримінального зумовлене настанням певної шкоди, яка варіюється від економічного пригнічення до настання смерті [8, с. 80]. Таким чином, науковець наголошує, що економічне насильство це насамперед кримінальне насильство з усіма притаманними останньому ознаками. Отже, цілком доцільною є криміналізація такого діяння.

В умовах ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами КК України було доповнено новою статтею 126¹ «Домашнє насильство», якою встановлена кримінальна відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати

працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [9].

Щодо прояву економічного домашнього насильства А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброра, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусієнко, зазначені вчені вважають, що економічне насильство може проявлятися у створенні ситуації, за якої один член сім'ї змушений систематично просити гроші, коли вони в сім'ї є, на утримання сім'ї або на власні потреби, у втягненні неповнолітніх у заняття жебрацтвом, пошкодженні чи знищенні майна іншого члена сім'ї або спільного майна, примушуванні чи втягненні в заняття проституцією [10, с. 19-20]. З даною характеристикою економічного насильства не можна погодитись повністю, а саме, з тим, що примус чи залучення до проституції відносять до економічного домашнього насильства, так як, на мою думку, це стосується сексуального домашнього насильства.

На думку Н. С. Сушик, домашнє економічне насильство над дитиною як умисне позбавлення дитини житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, що може призвести до її смерті, викликати порушення її фізичного й психічного здоров'я. На думку вченої, домашнє економічне насильство над дитиною передбачає незадоволення основних потреб дитини; відмову чи зволікання у виплаті аліментів; занижений розмір державної допомоги одиноким матерям і багатодітним сім'ям; повну відмову дитині в грошах; контролювання дитини за допомогою грошей; витрачання сімейних грошей; відмову дитині в підтримці; використання дитини як засобу торгу під час розлучення; нав'язування дитині економічно обмеженого способу проживання без існуючої для цього необхідності; примушування дитини важко працювати [11].

Однак, посягання на позбавлення матеріальних ресурсів визначено і в статтях КК України, а саме: ст. 150 Експлуатація дітей, ст. 150¹ Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, ст. 164 Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, ст. 165 Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, ст. 194 Умисне знищення або пошкодження майна, ст. 195 Погроза знищення майна та інші. Можна зробити висновок, що відмінність між цими статтями полягає лише в умислі та систематичності на вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, з криміналізації щодо економічного домашнього насильства на практиці почали виникати труднощі з розмежуванням ст. 126¹ КК України та 173² КУпАП з різними формами насильства, закріпленими в інших статтях.

А. А. Вознюк пише, що «буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину (ст. 126–1 КК України) дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру» [12, с. 9].

Вважаю, що криміналізація домашнього насильства в сім'ї істотно ускладнила процес кваліфікації, насамперед, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, оскільки об'єктивна сторона складу, передбаченого ст. 126¹ КК України, чітко не визначено. Крім того, кваліфікація ускладнюється наявністю складу

адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173² КУпАП.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», внесення змін до КК України та КУпАП є вирішальним кроком для зменшення випадків домашнього насильства. Але, прийняття законодавчих змін потребує вирішення та роз'яснення на основі критеріїв розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Список літератури:

1. Катеринчук К. В. Проблемні питання законодавства щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: збірник матеріалів круглого столу. (м. Київ, 31 травня 2019 р.). 2019. С. 79–80.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
3. «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20200101#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
4. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с.
5. Марценюк Т. Гендер для всіх [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк – Режим доступу до ресурсу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12117>.
6. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник. Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. Дата оновлення: 15.12.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.07.2022).
8. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
9. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.07.2022).
10. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.
11. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). Тернопіль, 2014. URL : <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/4384/1/violenc.pdf>.
12. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. 55 (2). С. 6–14.

Gryshchenko A.L. PROBLEM ISSUES OF CLASSIFICATION OF ECONOMIC VIOLENCE AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE

There are topics which are customarily not discussed and the attention is not drawn to them. In the society, domestic violence is usually supposed to be connected only with the use of physical power. However, more often people actually become victims of economic violence in the family.

The most important feature of economic violence as one of the forms of domestic violence is the fact that it happens in the circle of close people, in a married couple towards children and parents, or between a divorced couple or people who were in close relationships, had married or shared life. As a rule, economic violence happens outside the public eye, hence there are no witnesses at all or they are family members who usually keep silence about these facts.

Economic violence is the most hidden of the forms of domestic violence. For example, beatings, as the consequence of physical violence, can be immediately spotted on the body, however, it is difficult to detect

humiliation, prohibition to work, study or buy things, control of every step, taking money away or malnutrition because a person is deprived of food. In the same way, it is hard to establish causal relationship between the actions of an offender (as stated in the law – author's remark) and their consequences.

Constant financial pressure is left unnoticed for a psyche and it sometimes can cause rather many accompanying problems.

This article is dedicated to the problem issues of criminal prosecution for economic violence as one of the forms of domestic violence. There were analyzed the norms of current criminal legislation in terms of the criminal prosecution for economic violence, there was also analyzed its separation from other criminal offences connected to domestic violence.

There was proved the fact that changes made to current legislation of Ukraine did not solve some pre-existing issues of regulating criminal responsibility for economic violence as a form of domestic violence. On the other hand, they have complicated the issue of separation of these actions from those when a child is used for begging, or avoidance to pay alimony which one member of the family should pay to another one, or criminally illegal acts of one family member towards the property of another one as well as violation of the inviolability of a house, etc.

Key words: *domestic violence, economic violence, criminal offense, criminal prosecution, criminal responsibility, violence, family.*

Ждан М.Д.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ В МЕЖАХ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглядаються особливості інформатизації процесу управління трудовими відносинами в розрізі кримінологічної науки. Вказується, що в межах захисту трудових прав на перший план завжди виходить охорона персональних даних, а також всього блоку інформації, яка впливає на реалізацію трудових відносин в країні. На жаль, в Україні на сьогоднішній день діджиталізація в сфері захисту трудових прав громадян залишається на етапі свого становлення. Більше того, про кримінологічний захист мова взагалі не йде. Саме тому, актуальним напрямком розвитку кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є діджиталізація взаємовідносин та нормативно-правового регулювання взаємодії працівників із роботодавцями. Зазначається, що окремої уваги має заслуговувати науково-технічне та науково-методичне забезпечення захисту трудових прав працівників. На сьогоднішній день в Україні існує низка наукових праць щодо захисту праці в межах трудового права. При цьому кримінологічний захист залишається поза увагою вчених. Підсумовується, що основними шляхами удосконалення інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами та заходами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії із міжнародними та зарубіжними організаціями в чій функціональній обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація взаємодії із громадянським суспільством (у т.ч. – представниками професійних спілок) з метою захисту трудових прав працівників.

Ключові слова: трудові відносини, інформатизація, кримінальне правопорушення, кримінологічна політика, міжнародні організації, технології.

Постановка проблеми. Тотальна інформатизація на сьогоднішній день є одним із пріоритетних напрямків розвитку держави та суспільства. Не є виключенням і кримінологічна політика в сфері охорони трудових відносин в Україні. Удосконалення інформаційного забезпечення останньої надасть можливість більш комплексно підходити до проблеми стратегічного планування запобігання кримінально протиправній діяльності. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформатизації процесу управління трудовими відносинами в межах кримінологічної науки майже не зустрічаються у працях вчених. Окремі аспекти розглядалися в роботах С. Албула, О. Житного, М. Клемпарського, М. Куцевича та ін. Водночас саме обрана проблематика потребує більш детального розгляду.

Метою статті є дослідження сучасного стану інформаційного забезпечення кримінологічної

безпеки в частині захисту та управління трудовими відносинами та формулювання рекомендацій в цій царині.

Виклад основного матеріалу. Вчені вказують, що «запровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління трудовими ресурсами сприятиме заміні застарілого вертикального (бюрократичного) режиму управління гнучким цифровим менеджментом. Проте, активне зростання доступу до інформаційних ресурсів вимагає від працівників належного рівня цифрової компетенції та цифрової культури. Незважаючи на те, що відносини «роботодавець - працівник» значно модернізувались, з'явилися нові можливості пошуку роботи, змінились пріоритети при працевлаштуванні та форми організації трудової діяльності, ці можливості спричинили значне зростання загроз інформаційної небезпеки. Європейські правові стандарти пріоритезують право на повагу до приватного життя. Реалізація цього права прямо пов'язана з забезпеченням захисту

та недоторканості персональних даних. Органи державної влади зобов'язані забезпечити невтручання до приватного життя. Винятком є втручання, що відповідає критеріям законності та необхідності у демократичному суспільстві» [1]. «Яскравим прикладом налагодженого механізму захисту персональних даних є італійська система захисту. Міністерство праці та соціальної політики Італії використовує систему, яка виконує процедуру реальної автентифікації. Після такої процедури користувачі убезпечені від веб-сайтів невідомого походження, що підлягають автоматичному блокуванню. Для підвищення ефективності організації людських ресурсів, агенції з працевлаштування мають можливість обробляти величезні обсяги інформації, обмінюватись та отримувати доступ до таких даних, а також можуть швидко розповсюджувати інформацію працівникам» [2, с. 98]. В межах захисту трудових прав на перший план завжди виходить охорона персональних даних, а також всього блоку інформації, яка впливає на реалізацію трудових відносин в країні.

«Окрім впровадження передових технологій в організацію виробництва та праці, швидкість та якість процесу законотворчості у сфері забезпечення інформаційної безпеки європейських роботодавців та працівників не поступається технологічному прогресу. Міжнародно-правове регулювання значно випереджає розвиток національного законодавства щодо інформаційної безпеки. Український законодавець вбачає у цьому процесі ілюзорність, оминаючи масштабність технологічного розвитку та можливих «цифрових» проблем. Відсутність належної уваги з боку національних органів законодавчої влади до питання інформаційної безпеки суб'єктів трудового права створює ланцюжкову реакцію з прогалинами у правничому полі. Незахищеність суб'єктів трудового права в інформаційному полі, відсутність механізмів протидії посяганням на персональні дані, неврегульованість допустимих меж втручання у приватне життя працівників – це перелік, що характеризує низький рівень захищеності від інформаційної небезпеки в Україні. Учасники трудових правовідносин в Україні потребують оновлення механізмів захисту від інформаційних загроз, пов'язаних з діджиталізацією діяльності, а також модернізації захисту трудових прав працівників. Єдиний законодавчо регламентований механізм захисту персональних даних працівників продемонстровано у рішенні ЄСПЛ у справі «Суріков проти України». Відповідно до положень Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП

України) працівники мають право на здорові і безпечні умови праці. Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган» [2, с. 98]. На жаль, в Україні на сьогоднішній день діджиталізація в сфері захисту трудових прав громадян залишається на етапі свого становлення. Більше того, про кримінологічний захист мова взагалі не йде. Саме тому, *актуальним напрямком розвитку кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є діджиталізація взаємовідносин та нормативно-правового регулювання взаємодії працівників із роботодавцями.*

«У 2020 році Указом Президента України затверджено Стратегію національної безпеки України. На основі положень цієї Стратегії розробляється Стратегія інформаційної безпеки. Варто зазначити, що галузь трудового права загалом не являється предметом врегулювання цих документів. Можна презюмувати, що державні органи опікуються більш глобальними питаннями національної політики та розглядають питання захисту суверенітету, протидії дезінформації, загальнонаціональних загроз та викликів. Стратегія інформаційної безпеки закріплює питання інституалізації соціальних мереж. Дійсно, незважаючи на те, що приватне життя є основоположним правом людини, діджиталізація все ж таки внесла свої корективи. Збільшення кількості соціальних мереж, їх інтегрованість з іншими сервісами та загальнодоступність ставлять під загрозу право особи на приватність» [3]. «Така тенденція простежується у трудових правовідносинах. Необхідно усвідомлювати, що кожна особа має бути захищена ще до працевлаштування, перебуваючи у статусі кандидата на посаду. Прийом на роботу супроводжується перевіркою соціальних мереж потенційного працівника як джерела інформації особистого характеру. У певних випадках, відбір працівників за їх особистим контентом може нести дискримінаційний характер» [2, с. 99]. «З метою забезпечення захисту прав працівників в аспекті захисту персональних даних, власник або уповноважений ним орган має протидіяти будь-яким проявам суб'єктивізму, заснованого на аналізі аккаунтів у соціальних мережах. Допустимими є лише випадки, коли необхідність врахування даних із соціальних мереж дійсно обумовлена специфікою діяльності працівника. Дедалі більше процес праці переміщується у віртуальний простір. Ця тенденція створила умови для успішного розвитку цифрових трудових платформ» [4]. Окремої уваги має заслуговувати науково-технічне та науково-методичне забезпечення захисту трудових прав

працівників. На сьогоднішній день в Україні існує низка наукових праць щодо захисту праці в межах трудового права. При цьому кримінологічний захист залишається поза увагою вчених.

«Така система організації праці стає посередником між роботодавцями (замовниками) та працівниками, які мають надати відповідну послугу. Безперечно, що швидкість, мобільність та загальнодоступність є перевагами такої моделі організації праці, проте з її виникненням постала проблема відсутності механізмів захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення гарантій оплати виконаної роботи, загроза поширення тіншової зайнятості працівників тощо. Такі ризики зумовлені відсутністю нормативного регулятора у віртуальному просторі. Допоки національний законотворець не врегулює статус цифрових трудових платформ, подібна цифровізація відносин «роботодавець – працівник» не зможе вважатись повноцінною організацією процесу праці. Корпоративні ресурси являються ще однією системою організації діяльності на підприємствах» [4]. В цьому контексті необхідно зауважити на тому, що максимальна увага законодавця та практиків має бути зосереджена саме на захисті тієї інформації, яка може бути застосована як для вчинення кримінальних правопорушень у сфері трудових відносин, так і інших, суміжних протиправних діянь.

«Контроль за станом справ на підприємстві, аналіз діяльності працівників, пошук шляхів удосконалення виробництва може досягатись шляхом всебічного моніторингу. Ще у 2006 році Україною ратифіковано Європейську соціальну хартію (переглянуту), яка закріплює право кожного на гідне ставлення на роботі. Задля забезпечення ефективної реалізації цього права необхідно: 1) поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про сексуальні домагання на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким домаганням і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки; 2) поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про систематичні неприємні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки [5]. У Законі України «Про інформацію» передбачено, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [6].

Міжнародна правова спільнота акцентує увагу на необхідності віддавати перевагу цифровим технологіям у всіх можливих випадках, коли можна забезпечити захист такого роду даних. На наш погляд, не є виключенням і діджиталізація трудових відносин.

«З метою створення належних умов праці, роботодавці повинні контролювати трудову діяльність робітників, але у способи, що не порушують їх основоположних прав і свобод. Науковці пропонують декілька форм моніторингу: 1) моніторинг телефонних розмов; 2) відеоспостереження 3) GPS-технології» [7]. «Законодавством України передбачаються гарантії забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. З огляду на це, поінформованість працівників про встановлення механізмів контролю за має бути обов'язковою. Власник або уповноважений ним орган має видати наказ про здійснення запису телефонних розмов, відеоспостереження чи моніторингу місцезнаходження, з яким будуть ознайомлені всі працівники підприємства. У рішенні ЄСПЛ у справі «Копланд проти Сполученого Королівства» суд зазначає, що у певних ситуаціях моніторинг телефонних розмов, електронної пошти та інтернету може визнаватись «необхідним у демократичному суспільстві» [8]. «У національному трудовому законодавстві загалом не врегульовані межі допустимості втручання роботодавця у приватне життя працівників. Зважаючи на те, що оновлення трудового законодавства – це довгий період часу, доцільно було власнику або уповноваженому ним органу приймати корпоративні правила, предметом регулювання яких буде процедура моніторингу працівників, а також регламент користування соціальними мережами з метою забезпечення неухильного дотримання права працівників на приватне життя» [9, с. 18]. На нашу думку, основними шляхами удосконалення інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами та заходами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії із міжнародними та зарубіжними організаціями в чій функціональній обов'язки входить захист

прав працівників; 5) інформатизація взаємодії із громадянським суспільством (у т.ч. – представниками професіональних спілок) з метою захисту трудових прав працівників.

Вчені також вказують, що «світовий технологічний прогрес суттєво впливає на права та обов'язки суб'єктів трудового права. Пріоритетується право на конфіденційність та недоторканість приватного життя працівників, виникає нагальна потреба в нормативному врегулюванні положень щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також необхідність у встановленні меж допустимого контролю з боку роботодавця за діяльністю працівників. Обов'язок забезпечення невторгання до приватного життя необхідно здійснювати за допомогою єдиного загальнонаціонального нормативного регулятора. Органи державної влади уповноважені на забезпечення невторгання до приватного життя суб'єктів трудового права. Закріплення прав та обов'язків працівників і роботодавців щодо забезпечення інформаційної безпеки може відбуватись такими шляхами. 1) Закріплення механізмів захисту учасників трудових правовідносин від інформаційних загроз на рівні єдиного загальнообов'язкового нормативно-правового акту; 3) Врегулювання положення щодо створення безпечних умов праці в аспекті інформаційної безпеки суб'єктів трудового права у новому Кодексі законів про працю України; 4) Забезпечення захисту та контролю за законністю процесу працевлаштування з метою протидії проявам суб'єктивізму уповноважених на прийняття нових працівників осіб, заснованого на аналізі аккаунтів у соціальних мережах, покласти такий обов'язок на власника підприємства або уповноважений ним орган; 5) Врегулювання статусу цифрових трудових платформ з метою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, гарантій оплати виконаної роботи, недопущення поширенню тіньової зайнятості працівників; 6) Організація встановлення потужного програмного забезпечення на підприємствах з метою недопущення втрати корпоративної інформації, результатів праці та персональних даних працівників; 7) Запровадження корпоративних правил на підприємствах, предметом регулювання яких буде процедура моніторингу працівників, а також регламенту користування соціальними мережами з метою забезпечення дотримання трудової дисципліни на підприємствах з вимогою обов'язкового ознайомлення кожного працівника з порядком впровадження та застосування засобів моніторингу діяльності» [9, с. 18]. Підхід вчених

нам здається виваженим та максимально спрямованим на вирішення проблеми захисту інформаційного простору працівників в Україні.

«Зміни в системі соціально-трудоових відносин знаходяться під впливом багатьох процесів, серед яких слід визначити найбільш суттєві: – технологічне оновлення виробництва, становлення нових технологічних укладів; – зростання соціальної спрямованості сучасного економічного розвитку; – демографічні та структури трансформації, ціннісні орієнтири населення; – глобальні та цивілізаційні зрушення, ставлення нового сітьового характеру економіки; – зростання невизначеності, ризиків та сучасних викликів, що потребують пошуку адекватних відповідей. На нашу думку найважливішим фактором зміни сучасних соціально-трудоових відносин є динамічні технологічні процеси. Поглиблення цифрових та інформаційних технологій веде до нового формату змісту трудової діяльності. Цифрові та когнітивні технології на відміну від інших, демонструють здатність проникати в деякі технологічні процеси. Цифровізація стає інтегрованою технологічною платформою, здатною об'єднати різноманітні технології в гібридні технологічні процеси. Фактично інформаційні та когнітивні технології слугують каналами вбудовування знання в технологічні процеси шляхом обробки великих масивів даних або за допомогою технологічної імітації людського інтелекту. Розвиток цифрової економіки стрімко змінює світ праці. Дослідники Швейцарської бізнес-школи IMD застосовують термін «цифровий вихор, щоб показати, як на перший погляд невеликі, іноді непомітні зміни, набираючи «вихрову» швидкість перетворюються на величезні світові трансформації (відкриваються нові можливості, народжуються знання та інформація, з'являються нові бізнес-моделі). Для України є актуальним вибір пріоритетів розвитку, які допоможуть упіймати «цифрову хвилю» та вийти на шлях стійкого економічного зростання. У цьому напрямку кардинально змінюється діяльність держави. Вона поступово перетворюється з суб'єкта СТВ, та його головного арбітра, у організатора (плеймейкера). Саме держава вибудовує новий формат СТВ, адекватно реагує на трансформаційні шоки в системі трудових відносин та створює відповідну систему соціального захисту» [9, с. 18]. Отже, на сьогоднішній день трудові відносини знаходяться на етапі розвитку в межах інформатизації. Комп'ютерні технології, розвиток програмного та технічного забезпечення примушує законодавця підлаштовуватись під сучасні реалії.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що основними шляхами інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-

методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами та заходами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії із міжнародними та зарубіжними організаціями в чій функціональній обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація взаємодії із громадянським суспільством (у т.ч. – представниками професійних спілок) з метою захисту трудових прав працівників.

Список літератури:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (4 November 1950). Ratified by Law № 475/97-VR of 17 July 1997. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Ісаков М.Г., Паркулаб В.Г. Особливості трудових відносин у сучасних умовах інформаційних технологій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 5. С. 96-102.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. Новікова О.Ф., Азьмук Н.А. Інформаційна безпека в соціально-трудовій сфері: виклики цифровізації економіки. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/628/602>.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 (ратифіковано Законом № 137-V від 14.09.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
7. Войнаровська О.І., Подоляк О.Г. Моніторинг працівників. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123063>.
8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Copland проти Сполученого Королівства» від 03.07.2007 заява № 62617/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001117767&filename=001-117767.pdf&TID=ihgdqbxnfi>
9. Шабанова С.О., Лазебна А.В. Інформаційна безпека суб'єктів трудового права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». Випуск 32, 2021. С. 15-20

Zhdan M.D. INFORMATIONAL SUPPORT OF LABOR RELATIONS MANAGEMENT WITHIN THE LIMITS OF CRIMINOLOGY SCIENCE

The article examines the features of informatization of the labor relations management process in the context of criminological science. It is indicated that within the framework of the protection of labor rights, the protection of personal data, as well as the entire block of information that affects the implementation of labor relations in the country, always comes to the fore. Unfortunately, in Ukraine today, digitization in the field of protection of labor rights of citizens remains at the stage of its formation. Moreover, we are not talking about criminological defense at all. That is why, the actual direction of the development of criminological policy in the field of protection of labor relations is the digitalization of mutual relations and regulatory and legal regulation of the interaction of employees with employers. It is noted that special attention should be paid to the scientific-technical and scientific-methodical protection of the labor rights of employees. To date, in Ukraine there are a number of scientific works on labor protection within the framework of labor law. At the same time, criminological protection remains outside the attention of scientists. It is concluded that the main ways of improving the information support for the formation and implementation of criminological policy in the field of labor relations protection in Ukraine are: 1) creation of modern information platforms to ensure the interaction of employees with employers; 2) creation of computer technologies for protection of personal data of employees; 3) improvement of scientific-technical and scientific-methodological support for the protection of labor rights of employees by means and measures of criminal law and criminology; 4) creation of digital platforms for interaction with international and foreign organizations whose functional duties include protection of workers' rights; 5) informatization of interaction with civil society (including representatives of professional unions) in order to protect the labor rights of employees.

Key words: labor relations, informatization, criminal offense, criminological policy, international organizations, technologies.

Шевченко Н.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВИМІРЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯМ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

У статті розглянуто що ж становить забруднення атмосферного повітря, зазначено, що ця проблема стосується кожного, адже в світі немає жодної країни, яка би повністю вирішила вказану проблему. Наголошено на тому, що кримінальна відповідальність за вчинення екологічних злочинів, зокрема забруднення атмосферного повітря, встановлена кримінальним законодавством багатьох країн, в тому числі й України (ст. 241 Кримінального кодексу України «Забруднення атмосферного повітря»). Піддано криминологічному аналізу результати емпіричного дослідження кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря. З огляду на офіційну статистичну інформацію Офісу Генерального прокурора, а саме Єдиний звіт про кримінальні правопорушення в період 2013-2021 роки (Форма №1: затверджена наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. за погодженням з Деркомстатом України) зроблено висновок про наявність тенденції до зростання рівня кримінальних правопорушень цього виду та надзвичайно низький рівень судимості. Проведено 2 види опитування, шляхом використання анкет. По-перше, проведено анкетування населення України, в якому прийняли участь 152 особи – мешканці різних регіонів. По-друге, проведено спеціалізоване анонімне опитування практичних працівників правоохоронних органів, в якому взяли участь 2136 практичних працівників з усіх регіонів України – 1486 слідчих Національної поліції та 650 прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримують державне обвинувачення в суді. В результаті зроблено висновок про недостатню ефективність діяльності уповноважених правоохоронних та судових органів у цій царині. Наголошено на високому рівні латентності, зокрема штучної, кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря. Підкреслено, що такі діяння є серйозною проблемою в сучасному світі, яка є «незримим вбивцею» багатьох осіб. На основі дослідженого матеріалу робиться висновок про необхідність рішучої боротьби з таким явищем, як забруднення атмосферного повітря та необхідності подальшого вивчення та розробки зазначеного питання.

Ключові слова: криминологія, кримінальне право, криминологічний аналіз, емпіричне дослідження, кримінальне правопорушення, злочинність, екологічна злочинність, латентна злочинність, забруднення довкілля, забруднення атмосферного повітря.

Постановка проблеми. Забруднення навколишнього природного середовища – довкілля та атмосферного повітря, як одного з найважливіших його елементів, є важливою екологічною проблемою сучасного суспільства, що суттєво впливає на життя та здоров'я людей. Процеси забруднення в першу чергу викликані споживачим та безвідповідальним ставленням до ресурсів Землі з боку населення планети. Найбільш шкідливі діяння проти навколишнього природного середовища визнані кримінально караними більшістю кримінальних кодексів цивілізованих країн світу. Не є виключенням й нині чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України), який містить окремий розділ Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Такі діяння у криминологічній науці отримали узагаль-

нену назву «екологічні злочини». Вони є одними з найнебезпечніших кримінальних правопорушень, адже здебільшого стосуються не окремої людини, а невизначеного кола осіб. Екологічні злочини можуть створювати реальну загрозу для біологічних основ існування людства та зачіпати основи національної безпеки [1, 242-243]. Шкода, що заподіюється окремим складовим елементам довкілля в перспективі може проявлятися у небезпечних для людини та інших живих організмів змінах оточуючого середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В правовій літературі дослідженню проблематики, пов'язаної із кримінальними правопорушеннями проти довкілля, в тому числі й забрудненню атмосферного повітря, присвячені наукові доробки низки вчених, зокрема таких, як А. П. Гетьман,

О. М. Джужа, О. Л. Дубовик, Е. М. Жевлаков, А. П. Закалюк, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, О. П. Литвин, С. Ю. Лукашевич, В. К. Матвійчук, В. О. Навроцький, П. Ф. Повеліцина, Г. С. Поліщук, В. М. Присяжний, Ю. А. Турлова, І. О. Харь, В. І. Шакур, А. М. Шульга, Ю. С. Шемшученко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зазвичай забруднення повітря спричиняється газами та частинками, що викидаються в атмосферу внаслідок різноманітної діяльності людини (наприклад, неефективне спалювання палива, відкрите спалювання відходів тощо). Існують також й природні джерела забруднення повітря, багато з яких зазнають антропогенного впливу (наприклад лісові пожежі, ґрунтовий пил та ін.). Забруднювачі можуть потрапляти в повітря безпосередньо з джерела (первинні забруднювачі) або утворюватися в результаті хімічних реакцій в атмосфері (вторинні забруднювачі). У випадку коли концентрація таких речовин у повітрі досягає критичного рівня, вони завдають різного роду шкоди людям, тваринам, рослинам та екосистемам, погіршують видимість і викликають корозію матеріалів, будівель та об'єктів культурної спадщини. Основними забруднюючими речовинами, що впливають на здоров'я людини, є тверді частинки, приземний озон (O₃) та діоксид азоту (NO₂), діоксид сірки (SO₂), аміак (NH₃), леткі органічні сполуки (ЛОС) та оксид вуглецю (CO). Дрібні частинки, які завдають шкоди здоров'ю людини, відомі як РМ 2.5 (частинки діаметром менше 2,5 мікрометрів), які можуть проникати глибоко в легені та потрапляти в кров, впливаючи на різні органи та функції організму. Ці частинки можуть викидатися безпосередньо (наприклад, сажа, органічний вуглець, мінеральні частинки, гальмівний пил і знос шин) або утворюватися в атмосфері з декількох різних забруднюючих речовин, що викидаються [2].

Нажаль, проблема, пов'язана з забрудненням атмосферного повітря так чи інакше виникає в усіх країнах світу. За даними порталу IQAir найгірша якість повітря фіксується в таких країнах, як Бангладеш, Чад, Пакистан, Таджикистан, Індія. Натомість найчистіше повітря в Новій Каледонії, Пуерто-Ріко, Кабо-Верде, Фінляндії, Австралії, Естонії [3]. Наразі усі цивілізовані країни намагаються зменшити кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферу, однак цілком зазначена проблема не вирішена в жодній державі. Відповідно до офіційних статистичних даних рівень викидів у повітря в більшості країн хоча й зменшується, проте залишається достатньо високим.

Кримінальна відповідальність за вчинення екологічних злочинів, зокрема забруднення атмосферного повітря, встановлена кримінальними кодексами багатьох країн, наприклад Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Республіки Австрії, Королівства Іспанії, Китайської Народної Республіки, України тощо. Так, відповідно до ст. 241 КК України забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля або якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки є кримінальним правопорушенням.

Середньорічний показник обліку (реєстрації) кримінальних правопорушень проти довкілля на території України за 2013-2021 роки становить близько 0,83% від загальної кількості кримінальних правопорушень, облікованих у відповідний період. Щорічні показники дещо відрізнялися та становили: 2013 р. – 0,52%, 2014 р. – 0,5%, 2015 р. – 0,56%, 2016 р. – 0,67%, 2017 р. – 0,72%, 2018 р. – 0,72%, 2019 р. – 0,85%, 2020 р. – 1,26%, 2021 р. – 1,68% [4]. Таким чином, фіксується систематичне та невпинне зростання кількості таких кримінальних правопорушень (з 0,52% у 2013 р. до 1,68% у 2021 р.). При цьому, варто наголосити, що такі відносно невеликі кількісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля на загальному тлі злочинності не означають непоширеність таких діянь, а навпаки наголошують на високому рівні їх латентності.

Як відомо, одним з основних показників злочинності є її рівень. Цей кількісний показник виражає загальну кількість злочинів і осіб, які їх вчинили за певний проміжок часу (місяць, квартал, рік) на конкретній території (в державі, області, районі) [5, с. 69]. Згадані дані (кількість кримінальних правопорушень та кількість осіб, які їх вчинили) визначають кількісний розмір (міру) злочинності. Абсолютні числа дають уявлення про її реальне поширення в умовах певного місця та часу. Важливо відзначити, що для адекватного уявлення про рівень злочинності потрібні обидва вказані кількісні показники. Врахування лише одного з них може дати викривлене уявлення про рівень злочинності. Це пов'язано з тим, що одне кримінальне правопорушення можуть вчинити декілька осіб та навпаки одна особа може вчинити декілька окремо зареєстрованих кримінальних правопорушень [6, с. 156-167].

Так, в ході цього дослідження було приділено особливу увагу саме забрудненню атмосферного повітря (ст. 241 КК України), рівень забруднення якого відображено у таблиці 1.

Зокрема, встановлено, що середньорічний показник кримінальних правопорушень цього виду дорівнює 73 посягання. Щорічні показники у 2013-2021 р. коливаються від 31 до 131 діяння, передбаченого ст. 241 КК України [4]. Варто звернути увагу на нерівномірність показників протягом вказаного періоду при загальній тенденції до зростання кількості зазначених діянь.

Привертає увагу й надзвичайно мала кількість осіб, яким було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК України. Так, найвищий показник протягом періоду, що досліджується зафіксовано у 2013 р., коли повідомлено про підозру було 5 особам, що складає 14,7% від зареєстрованих випадків забруднення атмосферного повітря. У 2016 р. про підозру у вчиненні зазначеного виду кримінального правопорушення, було повідомлено 2 особам (2,1%), у 2014 р. та 2020 р. – по 1 особі (3,2% та 1,4% відповідно). У 2015 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р., 2021 р. жодній особі не було повідомлено про підозру. Це вказує на низьку ефективність діяльності уповноважених правоохоронних органів.

В той же час, варто враховувати, що кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, яким було повідомлено про підозру не дає можливості повноцінно та об'єктивно оцінити ситуацію. Для коректного аналізу рівня злочинності крім того слід брати до уваги й рівень судимості під яким розуміють кількість засуджених осіб за обвинувальними вироками, що набули законної сили [5, с. 70]. Рівень судимості за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 241 КК України відображено у таблиці 2.

Проаналізувавши наведені дані про рівень судимості за вчинення забруднення атмосферного повітря можна зробити висновок про вкрай низький рівень притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Нажаль, Єдиний державний реєстр судових рішень (далі – ЄДРСР) містить лише 168 судових рішень різних видів (вироків, ухвал, постанов), пов'язаних із ст. 241 КК України за період 2013-2021 р. При цьому вироків, які й підлягають дослідженню для визначення рівня судимості було винесено лише 4 (крім того, одна ухвала місцевого суду у ЄДРСР помилково облікована як вирок). Тобто, на 659 зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря винесено лише 4 вироків, що складає 0,6% [7].

Така мала кількість засуджених осіб за ст. 241 КК України свідчить не про низький рівень цього виду кримінальних правопорушень, а про неефективну діяльність (або взагалі бездіяльність) уповноважених правоохоронних та судових органів, відсутність або недостатність спеціальних знань, відповідної літератури та методик, керуючись якими співробітник правоохоронного органу міг би якісно проводити розслідування кримінальних проваджень щодо забруднення довкілля, ставлення до кримінальних правопорушень проти довкілля як до незначних, що не потребують уваги з боку правоохоронних органів тощо.

У зв'язку з цим окремої уваги заслуговує латентність кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря. Так, у кримінології під латентною злочинністю розуміють сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, кримінальних правопорушень, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-пра-

Таблиця 1

Рівень забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України)

Показники	Роки								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень	34	31	51	96	70	90	86	70	131
Кількість осіб, яким повідомлено про підозру	5	1	-	2	-	-	-	1	-

Таблиця 2

Рівень судимості за забруднення атмосферного повітря

Показники	РОКИ								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість засуджених осіб	1	1	-	1	1	-	-	-	-

вовій статистичній звітності [8, с. 12]. При цьому, латентні кримінальні правопорушення за механізмом утворення можна класифікувати на: 1) незааявлені – ті, які були вчинені, але потерпілі, свідки, посадові особи, інші громадяни, щодо яких вони вчинені, очевидцями яких вони були або про які вони обізнані, не повідомили про це правоохоронні органи; 2) невраховані – ті, про які правоохоронні органи були обізнані (мали приводи та підстави для реєстрації кримінального правопорушення та початку досудового розслідування), але не зареєстрували та не розслідували з певних причин; 3) нестановлені – ті, що були заявлені, зареєстровані, їх розслідували, але з певних причин не було встановлено події чи складу злочину [9, с. 382-383]. Таким чином, у першому випадку варто говорити про природну латентність, а в другому та третьому – штучну.

У зв'язку з цим наголосимо на актуальності дослідження рівня латентності кримінальних правопорушень проти довкілля, в тому числі забруднення атмосферного повітря. Так, латентна злочинність створює перепони для адекватної боротьби зі злочинними посяганнями на довкілля. Їх реальна латентність, за даними окремих спеціалістів, становить близько 98% [10, с. 17].

Для отримання достовірних відомостей щодо рівня латентності кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема забруднення атмосферного повітря, нами було проведено опитування шляхом використання анкет, яких було розроблено 2 види. Перший застосовано для проведення анкетування населення України. Посилання на електронну версію такої анкети було поширено в глобальній мережі Інтернет. Другий вид анкети було розроблено для спеціалізованого опитування практичних працівників правоохоронних органів. Для забезпечення масовості опитування посилання на електронну версію такої анкети спрямовано офіційними листами до 26 Головних управлінь Національної поліції (далі – ГУНП), а саме ГУНП 24 областей, м. Києва та Автономної Республіки Крим та 26 прокуратур – 24 обласні прокуратури, прокуратура м. Києва та прокуратура АР Крим.

Так, дуже високий рівень латентності підтверджується результатами анонімного опитування населення, в якому взяла участь 152 особи – мешканці різних регіонів. Встановлено, що близько 85% респондентів відомі випадки вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема 52% були безпосередньо свідками вчинення відповідних кримінальних правопорушень, в тому числі таких, як забруднення атмосферного повітря

(майже 45%). При цьому, 84% опитаних не повідомляли про відомі їм випадки правоохоронні органи. Основними причинами неповідомлення були такі: 1) особа не вважає, що правоохоронні органи будуть ефективними (57%); 2) свідок не бажав брати участь в офіційному розслідуванні (13%); 3) свідок вважав, що повідомлять інші особи (11%) тощо. Таким чином, високі показники латентності в тому числі пов'язані з небажанням більшості свідків повідомляти правоохоронні органи про відомі їм кримінальні правопорушення.

За результатами опитування населення встановлено, що 96% респондентів негативно ставляться до кримінальних правопорушень проти довкілля. При цьому, майже 59% респондентів вважають, що кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень цього виду протягом останніх 5 років збільшилася. Окрім цього, 60% опитаних вказують на те, що санкції за вчинення відповідних діянь мають бути посилені.

Водночас, думки респондентів щодо визначення рівня латентності кримінальних правопорушень проти довкілля суттєво різняться. Так, 5% опитаних вважають, що кримінальним правопорушенням проти довкілля властивий низький рівень латентності (до 30%); 26% – середній рівень (30-50%); 41% – високий (50-70%); 28% – дуже високий (понад 70%) рівень латентності. Такий різкий розподіл може свідчити про необізнаність пересічних громадян з питань кримінальних правопорушень проти довкілля.

Як вже зазначалося, латентність може виникати внаслідок того, що правоохоронним органам не відомо про фактично вчинені кримінальні правопорушення або ж кримінальні правопорушення можуть не реєструватися з вини правоохоронних органів. Зокрема, на думку 68% респондентів забруднення атмосферного повітря не реєструється саме з вини правоохоронних органів. Крім того, важливим фактором є низький рівень довіри населення до ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Так, жоден респондент не визначив таку діяльність як ефективну, натомість 60% опитаних вважають, що вона є недостатньо ефективною, а решта 40% – зовсім неефективною. Тобто, в умовах коли населенню відомо про вчинення таких кримінальних правопорушень, при очевидних негативних наслідках від них та у зв'язку з відсутністю ефективної діяльності з боку працівників правоохоронних органів, у громадян підвищується рівень недовіри до представників державної влади.

Також, у рамках дослідження було проведено анонімне спеціалізоване анкетування, в якому взяли участь 2136 практичних працівників з усіх регіонів України – 1486 слідчих Національної поліції та 650 прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримують державне обвинувачення в суді. Більшість спеціалістів (59%) наголошують на тому, що екологічна ситуація протягом останнього часу погіршилася. Крім того, 54% респондентів вказують на підвищення рівня кримінальних правопорушень проти довкілля протягом останніх 5 років та необхідності підсилити санкції за вчинення кримінальних правопорушень даного виду (63%).

Так, 45% опитаних зазначили, що їм доводилося брати участь у досудовому розслідуванні (в якості слідчого чи процесуального керівника досудового розслідування) чи судовому розгляді (підтримувати державне обвинувачення) щодо кримінальних правопорушень проти довкілля. Однак, лише близько 12% (265 осіб) від загальної кількості респондентів брали участь у досудовому розслідуванні чи судовому розгляді саме забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України).

Так само як й при опитуванні населення, думки спеціалістів щодо визначення рівня латентності кримінальних правопорушень проти довкілля розділилися. Так, 12% опитаних вважають, що кримінальним правопорушенням проти довкілля властивий низький рівень латентності (до 30%); 44% – середній рівень (30-50%); 31% – високий (50-70%); 13% – дуже високий (понад 70%) рівень. Таке штучне заниження показників може свідчити про підсвідоме бажання співробітників правоохоронних органів приховати реальний рівень латентності. Крім того, спеціалісти наголошують на тому, що таким злочинам здебільшого притаманна природна латентність, тобто правоохоронним органам не відомо про факти вчинення відповідних кримінальних правопорушень. Лише окремі респонденти зазначили, що такі кримінальні правопорушення не реєструються з вини правоохоронних органів (штучна латентність). Зокрема, 85% спеціалістів зазначили, що забрудненню атмосферного повітря (ст. 241 КК України) переважно притаманна природна латентність та 15% (313 опитаних) – штучна латентність.

На переконання спеціалістів латентність забруднення атмосферного повітря здебільшого зумовлено такими факторами: 1) складністю виявлення факту забруднення атмосферного повітря (відсутність інформації від органів екологічного контролю, адміністрацій підприємств,

посадових осіб тощо) – 75%; 2) складнощами при проведенні експертиз щодо встановлення оцінки наслідків забруднення атмосферного повітря на предмет доказування причинного зв'язку між ними та злочинними діяннями (наприклад, між захворюваністю населення та фактом неправомірного забруднення атмосферного повітря) – 59%; 3) складнощами зі збереженням обстановки місця кримінального правопорушення внаслідок швидкоплинності забруднення атмосферного повітря (в умовах постійної зміни погоди, сильного вітру, виробничої діяльності підприємств) – 54%; 4) недостатньою матеріальною базою й технічною забезпеченістю співробітників правоохоронних органів, що ускладнює роботу – 43%; 5) відсутністю або недостатністю спеціальних знань, відповідної літератури та методик, керуючись якими співробітник правоохоронного органу міг би розслідувати кримінальні провадження щодо забруднення довкілля – 42%; 6) низьким рівнем або взагалі відсутністю взаємодії правоохоронних і природоохоронних органів – 41%; 7) перевантаженням співробітників правоохоронних органів – 40%; 8) поширеністю корупції – 20%; 9) небажанням реєструвати кримінальні правопорушення, що важко розкриваються та (на думку співробітників) не мають судової перспективи – 16 %.

Крім того, більшість спеціалістів (60%) погоджуються з громадськістю щодо того, що діяльність правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля є недостатньо ефективною, а 18% вважають таку діяльність зовсім неефективною. У зв'язку із цим, спеціалістами зазначено, що правоохоронним органам перешкоджає успішно протидіяти кримінальним правопорушенням проти довкілля низка факторів, серед яких: 1) слабка матеріально-технічна та фінансова забезпеченість, надмірне навантаження на співробітників правоохоронних органів – 76%; 2) неуккомплектованість кадрами, низький професійний рівень співробітників з питань екологічного законодавства – 63%; 3) недосконалість чинного законодавства – 60%; 4) безвідповідальне ставлення населення до екологічних кримінальних правопорушень, недооцінка їхньої суспільної небезпеки – 57%; 5) ставлення до кримінальних правопорушень проти довкілля як до незначних, що не потребують уваги з боку правоохоронних органів – 31%; 6) низький рівень довіри населення до правоохоронних органів – 23%; 7) незнання населенням своїх прав – 21%; 8) корупція в правоохоронних органах – 17%.

Висновки. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що кримінальні право-

порушення проти довкілля становлять відносно невелику частку від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень (0,52%-1,68%). Було виявлено тенденцію до зростання рівня екологічної злочинності, зокрема кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря. Таким діянням притаманний надзвичайно низький рівень судимості (протягом 2013-2021 р. за вчення забруднення атмосферного повітря засуджено лише 4 особи). Однак, усе це вказує не на низький рівень цього виду кримінальних правопорушень, а на дуже високий рівень латентності та неефективну діяльність правоохоронних і судових органів в цій царині.

В умовах постійного зростання рівня кримінальних правопорушень проти довкілля, в тому числі забруднення атмосферного повітря, вкрай необхідно проводити дослідження таких кримінальних правопорушень та оцінювати їх вплив на людство. Наразі, забруднене атмосферне повітря є «незримим вбивцею» багатьох осіб. В той же час, повністю позбутися забруднення неможливо, а отже жертви від такої діяльності неминучі. Подальше вивчення цього виду кримінальних правопорушень, розробка нових та удосконалення вже існуючих заходів їх запобігання та протидії сприятиме певному зниженню рівня забруднення довкілля, а отже зменшенню кількості постраждалих осіб.

Список літератури:

1. Лукашевич С. Ю., Шевченко Н. С. Кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень проти довкілля. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1. С. 242-255.
2. Frequently Asked Questions On Air Pollution. URL: <https://www.cleanairblueskies.org/did-you-know/frequently-asked-questions-air-pollution> (дата звернення 14.09.2022).
3. Air quality in the world. URL: <https://www.iqair.com/world-air-quality> (дата звернення 16.09.2022).
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роки. Форма №1: затв. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. за погодженням з Деркомстатом України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 17.09.2022).
5. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків: Право. 2020. 384 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 20.10.2021).
8. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії і практики попередження. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.
9. Лунеев, В. В. Курс мировой и российской криминологии: учебник. В 2 т. Т. I. Общая часть. Москва: Издательство Юрайт, 2011. 1003 с.
10. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Харків: НікаНова, 2012. 192 с.

Shevchenko N.S. CRIMINOLOGICAL INDICATORS OF MEASURING CRIMINAL OFFENSES RELATED TO AIR POLLUTION

The article considers what constitutes air pollution, it is noted that this problem concerns everyone, because there is no country in the world that would completely solve this problem. It is emphasized that criminal liability for committing environmental crimes, in particular air pollution, is established by the criminal legislation of many countries, including Ukraine (Article 241 of the Criminal Code of Ukraine "Air Pollution"). The results of an empirical study of criminal offenses related to air pollution are subjected to criminological analysis. Taking into account the official statistical information of the Office of the Prosecutor General, namely the Unified Report on Criminal Offenses in the period 2013-2021 (Form No. 1: approved by the order of the Prosecutor General of 30.06.2020 in agreement with the State Statistics Committee of Ukraine), it was concluded that there is a tendency to increase the level of criminal offenses of this type and an extremely low level of conviction. 2 types of surveys were conducted using questionnaires. First, a survey of the population of Ukraine was conducted, which was attended by 152 people - residents of different regions. Secondly, a specialized anonymous survey of law enforcement practitioners was conducted, which was attended by 2136 practitioners from all regions of Ukraine - 1486 investigators of the National Police and 650 prosecutors who carry out procedural guidance of pre-trial investigation and support public prosecution in court. As a result, it was concluded that the activities of the authorized law enforcement and judicial bodies in this area are not effective enough. The high level of latency, in particular artificial, of criminal offenses related to

air pollution was emphasized. It is emphasized that such acts are a serious problem in the modern world, which is an "invisible killer" of many people. On the basis of the studied material it is concluded that there is a need for a decisive fight against such a phenomenon as air pollution and the need for further study and development of this issue.

Key words: *criminology, criminal law, criminological analysis, empirical research, criminal offense, crime, environmental crime, latent crime, environmental pollution, air pollution.*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/10>

Кулинич М.-М.А.

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИКОНАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДЕТЕКТИВІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

Статтю присвячено дослідженню окремих проблемних питань практичної реалізації права детективів формувати процесуальні рішення виключно в електронному вигляді. Досліджено законодавчі зміни, якими запроваджено інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування (далі – ІТСДР), а також їх передумови. Висвітлено шлях впровадження системи iKeyc та розкрито її ключові функціональні можливості.

Звернено увагу, що чинна редакція статті 106-1 КПК України містить неточності, а саме: 1) законодавцем вжито термін «документи», тоді як процесуальна діяльність детектива включає складення процесуальних документів, а не документів, як видів речових доказів; 2) прирівняння статусу паперових та електронних документів з інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, що не відповідає Закону України № 851-IV; 3) законодавець використав слово «погоджені», в той час як не всі процесуальні документи підлягають погодженню.

Досліджуючи внесені зміни до статті 110 КПК, автором обґрунтовано два способи формування постанов в електронній формі з використанням КЕП: не в ІТСДР та за допомогою використання цієї системи. Наголошено на тому, що вузьке трактування законодавцем процесуального рішення виключно як постанови звужує право детектива приймати інші процесуальні рішення (не у формі постанови) в електронній формі шляхом накладення КЕП чи формувати такі безпосередньо в ІТСДР. Окреслено проблематику правового регулювання використання КЕП стороною обвинувачення у тому випадку, якщо процесуальний документ сформовано не в ІТСДР.

Висвітлено питання законності складення в ІТСДР процесуальних документів, із врученням яких у кримінальному провадженні пов'язане виникнення певного процесуального статусу. Запропоновано виокремити ті процесуальні документи, які можуть складатися та підписуватись лише в електронній формі за допомогою КЕП, (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, повістки тощо) та ті, що підлягають складенню та підписанню лише в паперовій формі (протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пам'ятка про процесуальні права та ін). Обґрунтовано наділення детектива правом складати лише в електронній формі повідомлення про підозру та обвинувальний акт, а також запропоновано шлях вручення примірників цих процесуальних документів. На підставі результатів дослідження автором запропоновано низку рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: eCase Management System (iKeyc), інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування (ІТСДР), електронне кримінальне провадження, кваліфікований електронний підпис (КЕП), процесуальні рішення детектива виключно в електронній формі.

Постановка проблеми. Цифровізація кримінального провадження є неминучим процесом та необхідною складовою ефективного впровадження електронного кримінального провадження (далі – ЕКП). Імплементация Україною

актів Європейського Союзу в сфері електронних комунікацій зумовила прийняття низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі й тих, що спрямовані на інформатизацію процесуальної діяльності прокурорів,

слідчих та детективів. 15.12.2021 введено в дію Закон № 1498-IX, яким доповнено Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) статтею 106-1, якою запроваджено нову інформаційну систему в кримінальному провадженні – інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування. Однак, недосконалість законодавчої діяльності породила існування не узгоджених між собою норм щодо права детективів приймати процесуальні рішення в електронній формі та способу їх виготовлення. Окрім того, не визначеним залишилось питання допустимості складення лише в електронній формі таких процесуальних рішень, як протокол затримання особи, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та обвинувальний акт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували питання перспектив впровадження електронного кримінального провадження слід виокремити Т.О. Павлову, Д.А. Патрелюк, А.Б. Антонюк, О.Д. Жученко, І.Г. Каланчу, А.В. Столітнього та А.В. Скрипника. Питання порядку введення e-Case Management System у кримінальний процес частково досліджували А. Білецький, М. Цапо. Однак, праці вказаних науковців здебільшого присвячені вивченню ЕКП загалом, його переваг та недоліків. Разом з тим, питання формування процесуальних рішень детективами лише в електронній формі крізь призму внесених змін до КПК залишилось не вивченим.

Цілями статті є дослідження порядку прийняття процесуальних рішень детективами виключно в електронній формі крізь призму запроваджених змін до КПК, виокремлення проблемних аспектів практичної реалізації права детектива підписання документів за допомогою кваліфікованого електронного підпису, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення Кримінального процесуального закону.

Виклад матеріалу. Починаючи з 2019 року, законотворча діяльність та правозастосовна практика впевнено рухаються до впровадження системи електронного кримінального провадження. Вагомим кроком на шляху до цифровізації кримінального процесу став запуск 30.04.2020 пілотного проекту системи ЕКП eCase Management System (далі – iКейс). Ключовою метою iКейс є автоматизація досудового розслідування та оптимізація взаємодії між детективами Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) та слідчими суддями

Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) [1]. Система покликана забезпечити підвищення ефективності досудового розслідування шляхом покращення комунікації між детективами, прокурорами та слідчими суддями, а також можливість створення процесуальних документів, їх дистанційного погодження та подання до суду завдяки інтеграції між інформаційно-телекомунікаційними системами, які використовують вказані суб'єкти. Втім, легалізація використання такої системи на законодавчому рівні відбулась лише в червні 2021 року шляхом прийняття Закону України № 1498-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» (далі – Закон № 1498-IX) [2].

15.12.2021 Закон № 1498-IX введено в дію. Означеним законом доповнено КПК нормами, що регламентують використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (далі – ІТСДР). ІТСДР стала третьою інформаційною системою, що прямо передбачена у КПК поряд з Єдиним реєстром досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (далі – ЄСІТС).

Як слідує з Пояснювальної записки до проекту Закон № 1498-IX, упровадження в діяльність прокурорів, детективів та слідчих суддів ІТСДР покликане підвищити ефективність кримінального провадження завдяки прискоренню та покращенню взаємодії між учасниками кримінального провадження. Понад це, належне функціонування ІТСДР в довгостроковій перспективі дозволить повністю відмовитись від паперового провадження не лише під час досудового розслідування, але й в ході судового провадження [3].

Законом № 1498-IX доповнено КПК статтею 106-1, якою закріплено правові основи використання ІТСДР. По суті, це єдина стаття Кримінального процесуального закону, що регламентує використання цієї системи. При цьому, КПК визначає ІТСДР як систему, що забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Порядок функціонування ІТСДР та особливості її використання учасниками кримінального провадження визначаються відповідним положенням, що спільно затверджується трьома суб'єктами: Офісом Генерального прокурора, органом, до складу якого входить орган досудового розслідування, а також Вищою радою правосуддя як органом, що

затверджує Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [4].

Таким чином, прийняттям Закону № 1498-IX законодавець створив необхідну правову передумову для використання іКейс під час досудового розслідування. Спільним Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду № 175/390/57/72 від 15.12.2021 затверджено Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс», а вже наступного дня в іКейс було зареєстровано перше кримінальне провадження. За допомогою іКейс досудове розслідування за участі САП, НАБУ та ВАКС буде поступово переведене в електронний формат [8].

Детективи НАБУ, як користувачі іКейс, наділені правом створення, збирання, зберігання, здійснення пошуку, оброблення і передачі матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні, досудове розслідування у якому вони здійснюють. Між тим, система надає детективам можливість здійснення аналітичної обробки інформації (відомостей), а також формування аналітичних звітів з доступних в системі наборів даних. Функціонал іКейс забезпечує обмін документами та інформацією, дає змогу спільно працювати над чернетками та документами. Для забезпечення ефективності організації роботи детективи можуть здійснювати планування, створювати нагадування, використовувати календар та обмінюватися коментарями. Детектив оформлює процесуальні рішення та документи безпосередньо у системі іКейс шляхом їх створення за допомогою наявних форм та шаблонів [9].

Втім, стаття 106-1 КПК, на наш погляд, містить певні неточності, що породжуватимуть проблеми в правозастосуванні та різні підходи до їх вирішення в судовій практиці. Зокрема, частина 4 статті 106-1 КПК визначає, що *документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів*. Аналіз цієї норми дозволяє окреслити такі проблемні питання, що з неї витікають:

Перше. Понятійний апарат КПК містить одночасно такі терміни як «процесуальні документи» (як-то судові рішення, повідомлення, скарги, заяви, клопотання тощо), а також «документи» як вид речових доказів. Процесуальна діяльність детектива нерозривно пов'язана зі складанням

процесуальних документів, у котрі обволікаються процесуальні рішення, тоді як документи, як вид речових доказів, детективи не створюють. За таких умов, доречніше замінити у коментованій ч.4 ст.106-1 КПК термін «документи» поняттям «процесуальні документи».

Друге. Законодавець прирівняв правовий статус паперових та електронних документів з ІТСДР, адже визнав оригіналами не лише документи, що підписані та погоджені в ІТСДР з використанням кваліфікованого електронного підпису (далі – КЕП), але і їх примірники в електронній та паперовій формах.

У розумінні ч.3 ст.99 КПК оригіналом електронного документа є його *відображення*, якому надається таке ж значення, як документу. Тобто до оригіналу прирівнюється відображення електронного документа. В свою чергу, за ч.4 ст.106-1 КПК України оригіналами визнаються не відображення документів, що підписані, погоджені в ІТСДР з використанням КЕП, а їх *примірники* в електронній та паперовій формах. Як зазначає А.В. Скрипник, якщо розуміти під відображенням форму представлення цифрової інформації, доступну для сприйняття людиною змісту, то впливає, що оригінал електронного документа є аналоговим; при тому, не є єдиним. Враховуючи цю неузгодженість, автор ставить під сумнів запровадження категорії «оригінал електронного документа» у такому вигляді [13, с. 114]. Як визначено ст.7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України № 851-IV «Про електронні довірчі послуги». Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу [9]. Досліджуючи питання оригіналу електронного документа, А.В. Гутник та А.Я. Хитра зазначають, що використання законодавчо закріпленого у Законі України № 851-IV визначення електронного документа неможливе у кримінальній процесуальній діяльності, адже електронному документу притаманна наявність певних реквізитів, проте вона не є обов'язковою для усіх них [9, с. 34]. З таким підходом погоджуємося в площині дослідження електронного документа як джерела доказів у кримінальному провадженні. Водночас, пункт

2 ч.2 ст.109 КПК дає підстави вважати, що процесуальні документи містять відповідні реквізити, котрі підлягають зазначенню в реєстрі матеріалів досудового розслідування.

Третє. Не всі процесуальні документи, що складаються детективом (у тому числі в ІТСДР) потребують погодження прокурора, тоді як складені прокурором документи взагалі не погоджуються. А відтак, з коментованої статті слово «погоджені» доцільно виключити, як таке, що не несе за собою змістовного навантаження. До того ж, обов'язок погоджувати окремі види процесуальних документів прямо передбачений іншими нормами КПК, що регламентують порядок складення, подання та вручення таких.

Системний аналіз норм КПК України у взаємозв'язку з Законом № 851-IV дозволяє дійти висновку про необхідність узгодження цих нормативно-правових актів, у зв'язку чим пропонуємо внести зміни до частини 4 статті 106-1 КПК, виклавши її в такій редакції:

«4. Оригіналами процесуальних документів, що підписані в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, визнаються їх примірники в електронній формі.

У разі створення ідентичного за документарною інформацією та реквізитами процесуального документа в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису та процесуального документа на папері, кожен з процесуальних документів є оригіналом і має однакову юридичну силу».

У свою чергу, 22.03.2022 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [5], метою якого є підвищення ефективності досудового розслідування та покращення реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення та які їх вчинили, у тому числі під час режиму воєнного стану [6].

Законом № 2137-IX доповнено частину 6 статті 110 КПК абзацом другим, за змістом якого *в разі необхідності постанова слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням КЕП службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням ІТСДР відповідно до статті 106-1 КПК* [4]. Фактично, ця законодавча

новела закріпила два способи прийняття детективами та прокурорами постанов в електронній формі, а саме: 1) виготовлення постанови в електронній формі з використанням КЕП не в ІТСДР; 2) створення постанови в електронній формі з використанням КЕП за допомогою ІТСДР.

Разом з тим, викладене у частині 6 статті 110 КПК України формулювання не можна вважати коректним, виходячи з такого. **По-перше**, законодавець з незрозумілих міркувань поставив право виготовлення постанов в електронній формі у залежність від певної необхідності. При цьому, вольове рішення детектива чи прокурора виготовити постанову саме в електронній формі не матиме окремого письмового вираження із зазначенням мотивів прийняття цього рішення. За таких умов, учасниками кримінального провадження, зокрема стороною захисту, може ставитись під сумнів правомірність складення у конкретному кримінальному провадженні тої чи іншої постанови лише в електронного вигляді з тих підстав, що така необхідність була відсутня. Вжиття законодавцем цього оцінного поняття не дозволяє уникнути довільності та суб'єктивізму тлумачення означеної норми права в правозастосовній практиці. Відтак, на детектива під час досудового розслідування та на прокурора в ході судового розгляду покладатиметься тягар доведення такої необхідності, що, виходячи з цифровізації більшості суспільних відносин, не можна вважати обґрунтованим та необхідним. На наш погляд, словосполучення «в разі необхідності» з коментованої статті слід виключити. **По-друге**, чинна редакція частини 6 статті 110 КПК України звужує повноваження сторони обвинувачення на прийняття *інших* процесуальних рішень, що викладені *не у формі постанови*, проте в електронній формі шляхом накладення КЕП або ж сформовані в ІТСДР. Насамперед, наукові дослідження в царині вивчення процесуальних рішень слідчих та детективів свідчать про неможливість трактування процесуального рішення детектива виключно як постанови. Як визначено в статті 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду (ч.1). Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне (ч.3) [4]. В свою чергу, здійснення досудового розслідування супроводжується рядом процесуальних рішень та дій слідчого, що виражені не лише у вигляді постанови. Скажімо,

застосування застави чи взяття під варту передбачає прийняття слідчим рішення, яке виражається у формі клопотання, що є своєрідною програмою дій [7; с. 44].

Ба більше, аналіз Кримінального процесуального кодексу України в діючій редакції свідчить, що ним не достатньо врегульовано питання використання стороною обвинувачення кваліфікованого електронного підпису у тому разі, якщо документ виготовляється не в ІТДСР. Натомість, КПК наділяє детектива правом використання КЕП в таких випадках: 1) для виготовлення документів, підписаних, погоджених в ІТДСР (ч. 4 ст. 106-1 КПК); 2) для виготовлення постанов як тих, що створюються в ІТДСР, так і тих, що виготовляються без її використання (абз. 2 ч. 6 ст. 110 КПК); 3) для засвідчення документів або їх копій, що додаються до клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 615-1 КПК); 4) для подання до суду матеріалів в паперовій формі та в електронній формі з використанням КЕП у разі, якщо відсутня інтеграція ЄСІТС з ІТДСР (п. 20-6 Розділу XI КПК).

Інші правові підстави підписання електронних процесуальних документів детективів кваліфікованим електронним підписом КПК не визначені.

Понад це, також є проблематичним питання легітимності складення в ІТДСР тих процесуальних документів, із врученням яких пов'язане виникнення процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному провадженні (протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, повідомлення про підозру, обвинувальний акт). Як визначено Положенням про іКейс у системі створюються *матеріали кримінального провадження, зокрема клопотання, постанови, протоколи, доручення тощо* [9]. При цьому, підпис детектива, прокурора, в чинному КПК визначений як обов'язковий реквізит у таких процесуальних документах як повідомлення (ч. 1 ст. 112 КПК), письмове повідомлення про підозру (п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК) та обвинувальний акт (ч. 3 ст. 291 КПК), документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ч. 3 ст. 558 КПК), клопотання про видачу особи в Україну (ст. 575 КПК), протокол затримання (ч. 5 ст. 208 КПК). Вважаємо, що необхідно виокремити ті процесуальні документи, які можуть складатися та підписуватись лише в електронній формі за допомогою КЕП, та ті, що підлягають складенню та підписанню лише в паперовій формі. Останні, на наше переконання, включа-

ють: протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пам'ятку про процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, а також усі інші процесуальні документи, що підлягають підписанню іншими, окрім сторони обвинувачення, учасникам кримінального провадження у випадках, передбачених КПК. Відповідно, до процесуальних документів, які можуть складатися та підписуватись лише в електронній формі з накладенням КЕП, відносимо: повістки, повідомлення, повідомлення про підозру, повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри, обвинувальний акт та реєстр до обвинувального акта. Доцільність наділення права детектива, прокурора складати такі процесуальні документи в електронній формі обґрунтовується насамперед забезпеченням оперативності кримінального провадження та своєчасності здійснення процесуальних дій з одного боку, та запобіганням фальсифікаціям цих документів з іншого. Переконані, що процесуальні рішення детектива, які потребують погодження прокурора, слід розглядати крізь призму взаємодії цих суб'єктів кримінального провадження, яка потребує максимальної оперативності. Виходячи із засад процесуальної економії, використання можливостей електронно-технічного процесу в умовах сучасності є не лише виправданим, але й вкрай потрібним.

Як слушно зазначав А.В. Столітній, закріплення в чинному КПК України вимоги щодо обов'язкового електронного внесення ключових процесуальних рішень у провадженні до процесуальної електронної інформаційної системи, спільно з розширенням та вдосконаленням норм щодо електронної фіксації процесуальних дій письмового та неписьмового характеру, є початком становлення у вітчизняному кримінальному процесі електронного кримінального провадження [12, с. 62].

Дискусійним може видатись питання порядку вручення особі повідомлення про підозру чи обвинувального акту, що складені в електронному вигляді. Так, адже сформована судова практика пов'язує виникнення в особи процесуального статусу підозрюваного не просто з фактом складення повідомлення про підозру, а з фактом здійснення такого повідомлення у визначеному КПК порядку, у тому числі шляхом вручення належним чином. Порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру є підставою вважати, що особа не набула процесуального статусу підозрюваного у встановленому порядку. Втім, Глава 22 КПК не визначає, що врученню підлягає

оригінал такого повідомлення чи його примірник. Поряд з тим, інші норми КПК по-різному визначають, що саме підлягає врученню – в одному випадку, це *примірник* процесуального документу (вручення другого примірника протоколу обшуку за ч. 9 ст. 236 КПК; в іншому – *копія* такого документа (вручення копії ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів за ч. 2 ст. 165 КПК), вручення копії обвинувального акту та реєстру матеріалів досудового розслідування за ч. 1 ст. 293 КПК та ін.)

За таких умов, повідомлення про підозру залишається чи не єдиним процесуальним рішенням, щодо якого не визначено, у якій формі воно підлягає врученню – оригінал, копія чи другий примірник. Відстоюючи законність складення повідомлення про підозру лише в електронній формі з накладенням КЕП, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 278 КПК України, виклавши її в такій редакції: *«1. Копія письмового повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. У разі складення повідомлення про підозру в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису слідчого, прокурора, або його виготовлення з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу, електронний примірник повідомлення про підозру, а за необхідності – його примірник в паперовій формі, вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень»*. Таке правове регулювання дозволить детективу, прокурору вручати повідомлення про підозру як в електронній формі шляхом надіслання електронною поштою, так і в паперовій шляхом надіслання поштою (ч. 1 ст. 135 КПК). У випадку надіслання повідомлення про підозру електронною поштою сторона обвинувачення, ймовірно, зіткнеться з труднощами, пов'язаним з не надходженням відповіді-підтвердження від підозрюваної особи про таке отримання. Наведене потребує внесення невідкладних змін до КПК, дослідження яких, разом з тим, не ставимо за ціль в межах цієї праці.

Попри це, у зв'язку з запропонованими змінами та забезпечуючи реалізацію права на захист затриманій особі, яка не має технічної можливості отримувати документи в електронній формі у зв'язку із своїм затриманням, доречно конкре-

тизувати ч. 2 ст. 278 КПК України, виклавши його в такій редакції: *«2. Копію письмового повідомлення про підозру, а вразі складення повідомлення про підозру в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису слідчого, прокурора, або його виготовлення з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу, – примірник повідомлення про підозру в паперовій формі затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.»*

Резюмуючи наведене, застосовуючи комплексний підхід для вирішення окресленої проблематики, пропонуємо внести зміни до ч. 6 ст. 110 КПК, виклавши її в такій редакції:

«6. Постанова та інші процесуальні документи, у котрих знаходять вираження процесуальні рішення слідчого, дізнавача, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписуються службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

Процесуальні документи, у котрих знаходять вираження процесуальні рішення слідчого, прокурора може виготовлятися в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюватися з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу, крім випадків, якщо цим Кодексом передбачене підписання такого процесуального документа іншим учасником кримінального провадження, який не є стороною обвинувачення».

Висновки. Проведене нами дослідження дає права констатувати, що впровадження і Кейс є позитивним досягненням на шляху до інформатизації процесуальної діяльності детективів та поступового переведення кримінального провадження в електронну форму. Втім, кримінальний процесуальний закон не достатньо врегульовує порядок виготовлення детективами процесуальних рішень в електронній формі з накладенням КЕП, як і порядок використання ІТСДР. Законодавець прирівняв правовий статус паперових та електронних документів з ІТСДР, визнавши оригіналами не лише підписані та погоджені в ІТСДР документи, але і їх примірники в електронній та паперовій формах, що суперечить частині 3 статті 99 КПК. Між тим, звужене трактування процесуального рішення у статті 110 КПК лише у формі постанови ставить під сумнів право детектива складати лише в електронній формі інші процесуальні рішення,

що викладені не у формі постанови. До того ж, КПК визначає два способи прийняття детективами постанов в електронній формі з накладенням КЕП, зокрема: 1) за допомогою ІТСДР; 2) не в системі ІТСДР. Досліджуючи цю проблематику, нами запропоновано доцільність виокремлення тих процесуальних документів, що можуть бути складені та підписані в електронній формі

за допомогою КЕП, та тих, що підлягають складенню та підписанню лише в паперовій формі. Крім цього, нами деталізовано можливість складення повідомлення про підозру лише в електронній формі та окреслено можливі шляхи вручення такого. Як наслідок, висловлено пропозицію внесення змін до статей 110, 106-1 та 278 КПК у запропонованих редакціях.

Список літератури:

1. Впровадження eCase MS допоможе детективам скоротити тривалість досудового розслідування. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/vprovadzhennya-ecase-ms-dopomozhe-detektyvam-skorotyty-tryvalist-dosudovogo-rozsliduvannya> (дата звернення: 24.06.2022).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування : Закон України від 01.06.2021 № 1498-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1498-20> (дата звернення: 24.06.2022).
3. Пояснювальна Записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5246&skl=10 (дата звернення: 24.06.2022).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI у редакції від 05.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.06.2022).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n17> (дата звернення: 24.06.2022).
6. Пояснювальна Записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7148&skl=10 (дата звернення: 24.06.2022).
7. Басиста І.В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми : монографія. Львів; ЛьвДУВС, 2013 – 599 с.
8. НАБУ та САП зареєстрували перше кримінальне провадження в системі eCase. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-ta-sap-zareyestruvaly-pershe-kryminalne-provadhennya-v-systemi-ecase> (дата звернення: 24.06.2022).
9. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс» : Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду № 175/390/57/72 від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення: 24.06.2022).
10. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 24.06.2022).
11. Гутник А.В., Хитра А.Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: монографія. Львів, ЛьвДУВС, 2022 – 203 с.
12. Столітній А.В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 648 с
13. Скрипник А.В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні: монографія. Харків; «Право», 2022 – 406 с.

Kulynych M.-M.A. PROBLEMATIC ASPECTS OF PASSING AND EXECUTING DETECTIVES' PROCEDURAL DECISIONS IN ELECTRONIC FORM

The article is devoted to the study of certain problematic issues of the practical implementation of the right of detectives to make procedural decisions exclusively in electronic form. The legislative changes, which implement the information and telecommunication system of pre-trial investigation (hereinafter – ITSDR), as well as their preconditions, are examined. The way of implementation of the iCase system is highlighted and its key functionalities are disclosed.

It is emphasized that the current version of Article 106-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine contains inaccuracies, namely: 1) the legislator used the term "documents", while the detective's procedural activity

includes drawing up procedural documents, and not documents, as types of physical evidence; 2) equating the status of paper documents and electronic documents from the information and telecommunications system of the pretrial investigation, which does not comply with the Law of Ukraine No. 851-IV; 3) the legislator used the word "agreed", while not all procedural documents are subject to approval.

Studying the amendments made to Article 110 of the Criminal Procedure Code, the author substantiated two methods of producing resolutions in electronic form using the CEP: not in ITSDR and by using this system. It is emphasized that the legislator's narrow interpretation of a procedural decision exclusively as a resolution narrows the detective's right to make other procedural decisions (not in the form of a resolution) in electronic form by imposing a KEP or forming such directly in the ITSDR. The problems of legal regulation of the use of the CEP by the prosecution in case that the procedural document was not prepared in the ITSDR are outlined.

The issue of the legality of drawing up procedural documents in the ITSDR, the disposal of which in criminal proceedings is associated with the emergence of a certain procedural status, is highlighted. It is proposed to separate those procedural documents that can be drawn up and signed only in electronic form with the help of the KEP (notice of suspicion, indictment, summons, etc.) and those that must be drawn up and signed only in paper form (detention record of a person suspected of committing crime, a note on procedural rights, etc.). It is justified that detective has the right to make a notice of suspicion and indictment only in electronic form, as well as it is proposed the way of delivering copies of these procedural documents. Based on the results of the study, the author proposed a number of recommendations for improving the current criminal procedural legislation.

Key words: *eCase Management System (eCase), information and telecommunication system of pre-trial investigation (ITSDR), electronic criminal proceedings, qualified electronic signature (KEP), procedural decisions of the detective exclusively in electronic form.*

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/11>

Даніл'ян О. Г.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-5308-4664

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ІНФОРМОЛОГІЇ¹

Сучасна епоха дедалі більше породжує нові суспільні процеси, для успішного розв'язання яких потрібні дослідження на перетині різних наук, де відбувається їх взаємодія, взаємодоповнення та взаємозбагачення. Саме таким міждисциплінарним «перехрестям» стала сфера досліджень феномена інформації, наявних у суспільстві явищ і породжених ними наслідків, процесів, тенденцій та відносин, які існують і функціонують у формі цілісної єдності й взаємодії інформаційної активності, інформаційного спадку та інформаційної культури. Інформація – одне з центральних сучасних понять, що все частіше розглядається як один із компонентів буття поряд з речовиною та енергією. Саме інформаційні процеси складають основу багатьох наукових дисциплін.

Але аналіз сучасних досліджень стану та структури наукових знань, що покликані вивчати інформацію та пов'язані з нею суспільні явища й процеси, засвідчує повну відсутність єдиного підходу до їх структуризації в сучасному наукознавстві. Така ситуація зумовлена процесами глобалізації та інтенсивного переходу суспільства від індустріального до інформаційного: інформацізацією, зміною існуючої загальної системи наукових і практичних уявлень про інформацію, формуванням нової інформаційної парадигми.

З огляду на це цілком очевидно є актуальність праці «Енциклопедія соціогуманітарної інформології», яка була підготовлена відомими в Україні фахівцями у сфері інформації, інформаційного права тощо.

«Енциклопедія соціогуманітарної інформології» є вдалим науковим проектом у формі словника-довідника, в якому розкривається зміст основних доктринальних і нормативно-правових понять, термінів та словосполучень, що використовуються в наукових дослідженнях інформаційних процесів, явищ та відносин у соціальних і гуманітарних галузях наукових знань. Особливу увагу її автори приділили розгляду проблематики «соціогуманітарної інформології», яку вони визначили як інтегрований, міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що має поєднати групу галузей знань і спеціальностей, предметом дослідження яких є соціально значущі інформаційні ресурси, процеси та явища, відповідні зв'язки та відносини в суспільстві. У цій царині науки всі об'єкти та процеси дослідження мають інформаційний зміст, тому розглядаються соціогуманітарною інформатологією як інформаційні, а знання, відповідно, – як елементи єдиної узагальненої системи інформаційних знань.

В енциклопедії авторами наведено важливу інформацію про органи виконавчої влади України, наукові установи та видання (в тому числі й зарубіжні), а також громадські організації, які є суб'єктами інформатизації, з відповідними коментарями провідних фахівців за напрямками.

Також у виданні подано відомості про вітчизняних учених, які займаються проблематикою наукового та організаційно-правового забезпечення процесу інформатизації держави, дослідженням інформаційної сфери загалом. Авторами енциклопедії пропонується систематизований за галузями знань і спеціальностями перелік наукових розробок на рівні дисертаційних досліджень.

¹ Енциклопедія соціогуманітарної інформології / коорд. проекту та заг. ред. проф. К. І. Беляков. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 1. 472 с.

Безумовно, окреслена в енциклопедії проблематика далеко не є вичерпною, але розглянуті концептуальні напрямки наукової рефлексії сприятимуть подальшому конструюванню системи наукових уявлень про природу й сутність інформації, інформаційного суспільства та інформаційної безпеки.

Таким чином, можна констатувати, що «Енциклопедія соціогуманітарної інформології» становить особливий інтерес для сучасного соціально-гуманітарного знання. Високий науково-теоретичний рівень даної праці в поєднанні з доступною стилістикою тексту робить її цікавою як для науковців, так і для широкого загалу.

Відомості про авторів

Бугера О.І. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного та адміністративного права Національного транспортного університету

Грищенко А.Л. – аспірант кафедри приватного та публічного права Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій Київського національного університету технологій та дизайну

Губарєв С.В. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Гуйван П.Д. – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, професор Полтавського інституту бізнесу ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Ждан М.Д. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кулинич М.-М.А. – аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ

Лов'як О.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний фахівець філії ДУ «Центр пробації» у м. Києві та Київській області

Лупу Ю.Д. – аспірантка кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Петков С.В. – доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного та міжнародного права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Поляков Р.Б. – доктор філософії в галузі права, докторант Запорізького національного університету

Терехов В.Ю. – кандидат юридичних наук, адвокат

Шевченко Н.С. – аспірантка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОГОЛОШЕННЯ

Втрачене свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ» (серії КВ № 22761-12661ПР від 30 травня 2017 року), засновником якого є ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ (до 18 липня 2021 року – ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ), вважати недійсним.

Ректор

Сергій ВІТВИЦЬКИЙ

ОГОЛОШЕННЯ

Втрачене свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА» (серії КВ № 24617-14557Р від 20 листопада 2020 року), засновником якого є ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ (до 18 липня 2021 року – ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ), вважати недійсним.

Ректор

Сергій ВІТВИЦЬКИЙ

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Юридичні науки

Том 33 (72) № 3 2022

Коректура • *Н. Славогородська*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@juris.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 6,24. Ум. друк. арк. 7,91. Зам. № 1022/435

Підписано до друку 28.10.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.